

OTROK
IN
KNJIGA
49

A že od začetka se v Župančičevih pesmih pojavljajo poudarki, s katerimi se ta besedila odmikajo od literarne tradicije: to so poleg ritmičnih, oblikovnih in izraznih značilnosti, ki jih pozna ljudska pesem, zlasti belokranjska, predvsem motivi, vzeti iz domačega življenja in belokranjskih običajev ter obredij. Posebej pa izstopa pesnikovo pojmovanje otroka, ki je zanj enakovreden sooblikovalec življenja kakor odrasli in znanilec radostnega zaupanja v prihodnost.

Alenka Glazer: *Perspektive v zgodnjih Župančičevih otroških pesmih*

V tej otroško vedri in jasni prisposodbi človekovega sveta v življenju narave, v pojoči besedi, ki se je žlahnila pri ljudski pesmi, Levstiku, Stritarju in Župančiču, je treba iskati odgovor, zakaj je 300 njenih pesmi uglasbenih in zakaj so mnoge med njimi postale last otrok.

Marinka Svetina:
*Pišem, kakor vlak pripelje –
enkrat za otroke, drugič za odrasle*

Beseda je edino sredstvo, s katerim je mogoče premagovati čas, ga relativizirati, se z njeno pomočjo sprehajati iz preteklosti v prihodnost, se ustavljati v sedanjosti, ki mineva, združevati različna časovna obdobja in ustvarjati povsem nov čas.

Bogdan Novak: *Književnost
ohranja iluzijo o času*

Na ovitku:

Ilustracija **Marije Lucije Stupica** iz knjige H. Ch. Andersena *Pravljice* (MK, 1998). Slikarka je bila letos uvrščena med finalistke za ugledno Andersenovo nagrado, ki jo vsaki dve leti pisateljem in ilustratorjem podeljuje Mednarodna zveza za mladinsko književnost (IBBY).

OTROK IN KNJIGA

REVIIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV

*The Journal of Issues Relating to Children's Literature,
Literary Education and the Media Connected with Books*

49

2000

MARIBORSKA KNJIŽNICA
PEDAGOŠKA FAKULTETA MARIBOR

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številka na leto.

The Journal is Published Biannually in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: Maruša Avguštin, Alenka Glazer, Marjana Kobe, Metka Kordigel, Tanja Pogačar, Igor Saksida in Darka Tancer-Kajnih

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*: Darka Tancer-Kajnih

Sekretarka uredništva/*Secretary*: Sabina Fras

Časopisni svet/*Advisory Board*: Andrej Brvar, Tilka Jamnik, Metka Kordigel (predsednica/*President*), Darja Kramberger, Tanja Pogačar, Majda Potrata, Marjan Pungartnik, Alojz Širec in Dragica Turjak

Redakcija te številke je bila končana maja 2000

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Izdajajo/*Published by*: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*, Pedagoška fakulteta Maribor/*Faculty of Education Maribor*, Pionirska knjižnica Ljubljana, enota Knjižnice Oton Župančič/*Children's Library Ljubljana – Oton Župančič Library*

Naslov uredništva/*Address*: Otrok in knjiga, Rotovski trg 6, 2000 Maribor, tel. (062) 22-81-350 in 25-13-858, telefax: (062) 222-499, elektronska pošta: darka@mb.sik.si

Uradne ure: v četrtek in petek dopoldne

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovski trg 2, 2000 Maribor. Nakazila sprejemamo na račun: 51800-603-31086 za revijo Otrok in knjiga.

RAZPRAVE

Marjana Kobe
Ljubljana

SODOBNA PRAVLJICA*

Po obravnavi **kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim literarnim likom**¹, usmerjamo našo pozornost k drugim različicam, ki jih je razvil literarni vzorec **kratka sodobna pravljica**. Tako bodo nadaljnji predmet raziskave tele različice:

- z oživiljeno igrabo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom,
- s poosebljeno živaljo kot glavnim literarnim likom,
- s poosebljeno rastlino kot glavnim literarnim likom,
- s poosebljenim nebesnim telesom/pojavom kot glavnim literarnim likom,
- z glavnim literarnim likom, ki je znan iz ljudskega pravljčnega izročila (čarovnica, vila, škrat idr.)².

Kratka sodobna pravljica z oživiljeno igrabo / oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom

Med obravnavo bomo naša dognanja ponazarjali z naslednjimi izvirnimi slovenskimi zgledi te različice: E. Peroci: *Snežni možek*, Deklica iz papirja, V. Zupan: *Plašček za Barbaro*, V. Pečjak: *Pobegli robot*, G. Strniša: *Potovanje z bršljanom*, S. Makarovič: *Potepuh in nočna lučka*, F. Rudolf: *Zeleni avtomobilček*, M. Koren: *Mala pošast Mici*, *Mici v mestu*, P. Kovač: *Kaj se komu sanja*.

Na začetku obravnave kaže opozoriti na razloge za samostojno različico: oživiljenje igrabe / oživljeni predmeti namreč pogosto nastopajo tudi v kratki sodobni pravljici z otroškim glavnim literarnim likom; to dejstvo bi utegnilo vzbuditi pomislek, ali je sploh smiselna posebna različica. Ali ne gre morda samo za neke vrste podskupino v območju kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim likom?

Drži, da oživiljena igraba/oživljeni predmet pogosto nastopa tudi v kratki sodobni pravljici z otroškim glavnim literarnim likom, vendar v tej različici, prvič, igraba/predmet **ni glavni literarni lik**, in drugič, naša raziskava je razkrila, da igrabo/predmet **oživi** bodisi **glavni otroški literarni lik** bodisi je z glavnim otroškim literarnim likom povezan **vzrok za oživitev igrabe/predmeta**³.

* Prvi in drugi del razprave sta bila objavljena v reviji *Otrok in knjiga* št. 47 in 48.

¹ Kobe, *Otrok in knjiga* 47(1999): 6–11; 48(1999): 5–12.

² Prim. Kobe, *Otrok in knjiga* 47(1999): 6.

³ Prva varianta – glavni otroški literarni lik oživi igrabo/predmet – se realizira v prvi različici kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim literarnim likom; za to različico je značilno, da

V kratki sodobni pravljici z oživiljeno igračo/ oživiljenim predmetom kot glavnim literarnim likom je situacija popolnoma drugačna: drugačen status, drugačno funkcijo imata tako igrača/predmet kot otroški literarni lik (kadar je med nastopajočimi). Kako se kaže ta drugačnost?

Prvič, igrača/predmet je v tej različici kratke sodobne pravljice **glavni literarni lik**, otroci imajo praviloma stranske vloge; in, drugič, oživitev **igrače/predmeta** ni povezana z otroškim literarnim likom, ni odvisna od njega, ni z otroškim literarnim likom v nikakršni vzročni zvezi. Določneje: v tej različici vstopi igrača/predmet v dogajanje že **poosebljen(a)**, se pravi, da že ima status živega bitja, ko se dogajanje začne: za ta status pa otroški literarni lik – če/kadar je med nastopajočimi – nima nikakršnih »zaslug«. Iz povedanega je razvidno, da ima otroški literarni lik v tej različici **drugačen status, drugačno funkcijo** kot v kratki sodobni pravljici z otroškim glavnim literarnim likom: tokrat je stranski lik, in, kar je še važnejše, **ni on tisti lik**, ki oživi igračo/predmet, **ni kreator irealne/iracionalne/fantastične ravni** dogajanja ali s kreiranjem le-te kakorkoli vzorčno povezan. Oživiljena igrača/oživiljen predmet ima v tej različici kratke sodobne pravljice **samostojno eksistenco**: biva kot **samobitna kategorija irealnega/iracionalnega/fantastičnega**.

Orisani status/funkcijo igrače/predmeta na eni strani in otroškega literarnega lika na drugi naj ponazorijo nekateri izraziti zgledi te različice, v kateri nastopa(jo) tudi otroški lik(i):

Prvi zgled: »Mala pošast Mici je ždela na polici z igračami in se delala, da je čisto navadna igrača«⁴ (podčrt. M. K.). Že ta začetni stavek v pripovedi M. Koren nedvoumno nakaže, da ima igrača Mici status živega bitja, saj se sicer ne bi mogla delati, da je »čisto navadna igrača«.

Mici je potemtakem poosebljena/oživiljena že od vsega začetka in antropomorfno funkcionira, **še preden** sreča otroški lik – fantka Šimna, kateremu jo stric v trgovini z igračami izbere za darilo. to pomeni, da je ne »oživi« otroški lik (v svoji igri): neodvisno od otroškega lika vzdržuje igrača Mici skozi vso pripoved eksistenco samostojnega in samobitnega živega bitja in pri tem ostaja glavni literarni lik, otroški lik pa ima stransko vlogo, sekundarno funkcijo (čeprav je celó prvoosebni pripovedovalec!)

Drugi zgled: »Po široki in dolgi cesti je hodil plašček, čisto sam, in je hodil in hodil. Veter je pihal hudo in hudo, ker je bilo po dežju in je plašček zelo zelo zeblo [...]. Plaščku je bilo zelo hudo in samotno, kar na jok mu je šlo in strah ga je bilo.«⁵

Že v teh začetnik stavkih teksta V. Zupana *Plašček za Barbaro* ima glavni literarni lik – predmet/plašček – status živega bitja. Poosebljen je že vstopil v pripoved, antropomorfno funkcionira že dosti prej, preden v razvoju dogajanja zaporedoma sreča dva otroška lika. Obema otroškima likoma sta v pripovedi dode-

se dogajanje odvija dvoplastno v enem samem (istem) svetu, v njem pa irealno raven dogajanja kreira glavni otroški literarni lik (npr. K. Kovič: *Pajacek in punčka*). Druga varianta – vzrok za oživitev igrače/predmeta je povezan z glavnim otroškim literarnim likom (npr. L. Kovačič: *Rokec na drugem koncu sveta*) – se realizira v drugi različici kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim literarnim likom; za to različico je značilno, da se dogajanje odvija dvodimenzionalno v dveh med seboj ločenih svetovih, otroški lik ni (neposredni) kreator irealne ravni dogajanja, pač pa je z njim povezan vzrok za prehod dogajanja iz realnega v irealni svet. Prim. Kobe, *Otrok in knjiga* 47 (1999). 7–9.

⁴ M. Koren: *Mala pošast Mici*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1994, str. 1

⁵ V. Zupan. *Plašček za Barbaro*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1986, str. 1.

ljeni stranski vlogi (punčka Barbara ima za poosebljeni plašček resda tudi odrešujočo funkcijo); oba otroška lika s poosebljenim predmetom/oblačilom sicer brez zadržkov komunicirata, nista pa v nikakršni vzročni povezavi z dejstvom, da plašček funkcionira kot živo bitje. To z drugimi besedami povedano pomeni, da otroška lika nista kreatorja irealne/iracionalne/fantastične ravni dogajanja.

Zgledi (za obravnavano različico) značilnega statusa igrače/predmeta na eni strani in otroškega literarnega lika na drugi se kar vrstijo v knjigi P. Kovač: *Kaj se komu sanja*⁶: vse igrače/predmeti, ki kot glavni literarni liki nastopajo v teh kratkih sodobnih pravljicah, pripadajo fantku Petru. Ta nima nikakršnih »zaslug« za oživilje-no podobo svojih igrač in predmetov: ni jih on »oživil« v svoji igri; igrače in predmeti bivajo v poosebljeni podobi neodvisno od svojega otroškega lastnika, neodvisno od Petra antropomorfno funkcionirajo, status živih bitij pa izpričujejo na ta način, da zmorejo sanjati kot ljudje! Čeprav so »samo« Petrove igrače, pa kosi njegovih oblačil ter predmeti – kot fantkova postelja, preproga v njegovi sobi, toplomer, zobna krtačka, ključek od hišnih vrat – vsi zmorejo sanjati lepe in grde sanje, in v svojih sanjah funkcionirajo antropomorfno.

Pri ugotavljanju razlik med kratko sodobno pravljico z otroškim glavnim literarnim likom in kratko sodobno pravljico z oživljeno igračo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom so nas doslej zaposlovali zgledi, v katerih so ob oživljeni igračo/oživljenem predmetu kot glavnem literarnem liku imeli vidnejšo vlogo otroški liki. To je razumljivo, saj smo prav z analizo tovrstnih tekstov lahko najbolj nazorno utemeljili razloge za samostojni status obeh različic kratke sodobne pravljice.

Sedaj pa razloge za samostojni status kratke sodobne pravljice z oživljeno igračo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom lahko podkrepimo še z drugimi tipi tekstov te različice. Gre predvsem za dva tipa: prvič, za tekste, v katerih otroški liki sploh ne nastopajo, in, drugič, za tekste, v katerih je med človeškimi liki, ki imajo stranske vloge, poleg odraslih zaslediti tudi otroke, vendar funkcija le-teh v dogajanju ne izstopa. Tako otroških likov ni zaslediti npr. v tekstih S. Makarovič *Potepuh in nočna lučka*, G. Strniše *Potovanje z bršljanom*, F. Rudolfa *Zeleni avtomobilček* idr. V senci odraslih likov se otroci pojavljajo npr. v tekstih E. Peroci *Snežni možek* in *Deklica iz papirja*, V. Pečjak *Pobegli robot* idr. Tudi v tovrstnih tekstih ima oživljena igrača/ oživljeni predmet isti status oz. isto funkcijo kot v zgoraj obravnavanih besedilih M. Koren, V. Zupana in P. Kovač: oživljena igrača/oživljeni predmet biva samostojno kot samobitna kategorija irealnega/iracionalnega/fantastičnega. Za status živega bitja igrače/predmeta tudi liki odraslih ljudi nimajo nobenih »zaslug«; ali povedano drugače: tudi liki odraslih ljudi niso kreatorji irealne/iracionalne/fantastične ravni dogajanja. Le-to vzpostavlja oživljena igrača/ oživljeni predmet kot glavni literarni lik.

Zdaj ko smo odstranili morebitne pomisleke o upravičenosti samostojne različice, ki jo v naši razpravi imenujemo **kratka sodobna pravljica z oživljeno igračo/ oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom**, si pobljže oglejmo še druge njene strukturno-morfološke značilnosti/stalnice:

1. **Glavni literarni lik:** igrače vseh oblik in tipov ter najrazličnejši predmeti, pogosto iz družinskega okolja. Igrače: živali (*Kaj se komu sanja*), fantazijska bitja (*Mala pošast Mici*, *Mici v mestu*), vozila (*Zeleni avtomobilček*) ipd.; predmeti:

⁶ P. Kovač: *Kaj se komu sanja*. Ljubljana. Mladinska knjiga 1990 (Deteljica).

otroška oblačila in obutev (*Kaj se komu sanja*, *Plašček za Barbaro*), otroški športni in higienski pripomočki (*Kaj se komu sanja*), sodobne gospodinjske in druge tehnične naprave, ki spadajo v sodoben družinski standard (*Stric hladilnik*, *boben sreče in kanarček*), kosi pohištva (*Kaj se komu sanja*), svetila (*Potepuh in nočna lučka*), hiša (*Leteča hišica*, *Potovanje z bršljanom*) ipd.

Oživljena igrača/oživljeni predmet funkcionira antropomorfno in pri tem pogosto prevzame otroško držo in dikcijo: kot manjši otrok čustvuje, se vede in govori npr. poosebljeni plašček, ki blodi po sodobnem mestu in išče zavetnika (*Plašček za Barbaro*); po otroško poredno in razigrano se v človeškem svetu uveljavlja mala pošast Mici, čeprav je »samo« fantazijska igrača z dolgo rožnato dlako, velikimi zelenimi očmi in kratkimi rokami in nogami (*Mala pošast Mici*, *Mici v mestu*); podobno kot človeškemu malčku zrastejo zobje, začnejo otroškemu članu družine avtomobilčkov sčasoma poganjati štirje rumeni sedeži, najprej dva spredaj, potem še dva zadaj, kar zelo boli (*Zeleni avtomobilček*) ipd.

2. Stranski liki so največkrat človeška bitja (otroci in odrasli ljudje), pa tudi živali, rastline, predmeti itd. Z oživljeno igračo/oživljenim predmetom stranski liki bodisi komunicirajo (*Plašček za Barbaro*, *Mala pošast Mici*, *Mici v mestu*, *Potepuh in nočna lučka*, *Deklica iz papirja*) ali pa tudi ne (*Snežni možek*, *Potovanje z bršljanom*, večina tekstov v knjigi *Kaj se komu sanja*).

3. Sintetična dogajalna linija: dogajanje je pogosto skrčeno na droben izsek iz »vsakdanjika« oživljene igrače/oživljenega predmeta.

4. Temeljna strukturna stalnica/značilnost je dvodimenzionalnost oz. dvoplastnost dogajanja, se pravi dogajanje na realni in irealni ravni. To strukturno stalnico smo odkrili že v kratki sodobni pravljici z otroškim glavnim literarnim likom, in sicer v dveh različicah; prva: dogajanje se odvija dvodimenzionalno oz. dvoplastno v enem samem (istem) svetu (npr. L. Kovačič: *Fantek na oblaku*), druga različica: dogajanje se odvija dvodimenzionalno oz. dvoplastno v dveh med seboj ločenih svetovih (npr. L. Kovačič: *Rokec na drugem koncu sveta*)⁷.

V kratki sodobni pravljici z oživljeno igračo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom odkrivamo samo prvo različico. To pomeni, da se soočenje realne in irealne ravni dogodi v enem samem (istem) svetu: v njem irealno/iracionalno/fantastično dogajanje **vzpostavlja/kreira glavni literarni lik – oživljena igrača/oživljeni predmet**⁸, naj je to otroški plašček, iz papirja izrezana deklica, okrasek z novoletne jelke, vezalka iz otroškega čevlja, nočna lučka, otroška rokavica, robot, toplomer, hiša ipd.

V ospredju je irealna/iracionalna/fantastična raven dogajanja, ki jo vzpostavlja glavni literarni lik – oživljena igrača/ oživljen predmet. Realna raven – se pravi svet ljudi – je bodisi povsem razvidna bodisi nakazana z značilnimi prvinami, lahko pa tudi (vsaj na videz) povsem umanjka.

Kadar je realni svet ljudi povsem razviden, je to sodobno urbano okolje, v katerem življenje utripa v raznoterih socialnih vzorcih: le-te npr. odkriva poosebljena hišica, ko se potepa po Ljubljani (*Potovanje z bršljanom*); prav tako

⁷ Prim. Kobe, *Otrok in knjiga* 47(1999): 7–9

⁸ Podobno je v prvi različici kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim literarnim likom kreator irealne/iracionalne/fantastične ravni dogajanja otroški glavni literarni lik. Prim. Kobe, *Otrok in knjiga* 47 (1999): 8.

jih raziskuje oživljena igrača Mici, ko se klati po mestu in obišče različne človeške ustanove: slaščičarno, kino, glasbeno šolo, lutkovno gledališče, otroško igrišče ... Pogosto je realno ozadje umaknjeno v intimnejše družinsko okolje (*Kaj se komu sanja, Mala pošast Mici, Snežni možek*).

Kadar je realni svet ljudi nakazan samo z nekaterimi značilnimi prvinami, se njegovega obstoja oživljena igrača/oživljeni predmet vendarle vseskozi zaveda. Tako se npr. realnega sveta ljudi nenehno zaveda osamljeni plašček, ko se premražen potika po neprijazni cesti in mimo njega hrumi mestni promet, ljudje pa hitijo po svojih opravkih (*Plašček za Barbaro*). Tudi takrat, kadar dogajanje poteka (na videz) izključno samo na iracionalni/irealni ravni, je zavest o svetu ljudi navzoča v načinu bivanja oživljene igrače/ oživljenega predmeta: le-ta je praviloma posnetek sodobnega življenja ljudi, je neke vrste njegova zrcalna odslikava. Tako gre npr. v pravljici *Zeleni avtomobilček* F. Rudolfa za prenos realnega življenjskega vzorca – tipične sodobne družine – v predmetni svet.

5. **Bivanjske sposobnosti** oživljene igrače/ oživljenega predmeta kot glavnega literarnega lika: Igrača/ predmet kot glavni literarni lik vzpostavi **dvodimenzionalnost oz. dvoplastnost dogajanja v enem samem (istem) svetu**, ko se v oživljeni, poosebljeni podobi, torej s statusom živega bitja in delujoč antropomorfno, sooči z realnim svetom ljudi. To se zgodi na dva načina: oživljena igrača/ oživljeni predmet s svetom ljudi bodisi **vzpostavi komunikacijo** ali pa **te komunikacije ni**. V zgledih prve variante – ta se zdi pogostejša – se oživljena igrača/ oživljeni predmet brez zadržkov ali težav sporazumeva/pogovarja z liki iz realnega sveta ljudi (z otroki, odraslimi). Tako npr. pride do komunikacije med oživljenim plaščkom ter odraslimi in otroškimi liki iz realnega sveta (*Plašček za Barbaro*); prav tako se oživljena igrača Mici brez težav ali zadržkov sporazumeva s svetom ljudi: z otroki in odraslimi (*Mala pošast Mici, Mici v mestu*); oživljena deklica iz papirja izpolni celo pomenljivo posredniško poslanstvo med človeškimi liki v pripovedi (*Deklica iz papirja*); ko obtolčena nočna lučka s smetišča oživi, zna človeškemu potepuhu imenitno pripovedovati pravljice (*Potepuh in nočna lučka*); robotu, ki je pobegnil iz znanstvenega inštituta, šele komunikacija z ljudmi omogoči, da dobi srce in postane dober (*Pobegli robot*) ipd. V zgledih druge variante komunikacija med realno in irealno plastjo dogajanja ni vzpostavljena. To pomeni, da oživljena igrača/oživljeni predmet ne vzpostavlja neposrednega stika z realnim svetom ljudi, se ne sporazumeva s človeškimi liki, celo z otroškimi ne; pač pa dogajanje na realni ravni opazuje in pogosto tudi komentira s svojega specifičnega zornega kota. Tako npr. oživljeni okrask z novoletne jelke podoživlja s svojega specifičnega zornega kota človeško družinsko praznovanje, ki mu je priča na silvestrovo, ga opisuje in komentira, vendar je razvidno, da ne vzpostavlja neposrednega kontakta s svetom ljudi, ki ga opisuje (*Snežni mož*). Prav tako s svetom ljudi ne komunicira potepuška oživljena hišica, pač pa ta svet zvedavo opazuje (*Potovanje z bršljanom*). Kadar oživljena igrača/oživljeni predmet komunicira z liki iz realnega sveta ljudi, so to najpogostejše otroci (*Mala pošast Mici, Mici v mestu*), vendar tudi stiki z liki odraslih ljudi ne umanjajo (*Potepuh in nočna lučka, Pobegli robot*, idr.).
6. **Dogajalni prostor in čas** je **mestno okolje v sodobnem času**. Obe značilnosti/ stalnici sta kot realna plast oz. realno ozadje dogajanja bodisi natančnejše določeni oz. izrisani (npr. *Pobegli robot, Potovanje z bršljanom*) bodisi samo nakazani (*Plašček za Barbaro, Potepuh in nočna lučka*); nedvoumno razpoznavni kot

sodoben prostor in čas sta tudi takrat, kadar se dogajanje umakne v družinski interier (*Kaj se komu sanja, Snežni možek, Mala pošast Mici*):

7. **Pripovedovalec, pripovedna perspektiva:** Prevladuje avktorialni pripovedni položaj; vsevedni pripovedovalec ima pregled nad celotnim dogajanjem, pri tem pa vzpostavlja zaupen stik z otroškim sprejemnikom, in sicer tako, da ga bodisi neposredno nagovarja (*Potovanje z bršljanom, Pobegli robot, Zeleni avtomobilček*) ali pa na različne načine komentira dogajanje (*Kaj se komu sanja, Potovanje z bršljanom*). Na ta način intenzivira sprejemnikov doživljajski stik z dogajanjem v pripovedi.

Zorni kot oživiljene igrače/oživljenega predmeta se uveljavlja prek **personalnega pripovednega položaja**: skozi oči oživiljene igrače/oživljenega predmeta dojema otroški sprejemnik dogajanje v zgodbi. Ta zorni kot je specifičen, saj ga pogojujejo nazori in bivanjske izkušnje **igrače/predmeta**, ti nazori in bivanjske izkušnje pa so kajpak drugačni od človeških nazorov in bivanjskih izkušenj; od le-teh se razlikujejo celo v primerih, ko igrača/predmet v svojem antropomorfem funkcioniranju prevzame **otroško držo in dikcijo**, kot npr. v pravljicah *Plašček za Barbaro, Mala pošast Mici, Mici v mestu* idr.

Opozorili smo že, da se poosebljeni plašček v tekstu V. Zupana *Plašček za Barbaro* véde kot manjši otrok, saj ga je po otroško strah, na jok mu gre, želi si mamico, ki bi poskrbela zanj ipd.: izkaže se tako rekoč za »vrstnika« punčke Barbare, a hkrati vendarle ostaja »samo« oživljen predmet, ki na specifičen/odtujen način oživlja svoje bivanje v realnem svetu ljudi. Otroško čustvuje in govori tudi mala pošast Mici, ki je do sveta ljudi sicer dosti bolj agresivna kot plahi plašček, saj v nabritosti še prekaša svojega človeškega lastnika, fantka Šimna; toda kljub otroški drži in dikciji ohranja mala pošast Mici nazore igrače, specifičen izkušnjski svet, ki se odraža v njenih svojstvenih pogledih na sodobno človeško žitje in bitje (*Mala pošast Mici, Mici v mestu*). Ta specifični, realnemu svetu odtujeni zorni kot oživiljene igrače/ oživljenega predmeta pogosto sproža zabavne, humorne učinke. Spomnimo se, kako nenavaden, neobičajen in zato zabaven je pogled na človeško mesto z zornega kota oživiljene hišice iz predmestja, ki se ponoči potepa po centru Ljubljane (*Potovanje z bršljanom*); pomislimo na humorni učinek drobcenih pripomb, ki jih na podlagi svojih bivanjskih izkušenj stresa oživljena igrača Mici na račun človeških navad in institucij, s katerimi se srečuje v realnem svetu ljudi (*Mala pošast Mici, Mici v mestu*)!

8. **Sporočilo:** Kratka sodobna pravljica z oživljeno igračo/ oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom ne pozna t. i. »moralnega nauka« na način ljudske pravljice. S tem pa ni rečeno, da etično sporočilo umanjka: pogosto je domiselno ovito v dogajalno gosto, vznemirljivo in dramatično razgibano dogajanje.
9. **Predhodni literarni vzorec** je Andersenova različica klasične umetne pravljice: S tipološkega in literarnozgodovinskega vidika sega njena razvojna linija v 19. stol. k Andersenovi različici klasične umetne pravljice. Določneje: k tisti različici Andersenove klasične umetne pravljice, s katero se je danski pravljicar že povsem odmaknil od modela ljudske pravljice; v okvirih te različice Andersenove klasične umetne pravljice se je ob varianti z otroškim glavnim literarnim likom (npr. *Cvetlice male Ide*)⁹, uveljavila tudi varianta z oživljeno ig-

⁹ Prim. Kobe, *Otrok in knjiga* 48 (1999): 9–11

račo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom. Značilna zgleda z oživljeno igračo kot glavnim literarnim likom sta npr. Andersenovi pravljici *Zaročenca* in *Stanovitni kositrni vojak*; zgledi z oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom: *Pastirica in dimnikar*, *Pero in črnilnik*, *Hranilnik*, *Stara hiša*, *Stara cestna svetilka*, *Srebrni šiling* idr.

Analiza navedenih Andersenovih besedil omogoča naslednje ugotovitve, ki potrjujejo našo tezo:

- a) Že v Andersenovi različici klasične umetne pravljice z oživljeno igračo/ oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom razbiramo temeljno strukturo stalnico: dvoplastnost oz. dvodimenzionalnost dogajanja; pri tem se realnost in irealnost soočata tako, da poteka dogajanje v enem samem (istem) svetu. To strukturno stalnico, ki jo je v celoti prevzela kratka sodobna pravljica z oživljeno igračo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom, razbiramo tako v Andersenovih pravljicah *Zaročenca* in *Stanovitni kositrni vojak* (oživljene igrače) kakor tudi v njegovih tekstih *Pastirica in dimnikar*, *Pero in črnilnik*, *Stara hiša*, *Stara cestna svetilka* (oživljeni predmeti).

Irealno/iracionalno/fantastično raven dogajanja že pri Andersenu vzpostavlja oživljena igrača/oživljeni predmet; ta ima že pri Andersenu isti status oz. isto funkcijo kot kasneje v kratki sodobni pravljici z oživljeno igračo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom: Andersenove igrače, kot so žoga in vrtavko (*Zaročenca*) ter kositrni vojak (*Stanovitni kositrni vojak*), imajo status živega bitja, se pravi samostojno eksistenco, saj bivajo neodvisno od človeških (tudi otroških) likov kot samobitna kategorija irealnega/iracionalnega/fantastičnega; z istim statusom antropomorfno funkcionirajo tudi Andersenovi oživljeni predmeti: npr. porcelanasta kipca, ki krasita meščanski salon iz 19. stol. (*Pastirica in dimnikar*), pero in črnilnik, ki sta last zanosnega mladega umetnika (*Pero in črnilnik*), hranilnik iz otroške sobe (*Hranilnik*), razpadajoča starodavna hiša na robu mesta (*Stara hiša*), cestna svetilka, ki čaka na upokožitev (*Stara cestna svetilka*).

V ospredju je dogajanje na irealni/iracionalni/fantastični ravni; v ozadje pa je pomaknjena realna raven, se pravi svet ljudi: njim (otrokom in odraslim) je že Andersen dodelil stransko vlogo, sekundarno funkcijo.

- b) Že pri Andersenu oživljena igrača/oživljeni predmet kot glavni literarni lik, bodisi komunicira z liki iz realnega sveta (z otroki, odraslimi ljudmi) ali pa ne. Tako npr. v pravljici *Stara hiša* razpadajoča starodavna hiša brez zadržkov oz. težav komunicira z otroškim literarnim likom, ki tudi nastopa v tej klasični umetni pravljici; z istim otroškim likom se brez težav oz. zadržkov sporazumeva tudi igrača (kositrni vojak), ki jo je bil fantek poklonil ostarelemu lastniku hiše (*Stara hiša*).

Še pogostejši so pri Andersenu zgledi druge variante, po kateri ne pride do komunikacije med svetom oživljenih igrač/oživljenih predmetov in realnim svetom ljudi. Oživljene igrače/oživljeni predmeti ne iščejo in ne vzpostavljajo kontakta s človeškimi liki, tudi z otroškimi ne, čeprav so le-ti – podobno kot v kratki sodobni pravljici z oživljeno igračo/oživljenim predmetom kot glavnim literarnim likom – največkrat lastniki nastopajočih igrač (*Zaročenca*, *Stanovitni kositrni vojak*). Oživljene igrače/oživljeni predmeti vztrajajo na irealni/iracionalni/fantastični ravni dogajanja in na tej ravni antropomorfno funkcionirajo,

ko komunicirajo z drugimi oživiljenimi igračkami in predmeti, z živalmi ipd. Liki otrok in odraslih ljudi ne vstopajo v svet irealnega/iracionalnega/fantastičnega, marveč vseskozi ostajajo na realnih tleh resničnega vsakdanjika: zanje so igrače in predmeti pač »samo« igrače in predmeti. Tipični primeri te variante so npr.: *Zaročenca*, *Stanovitni kositrni vojak*, *Pastirica in dimnikar*, *Pero in črnilnik*, *Stara cestna svetilka* idr.

Pri obeh orisanih variantah Andersenove različice klasične umetne pravljice z oživiljeno igračko/oživiljenim predmetom se je vzorovala kratka sodobna pravljica z oživiljeno igračko/oživiljenim predmetom kot glavnim literarnim likom.

- c) Že Andersen je dogajanje v pripovedi urbaniziral; dogajalni prostor, v katerem se oživiljene igrače/oživiljeni predmeti uveljavljajo kot glavni literarni liki, je že danski pravljicar pogosto zožil na meščansko stanovanje iz 19. stol. (*Pastirica in dimnikar*, *Pero in črnilnik*) oz. ga umestil v meščansko bivalno okolje svojega časa, v družinski krog z otroškimi liki kot lastniki igrač (*Zaročenca*, *Stanovitni kositrni vojak*) ali predmetov (*Hranilnik*). Pri tem se kar sama od sebe ponuja pomisel na zglede kratke sodobne pravljice z oživiljeno igračko/ oživiljenim predmetom kot glavnim literarnim likom, ki se vrstijo v knjigi P. Kovač *Kaj se komu sanja!*
- d) Že za Andersenovo različico klasične umetne pravljice z oživiljeno igračko/ oživiljenim predmetom kot glavnim literarnim likom je značilna avktorialna pripovedna situacija z vsevednim pripovedovalcem: ta na začetku pripovedi ali med njo otroškega sprejemnika neposredno nagovarja (*Pastirica in dimnikar*), komentira dogajanje, pogosto z značilno romantično ironijo (*Zaročenca*, *Pero in črnilnik*, *Stara cestna svetilka*), dodaja satirične osti, ki so namenjene življenjski izkušnji odraslega sprejemnika (*Pastirica in dimnikar*, *Zaročenca*, *Pero in črnilnik* idr.). Prav tako se že pri Andersenu zorni kot oživiljene igrače/oživiljenega predmeta udejanja preko personalnega pripovednega položaja. raba te pripovedne perspektive je že Andersenu omogočila zabavne in humorne učinke, da o ironičnih in satiričnih niti ne govorimo.

Navedene značilnosti, ki jim vsem po vrsti lahko odkrivamo sledi v kratki sodobni pravljici z oživiljeno igračko/ oživiljenim predmetom kot glavnim literarnim likom, potrjujejo našo tezo, da tej različici kratke sodobne pravljice sega tradicija k Andersenovemu vzoru klasične umetne pravljice.

(se nadaljuje)

Literatura

M. Kobe: *Sodobna pravljica. Otroci in knjiga* 47 (1999), 48 (1999).

F. K. Stanzel, 1995: *Die typischen Erzählsituationen im Roman*. Stuttgart.

Summary

A MODERN FAIRY TALE

The paper continues the discussion on a modern fairy tale. This time the focus lies on a short modern fairy tale with an animated toy/an animated object as the main literary character. This variety of a short modern fairy tale is analysed from the structural, morphological and typological point of view.

Alenka Glazer
Ruše

PERSPEKTIVE V ZGODNJIH ŽUPANČIČEVIH OTROŠKIH PESMIH*

Župančičeve otroške pesmi se po tematiki, motivih, oblikovnih in slogovnih značilnostih, še posebej pa po temeljnem življenjskem občutju, ki v pesmih prihaja do izraza, in po odnosu do otroka ter sveta sploh, kakor se v njih kaže – na osnovi česar je mogoče razsojati o perspektivah v tej poeziji – delijo v dve dobi, prvo od 1894 do 1903 in drugo od 1907 do 1948. Spremembe, opazne v okviru teh dveh dob, omogočajo določanje še krajših obdobj.

Pri tokratnem premišljanju o Župančičevi otroški poeziji so upoštevana besedila, ki spadajo v čas njegovih literarnih začetkov in hkrati še njegovega gimnazijskega šolanja: od prvih objav v *Vrtcu* in *Angeljčku* (ter deloma *Domu in svetu*) leta 1894 do sredine leta 1896, do pesmi *Oblaček*, ki je izšla v *Vrtcu* 1896.¹ Ta pesem vnaša v primerjavi z dotedanjimi pesmimi v Župančičevo otroško poezijo nova čustva in razpoloženja, ki napovedujejo osebno izpovednost in s tem novo obdobje v tej poeziji, tako da pomeni v zgodnji Župančičevi otroški liriki opazno prelomnico. V tem obdobju je Župančič objavil osemintrideset otroških pesemskih besedil, med njimi devet ugank, dva dramsko zasnovana teksta, *Vile*² in *Prsti*³, ter prevod pesmi *Večer*⁴ ukrajinskega pesnika Danila Mlake – Izidorja Vorobkeviča.

Podrobnejše premišljanje o perspektivah v zgodnjih Župančičevih pesmih potrjuje splošen vtis o tej poeziji: da so v začetku pesmi še močno naslonjene na pesniško tradicijo pri nas in se v njih oblikuje svet vrednot in pojmovanje otroka ter njegovega mesta v tem svetu, kakršni so bili takrat splošno veljavni, kar potrjuje primerjava s starejšo in sočasno slovensko otroško poezijo ter z »literarnim programom«⁵ urednika *Vrtca* in *Angeljčka* Antona Kržičiča. A že od začetka se v Župančičevih pesmih pojavljajo poudarki, s katerimi se ta besedila odmikajo od literarne tradicije: to so poleg ritmičnih, oblikovnih in izraznih značilnosti, ki jih pozna

* Besedilo prinaša dopolnjen referat, prebran na simpoziju *Perspektive v mladinski književnosti*, 28. maja 1999 v Mariboru.

¹ *Oblaček*. *Vrtec* 1896, str. 81, Smiljan Smiljanič.

² *Vile*. *Vrtec* 1895, str. 143, Smiljan Smiljanič.

³ *Prsti*. *Angeljček* 1895, str. 78, Smiljan Smiljanič.

⁴ *Večer*. (Maloruski zložil Mlake; prevel Smiljan Smiljanič.) *Vrtec* 1895, str. 96. – Prim. *ŽZD V*, str. 275. – Danilo Mlake je psevdonim za Izidorja Vorobkeviča; prim. Alenka Glazer, *Župančič in ukrajinska poezija*. *Oton Župančič. Simpozij 1978*. Ljubljana 1979, str. 385–404, razrešitev psevdonima str. 385, 399.

ljudska pesem, zlasti belokranjska, predvsem motivi, vzeti iz domačega življenja in belokranjskih običajev ter obredij. Posebej pa izstopa pesnikovo pojmovanje otroka, ki je zanj enakovreden sooblikovalec življenja kakor odrasli in znanilec radostnega zaupanja v prihodnost. Tako življenjsko občutje je položeno v osnovo ene prvih Župančičevih otroških pesmi *Na Jurjevo*, ki je nastala najpozneje v aprilu 1894, a izšla v *Vrtcu* aprila 1895.

Koliko novega prinaša pesem *Na Jurjevo*,⁵ se zavemo, če jo primerjamo s pesmijo *Zvezde*; obe je mladi Župančič poslal uredniku *Vrtca* kot prvi besedili, ki naj bi izšli v glasilu, dostopnem javnosti. Dotlej je sodeloval samo v dijaških listih. Pesem *Zvezde*⁶ je izšla v junijski številki *Vrtca* 1894. Objava pesmi je bila napovedana že v majski številki,⁷ kjer novi urednik *Vrtca* Anton Kržič, ki je po smrti Ivana Tomšiča 17. aprila 1894 prevzel uredništvo *Vrtca*, pozdravlja prvega novega sotrudnika, mu obljublja skorajšnjo objavo pesmi *Zvezde*, za hkrati poslano pesem *Na Jurjevo* pa ugotavlja, da je prišla prepozno, a napoveduje njeno objavo naslednje leto. Razlike med obema pesmima niso samo v oblikovalnih postopkih, temveč predvsem v osnovnem življenjskem občutju in občutenju otroka ter njegovega mesta med ljudmi.

Pesem *Zvezde* je pisana z vidika odraslega. Ta se do otroka obrača z nagovorom in mu zastavlja retorično vprašanje, ki uvaja obsežen odgovor. Snov vprašanja ni vzeta iz otrokovega bližnjega okolja, vendar mu ni tuja: tiče se zvezd, ki otroka s svojo svetlobo že zgodaj privlačijo in ga zanimajo. Toda vprašanje: »kaj so zvezde zlate« ne omogoča odgovora, ki bi otroku pojasnil karkoli v zvezi z zvezdami, temveč so v odgovoru uporabljene kot prispodoba nečesa abstraktnega, otroku težko predstavljivega: »Ta nebrojna zvezd krdela – / to so naša dobra dela.« Kljub konkretizaciji prispodobe s podobo Boga, ki naša dobra dela – zvezde – »vsako noč prižiga«, abstraktnost pesemske snovi še stopnjujeta verza: »Ne na zemlji, na višini / prostor dušni je vrlini;« tam naj bo vsem vidna in od vseh občudovana. Tako se alegorična pesem *Zvezde* na koncu izoblikuje v spodbuden zgled otroku, ki ga je pesniški subjekt v začetku nagovoril.

Pesem iz istega časa *Na Jur(i)jevo* že s podnaslovom *Belokranjski običaj*⁸ opredeli snov krajevno oziroma pokrajinsko in jo predstavi kot opis običaja, torej dogajanja v stvarnem življenju. Štirikitična pesem je oblikovana kot prvoosebna pripoved množinskega subjekta. Ta v pesemskem besedilu ni določeneje opredeljen, vendar je iz dodanega opisa o poteku obredja⁹ razvidno, da so jurjaši, ki v pesmi govorijo, otroci. Po začetnem opisu obhoda »od hiše do hiše« razglasijo zelenega Jurija za znanilca pomladi, zimo pa z zaklinjanjem odženejo. V naslednjih treh kiticah se obračajo neposredno na ljudi, pri katerih so se ustavili. Od hiše odganjajo s šibo požar in kličejo srečo, v zameno za »take darove« prosijo za jestvine, po obdarovanju pa želijo blagoslova za obilen pridelek. Vse besede jurjašev učinkujejo zelo konkretno, življenjsko. V njihovem nagovoru je uporabljen način pogovora,

⁵ Prim. *ŽZD V*, str. 265, 329

⁶ *Zvezde*. *Vrtec* 1894, str. 103, B. K.

⁷ *Vrtec* 1894, str. 87.

⁸ *Na Jurjevo*. (*Belokranjski običaj*.) *Vrtec* 1895, str. 55, Smiljan Smiljanič.

⁹ Opis obredja je podoben opisu v pesmih št. 4992 in št. 4995 iz *Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmi* – prvo je zapisal Janko Barle, drugo Ivan Šašelj; prim. tudi opis Franceta Marolta po pripovedovanju Mare Magdičeve, *Tri obredja iz Bele Krajine*, Ljubljana 1936, str. 8–9. Prim. še *ŽZD V*, str. 265, 329.

kakor lahko teče med ljudmi, ki so si enakovredni in enakopravni. Nihče se v pesmi ne obrača do otrok z nasveti, poukom in spodbujanjem, kakor se v pesmi *Zvezde*. Pa ne samo to: otroci so v pesmi *Na Jurjevo* prinašalci sreče, veselja in blaginje. Posebej značilen je verz, ki odnos med odraslimi in otroki osvetljuje z dejstvom iz vsakdanjega življenja, ko so otroci kdaj tudi poredni in potrebni ukora starejših, zato naj darovana šiba »strahuje poredno vam dečico«; deminutiv dečica govori o pristrčnosti, ki vlada med odraslimi in mladim rodом.

Pesem *Zvezde* je alegorija o dobrih delih v smislu krščanskega nauka, podana v duhu dotakratnih besedil za otroke, v pesmi *Na Jurjevo* je upesnjen izsek iz življenja, kakršnega je pesnik v otroških letih sam sodoživljal in ga v pesniški obliki obnovil iz spomina. Opis belokranjskega obredja brez vznesenih besed, s stvarnim besednjakom upodablja otroško samoumevnost, s katero otroci izrekajo zaupanje v prihodnost, ter prerašča v optimističen slavospev pomladi in nanovo prebujenemu življenju. Zazrtost v prihodnost in vera vanjo postaja tako že na začetku Župančičevega ustvarjanja ena vodilnih tém njegove poezije.

Podobno dvojnost, kakor se kaže v prvih dveh Župančičevih otroških pesmih, je mogoče ugotavljati tudi v njegovih naslednjih besedilih. Dvojnosti se kažejo v pesmih z različnimi motivi, a najbolj so opazne v pesmih z motivom otroka. Po načinu, kako je v njih upodobljen otrok in njegov odnos do obdajajočega ga sveta ter tega sveta do njega, se pesmi delijo v besedila, ki nadaljujejo tradicionalno poezijo za otroke, ter v pesmi, ki prinašajo novo pojmovanje otroka in s tem novo vrednotenje vloge otroške poezije. Take dvojnosti pa niso v vseh pesmih do kraja izoblikovane in so novosti ponekod razvidne samo iz otenkov, ki barvajo na videz že znane motive.

Otroško poezijo – in književnost za otroke sploh – je v času, ko se je med avtorji pojavil mladi Župančič, usmerjal Anton Kržič. Že konec osemdesetih let, ko še ni bil urednik *Vrtca*, je intenzivno spremljal našo mladinsko književnost in o njej tudi pisal. Svoje zahteve za mladinsko književnost (ki jo je enačil s književnostjo »za ljudstvo«) je v *Oceni slovenskih knjig za mladino in ljudstvo* leta 1889¹⁰ strnil v deset točk: »Od **dobre** mladini namenjene knjige zahtevam zlasti te-le lastnosti: da 1. **vero** pospešuje in zanjo ogreva; 2. srce blaži in boljša ter značaj utrjuje; 3. razodeva stud nad grehom, navdušuje pa za čednost in za to, kar je **vzvišeno, lepo, plemenito in blágo**; 4. vzbuja **domoljublje** in zlasti ljubezen do presvitlega vladarja; 5. kaže **spoštovanje** do starišev, do duhovske in svetne gosposke, do učiteljev in odgojiteljev; 6. širi **koristno znanje**; 7. priganja k **delavnosti in skromnosti**; 8. mlado srce pošteno **razvedruje** in **oveseljuje**; 9. tudi v lepem jeziku naj bo pisana in 10. gledé tiska in zunanje oblike brez hibe in pa nikar ne predraga.« V skladu s temi navodili, ki so postala še bolj zavezujoča od trenutka, ko je Kržič prevzel uredništvo *Vrtca*, se je še vrsto let razvijala naša mladinska književnost in v njenem okviru otroška poezija.

Župančič je Kržičeve zahteve v začetnih pesmih večinoma upošteval. Tako je v skladu s prvo točko Kržičevih navodil, da naj dobra mladinska knjiga vero pospešuje in zanjo ogreva, napisal kar nekaj pesmi, ki spodbujajo otroka k molitvi. V pesmi *Zvezdici*¹¹ se otrokovi molitvi za bolno mater pridruži zvezdici in je njihova

¹⁰ Ocena je izšla v *Koledarju katoliškega tiskovnega društva* v Ljubljani 1889 in tudi kot samostojen ponatis.

¹¹ *Zvezdici*. *Angeljček* 1895, str. 6, Smiljan Smiljanič.

molitev uslišana. Idealizirana podoba otroka in poosebljenih zvezdic učinkuje idilično, hkrati pesem nakazuje povezanost med otrokom in materjo. Poosebitev narave, kakršno pozna zlasti ljudska pesem, in idiličnost se pojavita pozneje še v vrsti Župančičevih otroških pesmi, kar že na začetku vnaša v te verzje drugačne značilnosti, kakor jih je poznala dotakratna slovenska otroška pesem.

Na povezavo s tradicionalno otroško poezijo kaže motiv osirotelega otroka v pesmi *Sirota*,¹² ki se v svoji zapuščenosti priporoča božjemu varstvu. Hkrati njegovo nagovarjanje ptičic, ki naj mu bodo sestrice, pesem približuje folklorni poeziji, liku otroka pa dodaja poteze zaupljive neposrednosti, s katero se predaja naravi; to doživlja kot poosebljeno in sebi prijazno.

Poziv k molitvi in motiv angela varuha iz nebes postavlja deloma v okvir tradicionalno grajene otroške poezije tudi Župančičeva pesem *Uspavanka*.¹³ Obenem se v tej pesmi izoblikuje svet nasprotij: mati otroka spodbuja k molitvi, ki ga bo obvarovala pred vsem hudim, kar mu preti, če ne bo lepo molil in pridno zaspal; svari ga pred ogrožajočimi silami, ki so ponazorjene z mračnim likom iz ljudskih pripovedi, divjim možem iz globoke jame, ter z volkom, s temno nočjo in hudim čukom, ki predstavljajo grozeče sile narave; otroka pa lahko pomiri in ga zaščiti angel varuh. Tako je v pesmi, v kateri je še prisotno ljudsko predkrščansko verovanje v mračne sile, kot svetel nasprotni pol prikazan lik iz krščanske vere.

Na osnovi predkrščanskega pojmovanja dvojnosti sveta in življenja pa je v celoti grajena zgodnja Župančičeva dramska pesnitev *Vile*.¹⁴ Gre za bajeslovni motiv vil, ki zločestne ljudi kaznujejo, a pridne in dobre nagrajujejo. V tem besedilu še ni čutiti neposrednega vplivanja Kržičevega usmerjanja, saj je zasnovano na podlagi bajčne oziroma pravljичne etike, ne krščanskega pojmovanja sveta. Zaradi pravljичnosti je besedilo lahko učinkovalo tudi kot otroško, čeprav so v opis dogajanja vključeni poleg bajeslovnih bitij le odrasli, ne otroci.

Kržičev vpliv pa občutno kaže zgodnja pesem *Zima*,¹⁵ ko obširno razlaga, kaj vse preti Mirku, ki »Noče se učiti, / noče prav moliti, / noče priden biti —«. Resnost grožnje je s poosebitvijo zime sicer omiljena že v prvi, daljši varianti. V skrajšani obliki za natis v *Pisanicah* je izpuščen ves opis zagrožene kazni, pa tudi razlogi zanj. Ostali so samo (nekoliko predrugačeni) verzji: »ker on nič ne dela, / ker on nič ne dela, / ker on nič se ne uči —«, grožnja pa se je spremenila v šaljivo draženje otroka, o čemer govori tudi novi naslov: *Pesem nagajivka*.¹⁶ Predelava besedila za *Pisanice* izpričuje Župančičev odnos do otroka, kakor se mu je v tem času zavestno izoblikoval. Pesnik noče biti učitelj, vzgojitelj in strog usmerjevalec otroka, temveč se z njim poigra kot s sebi enakim. Igrivost je položena v podvojitve besed in verzov, s čimer je posnet pogost način otrokovega igranja z besedami, ki s tem izgubijo svoj resnobi pomen.

Na podoben način je grajena pesem *Ali te ni nič sram?*,¹⁷ ko s šaljivo nagajivostjo nagovarja otroka, ki se zjutraj obotavlja, da bi vstal. V *Pisanicah* je neposreden odnos med otrokom in poosebljeno naravo, smejočo se zorico, postavljen

¹² *Sirota*. *Angeljček* 1895, str. 65, Smiljan Smiljanič.

¹³ *Uspavanka*. *Angeljček* 1896, str. 84, Smiljan Smiljanič.

¹⁴ *Vile*. Prvotno besedilo je ohranjeno v arhivu Zadruge, z delnimi spremembami je bilo objavljeno v *Vrtcu* 1895, str. 143, pod psevdonimom Smiljan Smiljanič. Prim. *ŽZD VI*, str. 445–446.

¹⁵ *Zima*. *Angeljček* 1895, str. 10, Smiljan Smiljanič.

¹⁶ *Pesem nagajivka*. *Pisanice* 1900, str. 42.

¹⁷ *Ali te ni nič sram?* *Angeljček* 1895, str. 31. Smiljan Smiljanič.

tudi v naslov: *Zorica*.¹⁸ Navidezni očitek o sramotnosti jutranjega poležavanja, torej lenarjenja, zazveni iz njenih ust skoraj kot zarotniško zavezništvo z otrokom.

Brez ostrine zveni tudi dedkova grožnja v pesmi *Bav-bav!*,¹⁹ ko vnučku, ki zvečer ne zaspi, slikovito opisuje grozljivega bavbava, kako »po poredno deco hodi«. Dvogovor med njima, ki že zaradi deminutivnih oznak učinkuje ljubeče prizanesljivo in šaljivo, je poln nazornih podrobnosti. Te lahko podžigajo otrokovo domišljijo, vendar iz njegovih besed veje občutek, da mu v domači hiši resnična nevarnost ne more pretiti, in pesem se preveša v idilo.

Prisrčno neposreden odnos med odraslim in otrokom je oblikovan tudi v pesmi *Konjič*,²⁰ ki povzema besede odraslega otroku ob skupni gibalni igri. Otrok se guga na dedovem kolenu, ki ga v domišljiji spremeni v čilega konjiča. V *Pisanicah* so izpuščeni sklepni verzi o konjiču-kolenu, stvarno pojasnilo igre pa je postavljeno v naslov: *Na kolenu*.²¹

Idila, značilna za vse te pesmi o igranju z otrokom, prav tako prevladuje v dveh zgodnjih Župančičevih otroških pesmih, ki sta izšli v *Angeljčku* že leta 1894: *Cvetke, ptice in deček*²² in *V bajnih deželah*.²³ V obeh je upodobljeno otrokovo sočutje, usmiljenje in pripravljenost, da pomaga živalim in rastlinam (v prvi pesmi) ter ubožcem in pobožnim ljudem, bolnim, nadložnim starcem (v prvih treh kiticah druge pesmi). Obe pesmi sta snovno-motivno ter po svojem sporočilu, ki naj učinkuje kot vzor za posnemanje, v skladu s Kržičevo zahtevo, naj otrokom namenjeno literarno delo »srce blaži in boljša ter značaj utrjuje«. Tako je bila naravnana že prva Župančičeva objavljena pesem *Zvezde*. In kakor že prvo pesem tudi tidve pesemski besedili idealizacija približuje naši dotakratni mladinski književnosti; poteze samosvojega oblikovanja pa se kažejo v naslonitvi na poetiko ljudske poezije in v poudarjeni idiliki: prav ta Župančičeve zgodnje pesmi vsaj deloma odmika od Kržičevih zahtev. Hkrati pa v desetkitični pesmi *V bajnih deželah* kar v sedmih kiticah zaživijo pestre podobe bujne domišljije. Pred bralcem se oblikuje »dežela daljna tretja«, polna smeha, petja in iger srečne dečice. Ta deca si v fantazijskih predstavah podreja celotno naravo in v igro vključuje vesolje, mavrico, sonce in luno. V tej pesmi je torej ponazorjena otrokova igrivost in njegova razgibana, sproščena domišljija, ki podira meje med stvarnim in domišljijским svetom. Tako ti verzi že na začetku Župančičevega pesniškega ustvarjanja izpričujejo pesnikovo pojmovanje otroka, za katero sta značilni neobremenjena igrivost in bujna domišljija.

Drugačna je igra, ki jo pesnik uporablja v svojih ugankah. Te so namenjene predvsem bistrenju otrokovega uma in hkrati s tem širjenju znanja, s čimer je deloma izpolnjena Kržičeva šesta zahteva za mladinsko književnost, s tem, ko z rešitvijo uganka otroka reševalca razvedri in razveseli, pa tudi sedma Kržičeva zahteva.

Med devetimi ugankami iz tega časa sta dve obširno izdelani primeri, o nebu z zvezdami,²⁴ ki ga pesnik primerja vrtu s cvetkami, ter o zvezdah, ki jih primerja

¹⁸ *Zorica*. *Pisanice* 1900, str. 40.

¹⁹ *Bav-bav!* *Angeljček* 1895, str. 44, Smiljan Smiljanič. V *Pisanicah* 1900, str. 43, je pesem naslovljena *Zvečer*, prej neimenovani otrok pa se tu imenuje Joža.

²⁰ *Konjič*. *Angeljček* 1895, str. 45, Smiljan Smiljanič.

²¹ *Na kolenu*. *Pisanice* 1900, str. 39.

²² *Cvetke, ptice in deček*. *Angeljček* 1894, str. 45, Smiljan Smiljanič.

²³ *V bajnih deželah*. *Angeljček* 1894, str. 45, Smiljan Smiljanič.

²⁴ Čujte čudo preveliko. — *Nebo*. *Vrtec* 1894, str. 127, Beli Kranjec.

bučelicam.²⁵ Snov in podobe teh ugank se torej povezujejo z zgodnjimi Župančičevimi pesmimi. Uganka o lastovici²⁶ ponazarja posamezne lastnosti skritega predmeta. Palindrom *Sir-ris*²⁷ sloni na besedni igri in povezuje dva oddaljena pojma. Ostalih pet ugank pripada logogrifom: *Grad – glad*,²⁸ *Kol – vol*,²⁹ *Kača – koča*,³⁰ *Zastava – zastavi-ca*³¹ in *Léto – letó*.³² Te uganke potrjujejo pesnikovo veselje do besednih iger, kar prav tako privlači otroke. Uganke torej z besednimi igrami, povezovanjem nepričakovanih, kdaj izrazito nasprotujočih si pojmov ali pojavov in z domišljjsko razgibanimi primerami spodbujajo otrokovo domišljijo in njegovo sposobnost igranja z besedami. Po vrstah ugank sicer tudi ta besedila ostajajo v okviru enigmatike, kakršno je takrat prinašal *Vrtec*, hkrati pa se s svojimi značilnostmi pridružujejo drugim besedilom mladega Župančiča, namenjenim otrokom.

Kako pogosta je med temi značilnostmi v začetku bila idila, zgovorno kaže primer pesmi *Mlada pastirica*,³³ ki je kot prva nastala k sliki, s katero je bila objavljena. To priča ne samo o neposrednem sodelovanju pesnika in urednika, kajti Kržič je imel klišeje, h katerim so mladi sodelavci po lastni izbiri pisali besedila, temveč je značilno tudi dejstvo, da si je mladi Župančič izbral sliko, h kateri je lahko ubesedil idilo. Toda kljub idiličnosti motiva je v *Mladi pastirici* ves čas čutiti grozno bližajočo se noči in volka, kar vnaša v preprosto besedilo, pisano kot dekljčin samogovor oziroma nagovor jagnjeta, ki ga drži v naročju, notranjo razgibanost.

Popoln idilični mir pa preveva pesem *Večer*³⁴ ukrajinskega pesnika Danila Mlake – Izidorja Vorobkeviča, ki jo je mladi Župančič prevedel ter s tem potrdil, da mu je v prvih letih ustvarjanja bila idila res blizu.

Sicer pa lahko iz pesmi, nastalih k slikam, ugotavljamo čedalje določnejše pesnikovo oddaljevanje od Kržičevega usmerjanja. V njih je vedno bolj prepoznavno izrekal svoje občutenje otroka in njegovega mesta v svetu odraslih. To so – poleg *Mlade pastirice* – pesmi: *Modri Slavo*,³⁵ *Prvič na vrhu*,³⁶ *Muca-kuharica*,³⁷ *Mladi dedek*,³⁸ *Pripovedka o nosku*.³⁹

Pesem *Modri Slavo* je na prvi pogled uperjena proti lenobi in s tem v skladu z dotedanjo literarno tradicijo in s Kržičevo zahtevo, naj mladini namenjeno delo »priganja k delavnosti in skromnosti«. Prvoosebni pripovedovalec v pesmi nagovarja otroke in jim postavlja »v vzgled« dečka Slava, ki vedno mirno premišljuje »modre, pametne stvari«. A ko zapazi, »da lenuha – polža zrē«, svoje priporočilo za posnemanje prekliče. Sklepna verza: »He, ni vedno tisti moder, / ki podpira si

²⁵ Jaz poznam bučelice. – *Zvezde. Vrtec* 1895, str. 48, Smiljan Smiljanič.

²⁶ Vilice pri sebi nosi. – *Lastovica. Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

²⁷ Če besedo čitaš prav. *Vrtec* 1895, str. 48, Smiljan Smiljanič.

²⁸ Z r kaže hišo ti beseda. *Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

²⁹ Kar beseda s k ti znači. *Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

³⁰ Bog nesreče ti ne daj. *Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

³¹ -a-á-a vodi mlade roje. *Vrtec* 1895, str. 96, Smiljan Smiljanič.

³² Dni vrsto, več kot sto. *Vrtec* 1895, str. 79, Smiljan Smiljanič.

³³ *Mlada pastarica. Angeljček* 1895, str. 88, Smiljan Smiljanič.s

³⁴ Prim. opombo 4.

³⁵ *Modri Slavo. Angeljček* 1896, str. 15, Smiljan Smiljanič.

³⁶ *Prvič na vrhu. Vrtec* 1896, str. 31, Smiljan Smiljanič.

³⁷ *Muca-kuharica. Angeljček* 1896, str. 25, Smiljan Smiljanič.

³⁸ *Mladi dedek. Angeljček* 1896, str. 40, Smiljan Smiljanič.

³⁹ *Pripovedka o nosku. Vrtec* 1896, str. 60, Smiljan Smiljanič.

glavó,« vnašata v besedilo prikrito nestrinjanje s Kržičevimi načeli in z zanikanjem oblikujeta lik otroka, kakršnega pesnik postavlja za resničen zgled: otroka, ki je razgiban, živahen in naraven.

Tudi pesem *Mladi dedek*, ki je oblikovana kot dvogovor med otrokom in odraslim ter se zdi najprej uperjena proti otroški domišljavosti, se ob pozornejšem branju izkaže kot besedilo o otrokovi bujni domišljiji, ki mu omogoča, da se prestavi v vlogo drugega. Pri tem je pesnikova naklonjenost na strani otroka, ne na strani neprizanesljivega odraslega, ki se iz otroka norčuje.

O nerazumevanju odraslih, kar lahko v otroku zbudi hudo razočaranje, govori pesem k sliki mladega dimnikarčka na vrhu dimnika *Prvič na vrhu*. Dimnikarčkov samogovor pripoveduje o užaljeni prizadetosti otroka, ki je prvič nekaj dosegel, pa si zdaj zaman prizadeva, da bi s svojim dejanjem zbudil odobravalno pozornost odraslih. Ti se zanj sploh ne zmenijo in otrok na koncu pride do bridkega spoznanja, da bi se okolje zanj začelo zanimati le, če bi se mu nasilno uprl.

Bolj običajno slabost, sladkosnednost, imata kot motivno osnovo dve Župančičevi besedili k slikam, *Muca-kuharica* in *Pripovedka o nosku*. Pesem *Muca-kuharica* z živahno razgibanim nagovorom svari pred sladkosnednostjo, a svarilo izgubi ostrino, ker ni namenjeno otroku temveč poosebljeni živali, na sliki upodobljeni v človeških oblačilih, in s tem prehaja besedilo na področje nerealnega, fantazijskega.

Sladkosnednost izzove zaplet tudi v pesmi *Pripovedka o nosku*, kjer pa mati obsoja predvsem lažnivost hčerke Mimice. Dialog med materjo in otrokom je stvaren, a materin dokaz o hčerkinu laži, njen mehki nosek, prenese realno dogajanje na raven fantazijsko privzdignjenega, kar znatno omili na videz strogo vzgojno grajo besedila.

V teh pesmih ni več čutiti idilike, učinkujejo nekako trezno, deloma govore celo o razočaranju (*Prvič na vrhu*). Podoba sveta, kakor se kaže pesniku v teh besedilih, ne odlikava trdne povezanosti družinske ali vaške skupnosti, sredi katere bi se otrok lahko počutil varnega, neogroženega.

Stanje pred prebuditvijo v stvarnost, ki bo izničila iluzijo otroka, prikazuje pesem *Kako bo Janko ptice lovil?*⁴⁰ Besedilo v nagovoru prvoosebne pripovedovalca, ki se obrača k otrokom, povzema prvoosebno samohvalo malega Janka. Sosedov hlapec ga je namreč naučil, kako bo lahko brez truda lovil ptice na paši, ko jim bo potresel na rep soli. Verzi niso šaljivo nagajivi, temveč dajejo slutiti, kako se odrasli iz otroka norčuje. Tudi ta pesem, ki jo je motivno mogoče uvrstiti med besedila, nastala iz spominov na otroštvo v vaškem okolju, je napisana brez idiličnih poudarkov.

Stvarno učinkuje tudi zgodnje dramatizirano kratko besedilo *Prsti*,⁴¹ ki ob soigralčevi igri z otrokovimi prsti prikazuje prizor med otroki. Ti so se odločili, da si bodo sami postregli s priboljškom, pa jim najmanjši, mezinec, zagrozi, da jih bo zatožil mami. Zoper tožljivca se vsi vzdignejo, tako da sprva čisto preprosti verzi izzvenijo v upor proti vmešavanju odraslih v zadeve otrok. Hkrati se njihova poanta zoper sladkosnednost preusmeri in grajo tožljivosti. Droben prizor postane žanrska slika iz življenja otrok v okviru družine, naslikana brez idealizacije in idilike.

⁴⁰ *Kako bo Janko ptice lovil? Vrtec* 1896, str. 15, Smiljan Smiljanič.

⁴¹ *Prsti. Angelček* 1895, str. 78, Smiljan Smiljanič.

Podobno stvarno, živo in nazorno učinkujejo nekatera pesniška besedila mladega pesnika, ki svojo snov jemljejo iz vaškega sejemskega vrveža ali iz opisa posebnega prazničnega dogajanja. Take so pesmi: *Kupite!*,⁴² *Želje belokranjskega dečka*,⁴³ *Pred šotorom*⁴⁴ in *Tepežkarji*.⁴⁵

Pesem *Želje belokranjskega dečka* z naslovom določno postavlja dogajanje v belokranjsko okolje, ki ga je mogoče predvidevati tudi v vseh drugih navedenih pesmih. Druga skupna značilnost so podobni motivi, ki povezujejo otroke in odrasle. V vseh na ta ali oni način izstopa motiv denarja, materialnih sredstev, ki omogočajo ali onemogočajo potešitev otrokovih želja. Grajene so te pesmi, kakor sploh številne Župančičeve otroške pesmi, z neposrednimi nagovori otrok, njihovimi samogovori ali v dialogih z drugimi, večinoma odraslimi. Hkrati se v teh pesmih poleg prazničnega obilja zarisujejo podobe drugačnega življenja. Tepežna pesem v *Tepežkarjih* predvideva ali uresničuje želje ali tudi neuresničeno pričakovanje otrok. *Želje belokranjskega dečka* so pisane v pogojniku, ki nakazuje njihovo neuresničljivost. Najdoločneje je prikrajšanost otroka izoblikovana v pesmi *Pred šotorom*, kjer ob veselju otrok, ki so jim starši kupili želene stvari, ostaja sam in brez veselja osiroteli revni Stanko.

Med primeri, ki govorijo o otrokovi prikrajšanosti zaradi materialnega pomanjkanja, posebej izstopa že omenjena pesem *Sirota*. Ob že navedenih motivih prinaša v Župančičevo otroško pesem motivno novost. Novo zazveni zadnjih pet verzov v pesmi, namenjenih domačemu kraju, kjer zdaj za siroto raste le trnje. V nagovoru ga prosi za »jedno rožico«, da jo ponese »v daljni svet, / kot drag spomin otročjih let«. Motiv elegične želje, da v daljnem svetu sirota (in hkrati pesniški subjekt) ohrani spomin na domači kraj in otroška leta, dobi v Župančičevi otroški poeziji kmalu zatem razširjeno pesniško dopolnilo v pesmi *Oblaček*.

Besedilo pesmi *Oblaček*⁴⁶ je dvodelno (podobno dvodelna je tudi mnogo let pozneje nastala *Duma*, katere prvi zametek je mogoče videti v otroški pesmi *Oblaček*). V prvem delu je nagovorjen oblak, ki se je znašel sam v prelepem tujem svetu. Pesniški subjekt ga sprašuje, zakaj se solzi. V drugem delu se pesniški subjekt poistoveti s solzečim se oblakom, ki v prvoosebni izpovedi spregovori o tem, kako vse lepote tujega sveta ne morejo v njem preglasiti hrepenenja po nekdanjem domu. Tam je sredi bratcev in sestic živel v neskaljeni idilični sreči, ki se je zaradi nasilja okrutnega vetra trinoga nenadoma pretrgala. Tako pesem v alegoriji o oblaku govori o nepotešljivem hrepenenju po nekdanji sreči v krogu domačih. Prav brezupnost tega hrepenenja barva pesem s posebno melanholijo in elegičnostjo, kar ji daje kljub na videz epski snovi značaj osebne izpovedi. S to pesmijo se končuje prvo obdobje Župančičeve otroške poezije, ki odslej začenja privzemati nove značilnosti. Pesnik je to pesem kot edino iz prvega obdobja sprejel v cikel otroških pesmi *Jutro*,⁴⁷ ki ga je uvrstil v svojo prvo pesniško zbirko *Čašo opojnosti* (1899).

⁴² *Kupite! Angelček* 1895, str. 8, Smiljan Smiljanič.

⁴³ *Želje belokranjskega dečka. Vrtec* 1895, str. 127, Smiljan Smiljanič.

⁴⁴ *Pred šotorom. Angelček* 1896, str. 31, Smiljan Smiljanič.

⁴⁵ *Tepežkarji. Angelček* 1895, str. 184, Smiljan Smiljanič.

⁴⁶ Glej opombo 1.

⁴⁷ Za podrobnejšo stilno analizo pesmi *Oblaček*, ki je v *Čaši opojnosti* izšla z nekaterimi spremembami, prim. Alenka Glazer, *Simbolistične sestavine v Župančičevi zgodnji liriki. V: Obdobja 4. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Prvi del*. Ljubljana 1983, str. 321–332.

Ko je Župančič pripravljajl drugo pesniško zbirko *Pisanice* (1900), ki je združevala njegovo otroško poezijo, je vanjo iz prvega obdobja sprejel tudi tri pesmi, ki prvotno niso izšle v glasilo, namenjenem otrokom, temveč v *Domu in svetu*. Pesnik jih potemtakem vsaj ob nastanku ni čutil kot otrokom primerna besedila. To so pesmi: *Oblaka*,⁴⁸ *Bora*⁴⁹ in *Veter*.⁵⁰

Pesem *Oblaka* pomeni izrazito nasprotje idilični predstavi sveta, kakor se kaže v motivno nekoliko sorodni pesmi *Oblaček*. V dvogovoru dveh oblakov, rodni bratov, beremo napoved dveh popolnoma različnih možnosti za usodo sveta. Beli oblak obeta blagodejno delovanje in obilje, črni oblak napove uničenje. Uvrstitev pesmi *Oblaka* v *Pisanice* je pokazala, da se Župančič v tem času ni pomišljal vključevati v otroško poezijo tudi podob disharmonije.

Kako se je Župančiču vrednotenje mladim primerne branja do leta 1900 spremenilo, kaže tudi sprejem dveh »maloruskih motivov« iz *Doma in sveta*, pesmi *Bora* in *Veter*, v *Pisanice*. Obe pesmi, katerih dogajanje je postavljeno v okvir narave, a govori o svetu odraslih in njihovih bojov, prinašata motiv smrti. Pa ne smrti, ki bi pomenila le prehod v posmrtno življenje ali bi bila osmišljena z nečim, kar bi presegalo vrednost življenja, temveč smrti, ki je dokončna in pomeni nepreklicen nasilni iztek mladih življenj; tragiko take smrti še posebej občuti mati padlega (v pesmi *Veter*).⁵¹ Oba maloruska motiva učinkujeta na bralca z intenzivnimi čustvenimi poudarki, podanimi s sredstvi folklorne poetike, in prinašata (po uvrstitvi v *Pisanice*) v zgodnjo Župančičevo otroško pesem izrazita elegična občutja.

Kakor je pokazalo naše premišljanje, se razpon Župančičeve poezije za otroke že v zgodnjem obdobju ves čas širi in hkrati oddaljuje od Kržičevih zahtev. Od idiličnih slik v preprostih verzih, besednih iger, ugank, uspavank za otroka v zibeli, od bujnih domišljjskih predstav, prizorov iz otroškega življenja, živih orisov običajev in žanrskih prizorov prehaja prek bridkih izkušenj o varljivem in minljivem občutku varnosti, ko se otrok sreča z gmotnimi omejitvami, do razočaranj, ko trčita drug ob drugega svet odraslih in naivne predstave otroka, dokler v pesmih, ki so bile med otroške sprejete naknadno, ne doseže poglobljenih življenjskih spoznanj o človekovi neprestani ogroženosti, še posebej zaradi njegove minljivosti in smrti, ki je tembolj tragična, kadar doleti mladega človeka.

Župančič pa je v teh zgodnjih verzih kljub motivno-tematski raznolikosti (in bogastvu slogovnih ter oblikovnih značilnosti, ki obsegajo nastaveke za velik del njegove poetike v celotnem opusu) izoblikoval predvsem živo podobo otroka in hkrati »otročjih let«, torej otroštva. Ob naslonitvi na spominsko (avtobiografsko) gradivo oboje vnaša že v te zgodnje verze kljub opaznemu Kržičevemu vplivu samosvoje poteze Župančičeve otroške poezije. Ta se od dotedanje otroške poezije bistveno oddaljuje, še posebej z vrednotenjem otroka. V njem pesnik vidi sproščene, enakovrednega člana v skupnosti, sredi katere živi, če pa je ta zveza načeta ali porušena, se pesnik zna živeti tudi v niansirana občutja prizadetega otroka.

⁴⁸ *Oblaka*. *Dom in svet* 1895, str. 324, Gojko.

⁴⁹ *Bôra*. (Maloruski motiv.) *Dom in svet* 1894, str. 502, Gojko. — V *Pisanicah* je bila pesem — s podnaslovom *Maloruski motiv* — objavljena na str. 32.

⁵⁰ *Veter*. (Maloruski motiv.) *Dom in svet* 1894, str. 502, Gojko. — V *Pisanicah* je bila pesem — s podnaslovom *Maloruski motiv* — objavljena na str. 31.

⁵¹ Prim. Alenka Glazer, *Župančič in ukrajinska poezija*. *Oton Župančič. Simpozij 1978*. Ljubljana 1979, str. 385–404.

Tako se kot posebna vrednota Župančičevih otroških pesmi že v tej zgodnji dobi kaže pesnikov neposredni in tankočutni odnos do otroka.

Summary

PERSPECTIVES IN OTON ŽUPANČIČ'S EARLY POEMS FOR CHILDREN

According to the relationship between a child and the world itself (upon which the perspectives in this poetry might be judged) children's poems written by a famous Slovene poet for children Oton Župančič are divided into two periods: the first from 1894 to 1903 and the second from 1907 to 1948. Our concern considers the texts that belong in the time of literary beginnings, when he first published in *Vrtec* and *Angelček* (partly in *Dom in svet*) from 1894 till the mid 1896, as well as *Oblaček*. This very poem brings into his poetry new feelings and moods, which foretell a direct personal declaration and thus a new period in his poetry.

Tatjana Hojan
Ljubljana

MLADINSKI LIST ZVONČEK (1900–1939)

O mladinskem listu Zvonček, ki je bil ustanovljen pred sto leti, je bilo doslej napisano več o njegovi ustanovitvi, vzrokih zanjo, njegovih kritikah in podatkih o številu naročnikov in njegovem finančnem stanju.¹

Tokrat bom o tem navedla le glavne podatke. List je začela izdajati učiteljska organizacija Zaveza slovenskih učiteljskih društev. Do leta 1929 ga je urejal učitelj in literat Engelbert Gangl, kasneje ga je prevzel poseben konzorcij *Zvončka*, urejal pa profesor in mladinski pisatelj dr. Pavel Karlin. **Tokrat si bomo bolj podrobno ogledali vsebino glavnih treh rubrik v *Zvončku*, to so pesmi, povesti in poučni spisi.** Zvonček je izhajal štirideset let, zato ga bom razdelila na štiri obdobja po deset let. Urednik Gangl je že v prvi številki v naslovni pesmi *Pozdrav* napovedal Zvončkov program: »Zdaj bom učen, zdaj moder, zdaj za šalo in smeh.«

V prvem desetletju so v *Zvončku* objavljali pesmi tudi uveljavljeni pesniki. Med njimi so bili: Oton Župančič, Cvetko Golar, Vida Jeraj in Ljudmila Poljanec. S pesmimi pa so sodelovali še: Fran Žgur, Josip Vandot, Fran Ločniškar, Anton Medved in še nekateri manj znani. Leta 1903 so ponatisnili pesem Frana Levstika *Pedenj-človek in laket-brada, kako sta se metala*. Objavili so jo, ker je Hinko Smrekar takrat k njej narisal duhovito risbo. Naj že v začetku napišem, da žal ni obveljala urednikova pripomba ob sklepu četrtega letnika *Zvončka*, kjer piše, da so slovenski pisatelji in umetniki napolnili štiri letnike *Zvončka* s »premnogimi lepimi svojimi plodovi, ki imajo trajno vrednost.« Od pesmi izstopajo predvsem Župančičeve, ki jih je kasneje objavil tudi v knjigah *Pisanice* in *Ciciban*, na primer: v letniku 1900 *Da mi je biti drevo, Zlata ptička, Breza in hrast, Kralj Matjaž ter Sneguljčica* in *Divji mož* iz leta 1901. Znana in skoraj že ponarodela je pesem Vide Jerajeve *Večer za vasjo* iz leta 1904, lepa je tudi njena pesem *Uspavanka* v letniku 1901, izstopajo še pesmi Josipa Murna Aleksandra *Vlahi*, Cvetka Golarja *Mak* iz leta 1904 in Frana Ločniškarja *Nočno slovo* iz leta 1906. Sicer so pesmi v glavnem prigodnice, opevajo otroške igre in naravo. Mnogo jih je posvečenih tudi šoli. Po svoji vedrini izstopata Ganglova *V šolo!* iz leta 1906 in Frana Žgurja *Nezgoda Dolgobradova* iz leta 1900. Zelo posrečena je tudi pesmica Ludvika Černeja iz leta 1909 *Pikica na »i.«* Tudi prozni sestavki v prvem letniku so predvsem poučevali, kar je urednik v svojih uvodih k novim letnikom *Zvončka* posebej poudarjal. Največ so jih pisali: Ivo Trošt,

¹ Tatjana Hojan: *Zvonček (1900–1939)*. – *Kaj bereta slovenski učitelj in učenec*. Ljubljana, 1999, str. 60–72.

Andrej Rape, Ivan Stukelj, Fran Rojec, Pavel Flere, Josip Kostanjevec, Franc Črnagoj, Anton Pesek, Mara Tavčar in drugi. Veliko je bilo moralističnih zgodb, v katerih je dobrota poplačana, hudobija, porednost in predrznost pa kaznovane. Številne zgodbe govorijo tudi o otrocih, ki so umrli ali pa so jim umrle matere. Veliko je pripovedi o dijakih, ki so se prišli šolat v mesto in se bolj ali manj uspešno življali v novo okolje. Mnogi avtorji so bili po poklicu učitelji, zato so se jim najbolj posrečile zgodbe iz šolskega življenja in po resničnih dogodkih. Taka je zgodba Pavla Flereta *Vojska* (objavljena v letniku 1903), v kateri opisuje pohod učencev in učiteljev na Rožnik, kamor so odšli uničevati rjave hrošče; Vilko Mazi pa je leta 1907 predstavil vedrega šolarja Janka. Fran Rojec je od letnika 1905 do 1907 objavljал *Križe in težave iz mojih dijaških let*. Kot trinajstleten deček je moral v ljubljansko šolo na Grabnu v drugi razred osnovne šole. Opisuje tegobe s sošolci, učitelji, dijaško gospodinjo, kosilom v Ljudski kuhinji in z boleznijo – »kozami.« Izstopa črtica Ivana Cankarja *Mater je zatajil* iz leta 1902. Zanimivo je, da je v istem letniku objavil zgodbo o žagi tudi kasnejši literarni zgodovinar Ivan Prijatelj. Pavle Flere je v letniku 1905 objavil zgodbo *Kurenti*, povezano z ljudskimi običaji, Anton Hren pa 1907 pravljico *Zakaj hodijo Kranjci po svetu za denarjem?* Pozornost vzbudita vedri zgodbi Ivana Trošta iz letnika 1905. *Ah, to je šlo!* pripoveduje o otroškem veselju na saneh, *Budnica* pa o tem, kako so vaščani pozabili zaigrati županu podoknico, pa so to popravili z budnico. V letniku 1905 je bilo objavljenih pet najboljših nalog učencev iz šolskih zvezkov. Urednik je večkrat napisal, da želi *Zvonček* bralce seznanjati tudi s slovanskimi avtorji. V prvih letnikih so bile objavljene slovanske pravljice, večinoma češke. V letniku 1902 je prevod Tolstojeve zgodbe *Skesanec*. Do leta 1903 je izšlo še 17 kratkih pripovedi istega avtorja, leta 1901 pa povest Čehova. V letniku 1905 je objavljenih pet kratkih anonimnih ruskih zgodb. Leta 1904 so objavljene štiri La Fontainove basni. V prvih desetih letnikih je tudi nekaj dramatiziranih pripovedi. Med njimi sta igri Fedorja Gradišnika, ki ju je napisal kot štirinajst- in petnajstletnik. Prva je *Tat* v letniku 1904 in pripoveduje o učencu, ki ga po krivem obdolžijo tatvine, *Prijatelj mladine* iz leta 1905 pa je prizor iz Prešernovega življenja. Opisuje Prešernova srečanja z učenci in dijaki, ki so povzeta po spominih na Prešerna, kot jih je objavil Janez Trdina. Zanimiva je tudi igra *Skrb in smrt*, ki jo je po Ivanu Božiču priredil Julij Slapšak. Starka *Skrb* si zagotovi večno življenje s tem, da prevara Smrt, ki je prišla ponjo. Drame sta pisali v tem obdobju tudi Milica Janežič in učiteljica Marica Gregorič, vendar nista presegli vsiljive poučnosti. Poučne spise v tem desetletju so pisali predvsem profesorji: Stanislav Bevk, Matija Pirc, Makso Pirnat, Jože Reisner, zdravnik dr. Ivan Robida, časnikar Vito Jelenc, učitelji: Ivan Bajželj, Ludvik Šijanec, Jakob Dimnik, August Šabec in nekaj drugih. Sestavki so obsegali različno tematiko. Pisali so o znanih Slovencih in njihovih življenjskih jubilejih, na primer o Ivanu Vrhovcu, Simonu Rutarju, Josipu Murnu, Slomšku, Prešernu in Simonu Gregorčiču. Pisali so tudi o umrlih ustvarjalcih: pesniku Ivanu Škrjancu, Alojziju Pinu, slikarju Frančišku Dobnikarju. Predstavili so tudi tujce, ki so bili kakorkoli povezani s Slovenijo: Jana Lega in Strossmayerja. Naslednji sestavki so opisovali razne slovenske kraje in potovanja v tujino. Tako sta zelo lepo predstavljena Ljubljana in Bled ter potovanje v Rusijo. Opisane so navade drugih narodov, na primer Kitajcev, Japoncev in Rusov. Pisali so tudi o številnih živalih, rastlinah ter naravnih pojavih, na primer potresih in vulkanih, pa tudi o razstavi učil leta 1908 v Ljubljani in svetovni razstavi v Parizu leta 1900. Otroške telovadne igre sta predstavila Ivan Bajželj in Ludvik

Šijanec pod naslovom *Igrišče*. V rubriki Glasba so bile v vsakem letniku pesmi z notami. V prvih treh letnikih se je urednik pogovarjal z dopisniki v Listnici uredništva. Zelo obsežna je bila rubrika Pouk in zabava. V njej so bile kratke novice o svetovnih dogodkih in zanimivostih, pregovori, poročila o novih knjigah, kratkočasnice, rebusi, risbe za otroke, ki so jih otroci dopolnjevali. Sem je od letnika 1907 sodila tudi zelo zanimiva rubrika Kotiček gospoda Doropoljskega, prva rubrika, v katero so dopisovali otroci.²

Rubrike Glasba, Pouk in zabava in Kotiček gospoda Doropoljskega so bile tudi v vseh kasnejših letnikih revije. Največ pesmi so v drugem desetletju v *Zvončku* objavili: Engelbert Gangl, Fran Žgur, Fran Ločniškar, Fran Rojec, Andrej Rape, Hinko Medič, Janko Leban, Tone Gaspari in Karl Širok. Poleg teh avtorjev - učiteljev so pisale pesmi tudi učiteljice Ljudmila Prunk - Utva, Marija Zopf in Mara Tavčar. Zanimiv pesnik je Jože Cvelbar, po poklicu častnik, ki je leta 1916 umrl na bojišču. Uveljavljal se je tudi pesnik Ivan Albreht, ki se je preživljal s pisanjem. Tematika pesmi se je v tem razgibanem desetletju zelo spreminjala. Še vedno je bilo zelo veliko pesmi o naravi, letnih časih in otroških igrah. Zanimive so pesmi Josipa Vandota *Zlati maj!* (1910), Frana Žgurja *Drobne pesmi* (1913) in *Jurjevanje* (1919), Ivana Albrehta *Na zimo* (1914) in Božidarja Borka *Jug* (1914). Od leta 1915 dalje pa je vsebina prenekaterih pesmi že vojna. Jože Cvelbar je napisal več pesmi o vojni, ranjenih in slutnji smrti. Istega leta so o vojni govorile pesmi Karla Široka *Žalost*, Toneta Gasparija *Pesem snegov*, Frana Žgurja *Na bojnem polju* in Frana Rojca *Vzdih*. Tega leta so ponatisnili tudi pesem Simona Gregorčiča *Soči*, leta 1916 pa pesem *Domovini*. Vojno tematiko so po letu 1918 zamenjale pesmi, ki so govorile o posledicah vojne. Takšne pesmi so pisali Vinko Klanšek, Janko Leban, predvsem pa Tone Gaspari (*Pesmi invalidov, O, Galicija!*) in Gustav Šilih (*Pesem o beli roži*). Izšle so v letniku 1919. Nekatere pesmi so nastale ob osebnih tragedijah, na primer smrti otrok (Janko Samec). Leta 1911 je Fran Erjavec prevedel Puškinovo pesem *Zlato in jeklo*. Leta 1919 so pričeli objavljati pesmi o Jugoslaviji ter izgubljeni Koroški in Primorski. Že uvodna pesem Janka Lebana *Jugoslaviji* govori o prijateljstvu med zedinjenimi tremi narodi, isti tematiki pa sta posvečeni tudi pesmi Marije Zopf *Domači grudi* in Andreja Rapeta *Mladi Jugoslovan* ter Marije Grošel *Nova pomlad*. Tone Gaspari je objavil tri pesmi o Koroški s skupnim naslovom *Korotan* ter *Pesmi z juga* o Primorski pod Italijo. O Koroški pa poje tudi pesem Marije Zopf *Neodrešena domovina* iz istega letnika ter pesem Ivana Albrehta *V Korotan!* Letnik 1917 je namesto Engelberta Gangla uredil učitelj in zvesti sodelavec *Zvončka* Ivo Trošt. Med vojno so v *Zvončku* objavljali fotografije padlih slovenskih učiteljev. Prozni sestavki v tem desetletju so bili dokaj raznovrstni. Pisali so jih nekateri že znani pisci: Pavel Flere, Ivo Trošt, Josip Vandot, Ivan Štukelj in pa nekaj novih: Tone Gaspari, Drago Humek, Karel Širok, Silvester Košutnik, Ferdo Kleinmayer, Hinko Medič, Karl Doberšek in Marica Bartol. Vsi so bili po poklicu učitelji. Poleg njih so pisali še: pisatelj in časnikar Milan Pugelj, otroška vrtnarica Antonija Germek in notar dr. Ivo Šorli. V proznih sestavkih se še vedno pojavljajo zgodbe z moralnim naukom, z motivom smrti otrok in staršev, odhoda v mestne šole, izseljenišтва; med vojno pa zgodbe o vojni in njenih posledicah; po vojni pa o novi domovini Jugoslaviji. Mnogo je tudi narodopisnih zgodb, pravljič, legend,

² Več o njej v prispevku T. Hojan *Otroci pišejo uredniku. Prosvetni delavec* 1982, št. 8, (26. 4.), str. 26.

basni. Jože Cvelbar, ki je pisal sicer predvsem pesmi, je leta 1914 objavil zgodbo *Jernejevo*, ki govori o otroških sanjah. Ivo Trošt je objavil več pravljic in basni, med drugimi: *O Krimu in Mokrcu*, *Čarobno Jezero*, *Turki na Gorenjem Igu* (1911), Hinko Medič pravljico *Stari časi* (1913), Karel Širok je v letniku 1917 objavil *Kratko basen*, Ferdo Kleinmayer leta 1918 *Nove pravljice o kralju Matjažu*, Milan Pugelj leta 1919 zgodbo o *Povodnjaku*, povodnem možu, ki si je iskal nevesto. Med drugo svetovno vojno so pisali sestavke o vojni Ivan Stukelj: *Vojakove solze* (1915), Ivo Trošt: *Izpred sovražnih topov* (1917), Pavel Flere: *Vojne skrbi našega malega* (1917), Antonija Germek: *Tržaško pismo* (1916). V njem obravnava dopisnice, ki so jih otrokom v vrtcu pisali njihovi očetje na fronti. Povojno problematiko sta obravnavala Tone Gaspari v povesti *Prvo srečanje* (1919), ki opisuje vrnitev invalida Jerneja iz Galicije, Ferdo Medič pa v zgodbi *Navijanje cen* (1918) piše, kako so se med vojno otroci od trgovcev naučili navijati cene. O bolnih otrocih in umiranju sta pisala Hinko Medič in Janko Leban, o smrti svojih dveh otrok pa je pisala Antonija Germek. Prvi je umrl zaradi bolezni, drugi pa v vojski in je pokopan v tujini. Problematiko izseljenišтва v Ameriko je obravnaval Janko Leban v povesti *Na tuji zemlji* (1919), Ivo Trošt pa je istega leta že opisoval v zgodbi novo domovino Jugoslavijo *V mejah Jugoslavije*. Poleg tega je še nekaj zanimivih zgodb z drugačno tematiko. Leta 1915 je Fran Ločniškar napisal svoje spomine na prvo učiteljico na vasi in učitelja v mestu z naslovom *Moji učitelji*. Spet so bili objavljeni tudi prispevki učencev. Največkrat so objavili prispevke učenke 5. razreda iz Hrastnika Kristine Keše. V teh letih je izhajalo več povesti v nadaljevanjih. Leta 1910 sta izšli dve zgodbi v nadaljevanjih. Fran Ločniškar je prevedel povest Teodorja Storma *Strugar Pavel Pavlovič*, Engelbert Gangl pa je napisal kratke zgodbe o dečkih z naslovom *Fantje od fare*. Leta 1911 in 1912 je izhajala humoristična pripoved učitelja Silvestra Košutnika *Premodre glave*. To so bile vesele zgodbe o vaščanih Zabržanih. V istem letniku je Dragotin Humek priredil povesti Karla Ewalda z naslovom *Majka narava pripoveduje*. Leta 1913 je izhajala planinska pripovedka Josipa Vandota *Desetnica*. Leta 1916 je dr. Ivo Šorli priredil povest Johna Habbertona *Helenina otročička* z naslovom *Bob in Tedi, dva neugnanca*. Govori o dveh živahnih in porednih, a kljub temu pristrčnih dečkih, petletnem Bobu in triletnem Tedu, ki sta svojemu stricu nakopala vrsto nevednosti. Leta 1917 je izhajala priljubljena nadaljevančka Josipa Vandota *Kekec na hudi poti*. Od tujih piscev sta izšla prevoda Čeha Karla Jaromira Erbna, poleg tega pa še nekaj prevodov anonimnih ruskih in italijanskih kratkih zgodb. Drame je pisal v tem obdobju predvsem Fran Rojec. Leta 1917 je bila objavljena njegova drama *Na razpotju*, v kateri nastopajo simbolične podobe (Nadloga, Milosrčnost, Dobra misel). Leta 1918 drama *Spoštuj starost*, v kateri družino, ki je zaničevala deda, zadene nesreča in sramota. Leta 1919 je objavil pravljlično igro s petjem *Prstan*. Poučne spise v drugem desetletju *Zvončka* so pisali: Ivo Trošt, Dragotin Humek, Ludvik Černež, Jakob Dimnik, Pavel Flere, Ferdo Kleinmayer, Hinko Medič, Josip Lapajne in Marica Bartol. Vsi so bili po poklicu učitelji. Poleg njih so sodelovali še profesorji: dr. Jakob Sket, dr. Ivan Lah, Anton Janežič, Fran Hubad in Fran Erjavec. V svojih prispevkih so predstavili: Josipa Jurčiča, Franca Močnika, Frana Levca, Davorina Jenka, Svetka Peruzzijsa, Mateja Hubada, Josipa Stritarja ob osemdesetletnici rojstva in učiteljico Agnezo Zupan ob 25-letnici poučevanja. Ob smrti Antona Medveda so ob članku objavili njegovo domoljubno pesem *Slovenska govorica*. Od tujih je bil predstavljen tudi hrvaški mladinski pisec Franjo Rudolf Magjer. Zelo veliko so pisali o cesarski družini ob smrti Franca

Jožefa, kronanju cesarja Karla IV. in cesarice Cite in o prestolonasledniku Francu Jožefu Otonu. Ob šestdesetletnici rojstva so predstavili tudi Zvončkovega upravnika Luko Jelenca in njegovo delo. Drugi poučni spisi so bili o železnici, tobaku, sladkornem trsu, morju, krompirju, ustoličenju koroških vojvod, Egipčanih, Postojnski jami; potopisi pa so predstavili nekatere slovanske dežele, Bosno, Balkan ter domače planine. Pavel Flere je v nadaljevanjih pisal o živalih, ki so živele v davnini, in predlagal razne fizikalne poskuse, ki so jih otroci lahko sami napravili, v poglavjih z naslovom *Z delom se učimo*. Drago Humek je vodil rubriko za mlade risarje in jih učil izdelovanja raznih preprostih predmetov. Zanimivo je, da so leta 1916 pisali tudi o poletnem času (premaknitvi ure), njegovih dobrih in slabih plateh.

Tretje desetletje, med leti 1920 in 1930, so Zvončkove rubrike ostale iste. Vsebinsko pa se je prilagala političnim razmeram. Povsod je prevladovalo navdušenje nad zedinjenjem v skupno državo treh narodov, spomin na vojno, begunstvo in po mirovnim pogodbah izgubljeno slovensko ozemlje. *Zvonček* je od jeseni 1925 dalje izhajal od septembra do junija. Med pesniki so tudi tokrat sodelovali že stari znanci: Andrej Rape, Fran Žgur, Janko Leban, Fran Rojec, Engelbert Gangl, Marija Grošelj, Fran Ločniškar. Pojavili pa so se tudi novi: Mirko Kunčič, Gustav Strniša, Griša Koritnik, Danilo Gorinšek, Albin Čebular, Albert Širok, Vera Albreht, Anica Černež, Fran Roš in Srečko Kosovel. Večina pesnikov je bila po poklicu še vedno iz učiteljskih in profesorskih vrst. Pesmi, ki so opevale Jugoslavijo, sta v tem obdobju pisala predvsem Andrej Rape in Ivan Stukelj. Vladarjevo družino sta v pesmih opevali predvsem Ivanka Kalin in Marija Grošelj. Žalost zaradi »neodrešene domovine«, Koroške in Primorske, so v pesmih izrazili Anica Černež, Lado Jerše, Engelbert Gangl, Albin Čebular in Tone Gaspari, ki je kar obsežen cikel pesmi posvetil Koroški. Lepi sta pesmi Ivana Albrehta *Koroška pesem* (1923) in Alberta Široka *Pomlad na Goriškem* (1920). Prigodne pesmi, posvečene staršem in otrokom, so pisali Engelbert Gangl, Anica Černež in Marija Grošelj. Pesmi o naravi in letnih časih so pisali predvsem: Gustav Strniša (*Nevihla* [1924], *Dedek in sonce* [1922], *Zimska slika* [1923]), Ljudmila Prunk (*Še sem živ!* [1920]) ter Marija Zopf, Anica Černež in Marija Grošelj. Zabavna je otroška pesem Ivana Albrehta *Pedenj – človek korenjak* (1922) in zelo znana *Nagajivka* (1921) istega pesnika. Mirko Kunčič je v pesmih *Prošlosti in Mladost* (1922) izrazil hrepenenje po srečni mladosti. V letniku 1927/28 je ponatisnjena pesem Otona Župančiča iz prvega letnika *Zvončka* *Da mi je biti drevo*, leta 1924 pa je objavil pesem *Iz spominske knjige »Zlatice«*. Med avtorji proznih sestavkov naletimo poleg tistih iz prejšnjih desetletij tudi na nove iz učiteljskih in profesorskih vrst: Arnošt Adamič, Elvira Dolinar, Tone Gaspari, Mara Tavčar, Mara Lamut, Marija Wirgler, Fran Erjavec, Josip Jeras, Julij Slapšak, Ksenija Prunk in Marica Bartol. Objavljala sta tudi sodnik Fran Milčinski in pravnik dr. Fran Zbašnik. Še vedno pa je veljalo v listu načelo, naj »v mlado srce ne pride nič slabega in kvarnega; v njem se naj giblje, razvija in raste lepota in resnica, dobrota in plemenitost, da bo lep in resnicoljuben, dobrotljiv in plemenit naš bodoči rod.«³

Zato ni čudno, da so se še vedno pojavljale zgodbe z moralnim naukom, ki so jih pisali predvsem Ivo Trošt, Janko Leban in Mara Tavčar. Vsebinsko se prozni sestavki, zlasti v prvih letih tega desetletja, nanašajo na vojno, njene posledice in begunce. O tem so pisali: Tone Gaspari: *Pisma iz taborišč* (1920), Franjo Roš:

³ *Zvonček* 1921, št. 1–2, str. 48.

Zgodba o Ivančku (1920), Vilko Mazi: *Svoboda in sužnost* (1920). Mara Lamut je leta 1925 pisala o svojem učencu, ruskem beguncu Igorju, ki je kmalu umrl. Še vedno so prispevki, ki govorijo o smrti otrok. Zelo pretresljiva je resnična zgodba Vilka Mazija *Kadar bodo jabolka dozorela ...* (1927/28). Druga zvrst so pravljice in basni, ki so jih pisali Fran Črnavoj, Andrej Rape in Julij Slapšak. Ljudmila Prunk je po Andersenu priredila pravljici *Kraljična na grahu* (1920) in *Čudotvorni kresilnik* (1921), Marija Jezernik je napisala *Vilo Zlatana* (1926–27), zanimivi sta tudi pravljici Josipa Brinarja *Zakleti Kras* (1922) in Arnošta Adamiča *Kako je Bog udaril Vinski vrh* (1928–29). Prevajali so Andersena, Karla Ewalda, Kilita, G. Davidsona, Jana Kollarja, J. Jaquina, A. N. Afanasjeva, Karla Maya in Kiplinga. Fran Erjavec pa je prevedel tudi zbirko srbskih narodnih pripovedk, zamorskih narodnih pripovedk in ruskih pravljič. Največ pozornosti pa so zbujale povesti v nadaljevanjih. Leta 1920 jo je pripravil Fran Milčinski, in sicer zabavno pripoved o treh bratih *Gašpar, Miha in Baltazar*. Naslednje leto je Dragotin Humek po Karlu Ewaldu priredil *Pripovedke o dvonožcu*, ki pripovedujejo o tem, kako se je pred mnogimi leti človek začel uveljavljati v živalskem svetu. Leta 1922 je začela izhajati planinska pripoved o pogumnem dečku Kekcu, ki je imela veliko navdušenih bralcev. Leta 1923 je Ivo Trošt objavljial *Pripovedko izpod Krima*, naslednje leto pa je Josip Vandot objavil drugo nadaljevanje o Kekcu *Kekec nad samotnim breznom*, v letih 1925–26 in 1926–27 je isti pisatelj objavljial *Kocljevo osveto*. V teh dveh letnikih je izhajala tudi povest v nadaljevanjih *Deklice iz preteklosti*, ki jo je po francoskem pisatelju Jaquinu priredil Josip Jeras. V letniku 1927–28 je Julij Slapšak objavil pet narodnih pravljič z naslovom *Dovški Bržot*. Naslednje leto je dr. Fran Zbašnik v povesti *Zlat cekin* opisal pot revnega dečka, ki se je povzpel do doktorata. V dramah se med starimi avtorji še vedno pojavlja Fran Rojec, med novimi pa Tone Seliškar, dr. Ivan Lah, Karel Štrbenk, Mitja Švigelj, Roža Lucija Petelin in Nuša Rape. Po vsebini se ne razlikujejo dosti od drugih zvrsti v tem desetletju, saj obravnavajo problem begunstva (Fran Rojec: *Begunski prizor*, 1920) in izgubljenega slovenskega ozemlja (Roža Lucija Petelin: *Slovensko Kosovo*, 1927–28; Tone Gaspari: *Matjaževi hajduki*, 1923). Upanje v osvoboditev izgubljenih slovenskih pokrajin izraža tudi drama Toneta Seliškara *Morje plaka* (1920). V njej nastopajo Slovenija, Gorica, Istra, Dalmacija ter Jetnik in Osveta. Druga vrsta dram je posvečena Jugoslaviji in vladarjevi družini: Ivan Lah: *Ob zibelki našega prestolonaslednika* (1920) in istega avtorja *Na kraljev dan* (1926–27), Nuša Rape: *Prisega. Prizor za narodni praznik* (1926–27). Leta 1920 je Fran Rojec objavil tretje dejanje pravljíčne igre *Prstan*, dočim igra Karla Štrbenka *Jure* (1926–27) opisuje revnega dečka, ki so ga po krivem obdolžili tatvine, on pa nato zboli in umre. Od leta 1925 so bile vse igre napisane v verzih, leta 1927–28 pa je objavljena prva igrice za gledališče lutk, in sicer *Gašperčkov junaški čin* Mitje Šviglja. Poučne spise v tem desetletju so pisali od že znanih avtorjev: dr. Ivan Lah, Janko Leban, Engelbert Gangl, Vilko Mazi, Fran Rojec, novi avtorji pa so bili: Vlado Klemenčič, Pavel Plesničar, Elvira Dolinar, Josip Korošec, Fran Vajda, Ivan Matičič, Anton Sovre, Matija Pirc in Alojzij Potočnik. Spisi so obravnavali znane osebe, med njimi: generala Maistra, Antona Martina Slomška, dr. Ivana Tavčarja, Janka Žirovnika, Otona Župančiča, Janka Lebana, Žigo Zoisa in Valentina Vodnika, od tujih pa Tomaža Masaryka, Jovana Jovanovića Zmaja, Matijo Gubca in Petra Petrovića Njegoša. Predstavljeni so bili tudi kraji v Sloveniji. Zelo obsežno sta bila predstavljena Ljubljana in Maribor pa

tudi Lendava, Kranjska gora, Dolnja Lendava, Mežica, Radovljica, Sela pri Šumberku, od tujih pa Dardanele, Koroška, Beograd, Baška in Crikvenica. Fran Rojec in Dragotin Humek sta poučevala otroke o raznih ročnih spretnostih, zbirkah hroščev, metuljev in drugih žuželk. Podrobneje so obravnavali nastanek premoga ter pojasnili pojma pravljica in pripovedka.

V četrtem desetletju izhajanja *Zvončka*, od 1930 do 1939, je bilo več sprememb. Izdal ga je konzorcij *Zvončka*, urejal pa profesor dr. Pavel Karlin. Tudi rubrike so bile drugačne. Prva rubrika *Pesmi* je bila mnogo manj obsežna kot prej, pripovednih spisov je bilo nekoliko več, nove so bile rubrike: *Kramljanje o prirodi in tehniki*, *Iz zgodovine, zemljepisja in narodopisja*, *Za pridne roke* ter *Iz mladih peres*, v katero so pisali otroci. Od prejšnjih rubrik sta ostali *Glasba* ter *Pouk* in zabava. Leta 1938 je list začel spet izhajati januarja, v letniku 1936–37 je namesto dveh prejšnjih poučnih rubrik nastala ena, imenovana *Zanimivosti iz zgodovine in zemljepisja* pa *Kramljanja o prirodi in tehniki*. Zadnji letnik 1939 pa se je spet nekoliko razlikoval, imel je le pet rubrik: 1. *Pesmi*, 2. *Pripovedni spisi*, 3. *Poučni in zabavni del*, 4. *Glasba* in 5. *Iz mladih peres*. Literarni del je bil veliko obsežnejši kot poučni. Od leta 1930 so objavljali prispevke za otroke prvih razredov, ki so imeli velike črke. Vsebino *Zvončka* v tem zadnjem desetletju je urednik napovedal in tudi uresničil v prvi številki letnika 1929–30. Med drugim je napisal: »Hodili bomo po čudovitih tujih krajih in se seznanjali z bitji in žitji, ki jim bodo toplo razkrila tajne svojega zamotanega, pisanega življenja, čudna snovanja narave. Zamislili se bomo v prelestni, čarobni svet tihih pravljič in bajk, seznanili se bomo s fantastičnimi, burnimi dogajanjem onstran naših doznavanj, pregledali in preiskali bomo skrivnosti velikih iznajdb in odkritij, prodirali bomo v globoko zemeljsko osrčje in splavali na dolge vožnje pod nebom, skozi megle in viharje. Zdaj pa zdaj se bomo ozrli tudi v davno preteklost našega naroda in se razgovorili o delu in življenju velikih tvorcev. Da se bomo vsak mesec tudi pošteno razvedrili z ugankami in drugimi lokavimi zankami, tega še oznaniti treba ni.«⁴

Med pesniki jih je v tem desetletju sodelovalo nekaj iz prejšnjih let: Andrej Rape, Gustav Strniša, Ljudmila Prunk, Vera Albreht, Vinko Bitenc, Ivan Albreht, Fran Roš, Cvetko Golar, Engelbert Gangl, Fran Ločniškar in Marija Grošelj, pojavilo pa se je tudi nekaj novih: Alfonz Gspan, Ivan Čampa, Manko Golar, Katja Špur in Venceslav Winkler. Vsebinsko je v pesmih v tem obdobju prevladovalo predvsem občudovanje narave. Zanimive so pesmi Gustava Strniše: *Jesen* (1931–32), Frana Roša: *V jesenskem soncu* (1931/32) in *Maj* (1933–34), Ivana Albrehta: *Jutro* (1936–37) in Vinka Bitenca *Zvončki* (1936–37) Engelbert Gangl je pisal pesmi o Beli Krajini, Manko Golar pa o vinskih goricah. Izšli sta dve pesmi umrlega pesnika Frana Zbašnika in v letniku 1931/32 pesmi *Burja* in *Večer* Srečka Kosovela. Ob 60. letnici pesnika Otona Župančiča leta 1938 je izšlo kar osem njegovih otroških pesmi. Bilo je kar nekaj šaljivih pesmi, med njimi so najbolj znane: Vere Albreht: *Učenjaček* (1929–30), Danila Gorinška: *Šavljivka* (1931–32), Ivana Albrehta: *Ciganska* (1931–32) in *Gorenske otroške popevke* Manice Koman (1932–33). Pojavil se je tudi socialni motiv v pesmih, ki so govorile o revščini. Ena od teh je pesem Makse Samsa *Zgodba o usmiljenju* (1931–32), Ivana Čampe: *Tiho, tiho pada sneg...* (1933–34) in Frana Ločniškarja *Sirote na Miklavževo* (1934–35). Še vedno je odmevala v pesmih tudi žalost zaradi Slovencev, ki so ostali za državnimi

⁴ Dragi koticarji! *Zvonček* 1929–30, št. 1, str. 32.

mejami. Izražena je v pesmih Ivana Albrehta: *Pismo od Soče* (1932–33), Danila Gorinška: *Tam preko ...* (1936–37) in v uvodni pesmi Ivana Laha k letniku 1938 *Zvonček cinglja ...* Prevajali so Johanna Wolfganga Goetheja, Ivana Krilova, Aleksandra Sergejeviča Puškina, Otona Julija Bierbauma in A. Bötticherja. Prozo so pisali poleg dosedanjih avtorjev tudi nekateri novi pisci, med njimi nekateri že takrat ali pa kasneje znani slovenski pisatelji. To so bili predvsem: France Bevk, Anton Ingolič, Lojze Zupanc, Ilka Vašte, pa tudi Tone Čufar, Arnošt Adamič, Ljuba Prenner, Andrej Šavli, Vida Vedral, dr. Pavel Brežnik, Davorin Ravljen, Ina Slokan, Fran Bradač in Jože Župančič. Vsebinsko so tudi med proznimi prispevki prevladovali pravljčni motivi, basni in narodopisne pripovedke. Že v prvem letniku 1929–30 so objavili povest Janeza Trdine *Hudamos*, v kateri pripoveduje o rudniku, ki je bil nekdanj na Rašici. Pravljčne povesti so pisali tudi: dr. Pavel Karlin: *Marko in čarovnice s Črnega jezera* (1929–30, Vera Albreht: *Kako je Barica premagala čarovnico* (1929–30), Ilka Vašte: *Gospodična Bucika* (1929–30), *Začarani polžek* (1933–34) Gustav Strniša: *Zlato veslo, Velikanov klobuk, Čudežno velikonočno jajce* (1931–32), Josip Vandot: *Anžek Franžek v šoli* (1934–35), France Bevk: *Peklenšček in Špela, pravljica o gori Kojci*, Ina Slokan: *Pravljica je umrla* in Fran Bradač: *Obriti prtljavec* (vse tri leta 1939). Številne belokranjske pripovedke je priredil Lojze Zupanc, Manca Koman pa zgodbo o pustnem običaju *Babo žagajo* (1932–33). Venceslav Winkler je napisal *Valptov bič* (1931–32), zgodbo o biču, ki se je bahal pred drugimi predmeti na podstrešju. Deček ga je vzel, z njim tepel druge otroke, oče pa je nato bič zažgal. Zanimive so predvsem nekatere povesti iz resničnega življenja. Dr. Fran Zbašnik je v letniku 1931–32 objavil zgodbo *Sila*. Oče hrani denar in pred sinom pove, da ga hrani za silo. Na obisk pride beračica, ki se piše Sila in deček ji izroči ves denar. Anton Debeljak je opisal v istem letniku otroštvo skladatelja Slavka Osterca. Andrej Šavli je v letniku 1931–32 napisal pretresljivo črtico *Ive s Krasa*, o dečku, ki je hodil v italijansko šolo, kjer se ni naučil slovensko, zato ga je začela doma učiti mati. Podobno problematiko je s koroške nemške šole obravnaval Vinko Bitenc v zgodbi *Robincova Trezka gre prvič v šolo* (1938). Nemška učiteljica ji ponudi čokolado, a deklica jo zavrne. Anton Ingolič je napisal *Malo lukarico* (1935–36), zgodbo o deklici, ki prodaja čebulo, da prisluži denar za šolo, in zabavno zgodbo o raztresenem šolarju *Janezek Narobesvet* (1933–34). Zabavna je tudi zgodba Ivana Albrehta: *O oslu, Toncu in novi računici* (1934–35), o dečku, ki mu osel na paši poje računico. Tone Čufar je napisal zgodbo s socialno tematiko *Ravnateljev Pubi* (1934–35). Ravnatelj sin ne mara učenja in knjig, revni sošolec Ivan pa ima veselje za študij, a je brez sredstev. France Bevk je v zgodbi *Merica* (1938) opisal revnega mlinarja, ki mu je deček prinesel mlet, in si je za plačilo vzel merico moke. Najbolj odmevne pa so bile nekatere povesti, ki so izhajale v nadaljevanjih. V letniku 1929–30 je začela izhajati kitajska pravljica *Zeleni ptič*. Po Juanu Valeri jo je priredil dr. Anton Debeljak. V letih 1929–1930, 1930–31 in 1931–32 je izhajala povest *Življenje in prigode male opice »Kaške«*. Delo poljskega pisatelja F. Ossendowskega, ki je večkrat prepotoval džunglo, je prevedel dr. Rudolf Mole. V letniku 1930–31 je Engelbert Gangl objavljaj žalostno zgodbo o kmetu in krošnjarju iz Bele Krajine z naslovom *Zlato mesto*. Marija Grošelj je objavljala zgodbo za najmlajše bralce *Bobi Nespodobi, začarani pes* v letnikih 1931–32 in 1932–33. V tem letniku in v 1933–34 sta v večih nadaljevanjih izhajali tudi pravljica Vinka Bitenca: *Ugrabljeni kraljevič* in Arnošta Adamiča *Deček iz sirotišnice*. V letniku 1933–34 je Franjo Čiček objavljaj zabavne zgodbe o Tijeku in Kijeku izpod

Pohorja. Arnošt Adamič je v letniku 1934–35 objavil povest *Koruzni frontnik Sandi*, o dečku, ki odide v svet, dela v rudniku in se končno odloči nadaljevati študij. V tem in letnikih 1935–36 in 1936–37 je Pavel Flere objavil zabavne povesti s skupnim naslovom *Pavliha*. V letniku 1936–37 je izhajala povest za najmlajše bralce *Svetovni potepuhi – Frkolinček, Martinček in Pavlinček – pri teti Dolgouhi*, ki jo je napisala Marijana Željeznova - Kokalj. Anton Ingolič pa je v tem letniku objavil zgodbo v nadaljevanjih *Trije dečki – trije junaki*. Pobegnili so v svet, si vsak po svoje prizadevali za boljše življenje, se vrnili in dobro zagospodarili. V letnikih 1938 in 1939 je izhajala pravljica Ivana Razpotnika *Skrivnost zelene jame* s podnaslovom Čudoviti doživljaji dveh dečkov. V obeh zadnjih letnikih *Zvončka* je Franjo Čiček objavil dve povesti za najmlajše, in sicer v letniku 1938 *Mihec Pihec* in 1939 *Prigode palčka Bobka*. V zadnjem desetletju je bilo zelo veliko prevedenih povesti. Med avtorji so bili poleg znanih: Kiplinga, Tolstoja, Andersena, Charlesa Dickensa, Goetheja še: Gautier, Manfred Kyber, Jelena Bilbija, J. M. Veselinović, E. Legouve, La Lamouche, P. in V. Marqueritt, Peter Filius, Sven Hedin, Joseph Delmont, Kalina Malina, Maud Lindsay, R.L. Stevenson, N. V. Rakitin in Nikolaj Rajnov. Med prevajalci zasledimo znana imena: Josip Vidmar, Anton Sovre, Mirko Rupel in Anton Debeljak. Prevedena so bile pravljice iz srbske, francoske, angleške, lužiško-srbske, bolgarske, albanske, ruske, španske, češke, poljske, švedske, japonske, kitajske, norveške in drugih književnosti. Posebne rubrike Gledališke igre v tem desetletju ni več. Kratki dramski prizori so se pojavljali med Pripovednimi spisi. Pisala sta jih Vinko Bitenc: *Kresnica krasotica* (1931–32), *Punčka iz lecta* (1932–33) in Marija Grošelj *Špelica in medvedek Nevedek* (1932–33). Sestavke o prirodi, tehniki, zgodovini, zemljepisju in ostale poučne članke so v tem desetletju pisali predvsem: Oskar Hudales, dr. Roman Savnik, dr. Fran Zbašnik, Viktor Pirnat, dr. Pavle Grošelj ter Albert Sič. Prvi je bil učitelj, drugi pa profesorji. Poleg že dose-danjih opisov tujih krajev, zgodovine raznih izumov, oseb, so bili uvedeni tudi nekateri novi prispevki. Od leta 1935–36 je izhajala Polička športnega strička, kjer je bilo veliko novic o športu. Poleg tega so od leta 1936–37 otroke poučevali o vrtnarstvu, izdelovanju raznih igrač, zanimiv pa je bil tudi slovarček tujk. Med osebami so obravnavali: Napoleona, svetega Vaclava, Frana Levstika ob 100-letnici rojstva, dr. Miroslava Tyrša in Tomasa Edisona. Med kraji je bila večkrat opisana Koroška, Srbija (Topola in Oplenac), Afrika, Tibet, Sibirija. Predstavljeni so bili Indijanci in Beduini. Pisali so o binkoštnih, božičnih in sivestrskih običajih po svetu, o zgodovini letalstva, nogometu, radiju, daljnogledu, kompasu, kulturnih rastlinah, filmu ter otroški igralki Shirley Temple. Zanimivi so sestavki o pouku pred sto leti, zgodovini svinčnika, radirke in otroških igračah.

Zvonček je v štiridesetih letih izhajanja poskušal nuditi osnovnošolski mladini zabavno in hkrati poučno branje. Imel je nekaj zvestih sodelavcev, ki so pisali vanj polnih štirideset let, oba urednika pa sta pridobila tudi nekatere znane pesnike in pisatelje. Med deli je malo zares umetniških, vendar pa marsikatera pesem in zgodba tudi danes bralcu nekaj pove. Poleg stalnih tem, ki so se pojavljale v *Zvončku* (opevanje narave, letnih časov, otroške igre, pravljice, basni in legende), so se v prispevkih zrcalile tudi takratne politične spremembe. Veliko pesmi, pripovedk in poučnih prispevkov je bilo posvečeno avstrijski, po letu 1918 pa jugoslovanski vladarski družini, številne sledi je zapustila vojna z vsemi posledicami: ranjenci, begunci, Slovenci, ki so ostali za našimi mejami. Zlasti v zadnjem desetletju je nekaj prispevkov, ki opozarjajo na vedno večji prepad med revnimi in bogatimi. Šele v

zadnjem desetletju so se solzave zgodbe z moralnim naukom umaknile zgodbam s samozavestnimi otroki, ki s svojo dobroto, iznajdljivostjo in pogumom premagujejo življenjske ovire in uspejo. Poučne rubrike so bralce seznanjale z zgodovino, tehničnimi izumi, naravnimi pojavi, rastlinami, živalmi, potopisi so bralcu približali številna slovenska mesta in pokrajine, prav tako pa tudi številne tuje dežele.

Summary

A CHILDREN'S MAGAZINE »ZVONČEK« (1900–1939)

»Zvonček«, a hundred years ago founded by a teacher's organisation, has been over four decades of publishing trying to afford primary school children an amusing and also educational reading. The article closely presents three main thematic rubrics (poems, stories and educational essays) as well as authors and their more important contributions. Among the published works there have been few really artistic ones. Today they are an interesting reading for their strong reflection of social and political circumstances

Marinka Svetina
Ljubljana

PIŠEM, KAKOR VLAK PRIPELJE – ENKRAT ZA OTROKE, DRUGIČ ZA ODRASLE Ob 70-letnici pesnice Neže Maurer

To njeno misel sem za naslov izbrala zato, ker je z njo izrazila bistvo svojega ustvarjanja, namreč, da je izvir, iz katerega privre pesem, isti, le obliki sta različni. Zato bi bilo najbrž potrebno zajeti iz globin njenega celotnega ustvarjalnega opusa, da bi pregledali, kaj vse je pripeljal ta vlak, kako se neka misel, čustvo, občutje oblikuje v pesmi, namenjeni otrokom, in kako to odzvanja v pesmi za odrasle. Vendar sem se odločila, da te vzporednice ne bom začrtala. Iz njenega literarnega opusa sem izbrala le tisto, kar je namenjeno otrokom.

Tega pa je veliko, 17 pesniških zbirk: *Sončne statve* (trije avtorji 1970), *Kam pa teče voda* (1972), *Kako spi veverica* (1975), *Kostanjev škratek* (1980), *Beli muc* (1981), *Kadar Vanči riše* (1985), *Televizijski otroci* (1986), *Uh, kakšne laži* (1987), *Iskal sem kukavico* (1989), *Bratec kratek čas* (1989), *Oče Javor* (1990), *Muca frizerka* (1995), *Kdo* (1997), *Od srede do petka* (1997), *Sloni v spačku* (1997), povesti *Čukec* (1978) in *Koruzni punčki* (1993), avtobiografska pripoved *Dom za telohov cvet* (1999), plakati (*Zaljubljeni česen* s slikami S. S. Pudobske); poleg naštetih del pa je še precej pesmi, raztresenih po časopisih in revijah.

Začetki njenega ustvarjanja segajo že v otroštvo, v čas, ko je na paši pisala dnevnik. V samoti, na pobočju Gore oljke, so v zaselku Kopank (tam se je rodila 22. decembra 1930) nad Polzelo nastajali prvi zapisi vsakdanjih dogodkov, stvari, ki so jo razveselile ali prizadele, vse pa je bilo tesno povezano z naravo. V Polzeli je hodila v šolo, med vojno v nemško šolo. Prve verze je začela pisati pri petnajstih, ob koncu vojne, to pa seveda niso bile otroške pesmi, saj ji je vojna otroštvo ukradla, kot je večkrat poudarila. Zato je njena prva knjiga *Zveza mora ostati* (1967) zaznamovana z vojno, v njej je reportažni zapis o partizanskih kmetijah in njihovi usodi. Tisto, kar je bilo pokopano pod težo vojnih let, se je v njej zbudilo spet v službi, v razredu, ko je bila že učiteljica. (Učiteljišče je končala v Ljubljani). Otrokom v Črnem Vrhu nad Idrijo, kjer je bilo njeno prvo službeno mesto, prva praksa, ki je trajala tri leta, je nekoč dala za šolsko nalogo večni spis *Moja mama*. Vsi so hiteli pisati, razen enega. Vedela je, kako je bil ob vojnem spopadu in begu iz vasi njegovo mamo pokosil strel: na begu čez njivo, z mrtvim otrokom v naročju, je smrtno ranjena padla v razgon in s svojim telesom pokrila, zavarovala otroka – tega, ki zdaj v šolski klopi ne zmore zapisati besede o svoji mami. Namesto njega je za katedrom kar sama napisala njegovo zgodbo – v verzih. Pesem je s psevdo-

nimom Jani Mauser izšla v zborniku proslav *Za celo leto* (Ljubljana 1960). To pravzaprav ni bil psevdonim, je povedala, kolegice so jo klicale Janja, Jani, njeno pesem so poslale v uredništvo, priimek pa je bil najbrž izpisan tako, da so ga v uredništvu prebrali po svoje. Ta prva pesem, ki je pozabljena v zborniku, pa je taka:

*Nad zvezke se sklanjajo glavice nežne,
pišejo črke oglate, betežne.
Očke zamišljeno zrejo v daljavo,
misli so sedle na belo planjavo.*

*O mamici svoji pišejo zdaj,
gledajo v duhu njen blagi smehljaj:
dobra je, skrbna je, lepa je vsa,
vrednosti večje kot gora zlata.*

*Polno je v srcih nežne skrbi,
polno je v črkah svetle luči,
pero pa ne zna napisati še,
kaj jim ljubezen mamice je.*

*Pa ugame Dadjan: »Najlepše mi je,
ko mama objame, poboža me.«*

*Tone pa piše: »Meni je vse:
hrana, obleka, veselo srce.«*

*Tiho, tiho Jurček sedi,
piše počasi: »Mamice ni.*

*Krogle so švignile, midva bežala,
zavzdihnila mamica je in pala.*

*Mrtva rešila življenje mi je,
ostal sem sam — cvet sredi teme.«*

*Solza je pala na belo poljano,
pisala ljubezen za mrtvo mamo.*

Njeno drugo službeno mesto je bilo na nižji gimnaziji v Ilirski Bistrici. Ko je prišla tja, je imela v žepu že diplomu Pedagoške akademije v Ljubljani in indeks izredne študentke slavistike na Filozofski fakulteti. Učenci se je spominjajo kot učiteljice in mentorice šolskega glasila *Brinje*, ki izhaja še danes. Med prispevki je bila tudi pesem *Pajek*, v kateri je učenec napisal, kako bi spletel mrežo čez šolska vrata, da bi jo zjutraj ujel. Tedaj se je v njej kot odgovor na to pesem sprožil plaz pesmi. »Otroški del mene je pobesnel«, je njeno pripovedovanje zapisal Branko Hofman. »O kakšni modri slavistki ni bilo sledu. Torej — s sveta me hočejo spraviti! In tisti življenja tako željan otrok je začel dobesedno bruhati divje pesmi o nevidnih škratih, ki vse noči vrtajo šolarjem lobanje, jim berejo misli ... Ne vem več, kakšne so bile tiste moje pesmi; nobene nisem shranila. Ure slovenščine pa so se zaradi njih spet in spet končale s huronskim smehom učencev. To me sploh ni potolažilo, ampak še bolj razjezilo. In dijaki so uživali! Eden je šel celo tako daleč, da je vstal

in rekel: »Nesite to v Ljubljani v kakšen list za šolarje. Naj se še drugi smejejo!« Seveda sem v svoji začetniški karieri razumela: naj se vam še drugi smejejo! In to me je dovolj spodbudilo, da sem se ob prvi priložnosti odpeljala do takratne urednice *Cicibana* Zime Vrščajeve, ki je bila dovolj modra, da je poslušala mojo zgodbo in sprejela pesmi »užaljenega otroka« in ga celo pohvalila.« (Branko Hofman, *Pogovor s slovenskimi pisateljicami*).

Z diplomom na slavistiki leta 1960 pa se je njeno delo v razredu končalo. Takrat so se na ljubljanski televiziji začele priprave za šolske oddaje in sprejeta je bila za prvo urednico. Za to delo je opravila v Rimu mednarodni tečaj za šolsko TV. Ker pa za te oddaje ni bilo dovolj denarja, so jih po enem letu ukinili. Neža Maurer je ostala v novinarstvu. Bila je tehnična urednica v *Rodni grudi*, pri *Pionirskem listu* je urejala brošure za slavnostne dneve na šolah, bila je tehnična urednica revije *Otrok in družina*, v časopisu *Kmečki glas* je urejala kulturno rubriko (iz nje je nastala tudi *Pisana njiva*, ki živi še danes), bila je reporterka, njeno področje je bilo Kozjansko. Po moževi smrti (sama je potem preživljala dva otroka in mamo) si je poiskala manj terensko delo. Postala je glavna urednica in direktorica pedagoškega časnika *Prosvetni delavec* (danes so to *Šolski razgledi*), po sedmih letih urednikovanja pa je odšla za svetovalko za kulturo pri Komiteju za informiranje SR Slovenije, kjer je dočkala upokojitev.

Njeno literarno ustvarjanje se je torej začelo z njenim prvim delovnim mestom, z upesnjeno šolsko nalogo o mami in nadaljevalo na drugem delovnem mestu s pesniškim odzivom na pesem nekega šolarja in z odločitvijo, da svoje pesmi pokaže urednici *Cicibana* Zimi Vrščajevi. Pod njenim mentorskim vodstvom so začele nastajati pesmi, ki so bile potem natisnjene v revijah, časopisih, pojavljale so se v radijskih programih, po njih so segali komponisti in uglasbene so našle pot do otrok.

Ta zunanja pobuda, vzgib, ko je v stiku z otrokom v razredu tudi v njej oživilo prekinjeno otroštvo, je ostala živa tudi potem, ko je odšla na druga delovna mesta, kjer ni imela neposrednega stika z otroki, v polnosti pa se je razživila ob otroštvu njenega sina in hčerke. »Vlak, s katerim so se pripeljale pesmi«, ni prenehal voziti niti potem, ko sta njena otroka odrasla. Če pogledamo letnice izdaj pesniških zbirk – v zadnjih desetih letih je izšlo deset zbirk – vidimo, da se otrok v njej še vedno čudi naravi in svetu, saj pravi: »Pridejo dnevi, ko sem kljub svojim letom popoln otrok. To so lepi dnevi, brezskrbni. Vsa bremena in skrbi odpadejo. Svet se mi kaže kot en sam mik: preproste stvari dobivajo nenavadne pomene in čare. Zdi se mi, da imam krila in da je svet ena sama sproščenost in veselje. Kadar sem taka, se zdim ljudem najbrž smešna in trapasta.« (B. Hofman)

Iz takega razpoloženja so nastajale njene pesmi, ki so čudenje svetu: rosi, oblakom, drevju, travam, metuljem in pticam, gozdnim živalim, vodi ... Zato je tudi svoj pesniški credo v pesmi *Kako pisati* izpovedala s samimi primerami iz narave: Pisati – kakor voda hiti, kakor trava lati, kot skače kozlič, kakor poje ptič, kakor sonce sije, kakor burja brije, kar je težko in neprijetno, pa je treba prezreti (»prezreti oblake in skale, / kot da jih ni«) in pesem zaključuje optimistično in samozavestno »prezreti pohvale in šale – / in pisati, – kot da znaš na vsem svetu/ samo ti.«

Brez samozavesti in zaupanja v svoje poslanstvo, v svoj poklic in v svoje delo bi že na začetku ustvarjalne poti omagala. Pisati je začela 1957. leta, prvo pesniško zbirko *Kam pa teče voda* je oddala založbi Mladinska knjiga 1962. leta, tu pa je kar deset let čakala na izid. Medtem so izhajale njene pesmi po revijah in časopisih,

veliko je bilo uglasbenih. Njen knjižni prvenec (*Kam pa teče voda* 1972) pa je odprl pot vsem nadaljnjim.

Kje se je rodila njena ljubezen do poezije?

Pesnica je bila nezakonsko dete, otroštvo je preživljala z mamo, staro mamo, starim očetom, stricem in knjigami, ki so imele v hiši domovinsko pravico. Naročeni so bili na knjige, ki so izhajale pri Mohorjevi družbi, na periodiko: *Zvonček*, *Vrtec*, *Zamorček*, *Mladika*, *Odmevi z Afrike* ... Pesnica se spominja, da so bili naročeni na sedem časopisov in revij, kar je bilo za revno hišo nekaj posebnega. Njen dom je bil odprt, se spominja, ne le za pisano besedo, pri njih so našli zavetje vsi popotniki, tudi cigani. Vsi ti so prinašali s sabo svoj svet, ki ji je bil zanimiv. Svet poezije ji je odpirala mama, pripovedovala ji je pesmi, veliko jih je znala, posebno rada je imela balade. Tako je že kot otrok znala na pamet Aškerčeve *Ponočno potnico*, *Mutca Osojskega*, *Ubežnega kralja*, Gregorčičevo *V pepelnični noči* in druge. Knjige njenega otroštva pa so bile Ribičičeva *Nana*, *mala opica*, Bambičev *Kralj Honolulu* in druge. Na podstrešju so bile spravljene knjige, ki »niso bile zanjo«, pa so bile zato toliko bolj privlačne – različni potopisi, *Sveto pismo* z ilustracijami Gustava Doreja in druge. Svoje mladosti se spominja kot zelo lepe in sončne, povezuje jo s časom, preživetim na paši. Rada je pasla koze, ki so jih imeli doma. »Ko danes gledam nazaj, se mi zdi moja mladost kot en sam lep dan. Bila je revna mladost. Mama je hodila na dnino in se ni mogla prav veliko ukvarjati z mano. Kljub temu pa mi mladost pomeni nekaj veselega. Spominjam se, da sem bila zelo pogosto vesela. Narava je bila silno lepa, imela pa sem tudi veliko svobode.« V sosesčini je bilo veliko otrok, posebno imenitno sta se razumela s sosedovim Frencijem, ob njem ji ni bilo dolgčas in nikoli se ni čutila osamljeno. Frenci je imel čudovito domišljijo. Ko zdaj gleda nazaj, ugotavlja, da so vse zgodbe, ki jih piše o svojem otroštvu, pravzaprav vezane nanj. »Veliko mi je pomenila tudi družba starega očeta, ki mi je mnogokrat pripovedoval o zgodovini tega kraja kot tudi o drugih deželah. Od njega sem dobila ljubezen do branja, do knjig.« O svoji mladosti, Frenciju, igrah in dogodkih, ki so se ji živo zarisali v spomin, govori tudi v svoji avtobiografski pripovedi *Dom za telohov cvet*.

Kakšen je svet, ki se zrcali v njeni poeziji?

Najprej je to narava, živa in neživa, potem otroci s strahom, skrbmi, raziskovanjem okolice, šolo; najmanj je pesmi, v katerih se zrcali urbano okolje in mesto otroka v njem.

Pesnica dojema naravo z vsemi čutili, občuduje jo in jo ima rada v vseh letnih časih. »Oktober pa je najlepši, najljubši, najdarežljivejši mesec. Topel je, mil in domač«. Zato je mogoče ta letni čas bolj kot drugi prisoten v njenih pesmih. Narava odzvanja v njenem čutenju, doživljanju, zato naravo pogosto personificira. To včasih pove že v naslovu (*Sneg pripoveduje*, *Poredni žarki*, *Zaskrbljeni oblak*, *Dežek se igra* itd.) ali pa v pesmi, ko drevju, živalim, kamnom, vetru, soncu in oblakom pripiše lastnosti, ki so lastne samo človeku.

Potok je hedonist, ki zna uživati življenje (*Sladko življenje*): »Potok si je popravil/ zeleno blazino pod glavo/«, se stegnil in pretegnil od planine do reke, »da je vsenaokrog/ zapršlo,/ srebrno zažarelo/ po bilkah, listih, vejicah/ ob njegovi udobni postelji/«, bose noge pa je položil reki v naročje in pomežiknil soncu, »vidiš, tako se živi!«

Drugič spet doživlja potok, ki priteče iz sence v sonce (»potok je slekel senčno obleko«) in je ves bleščeč. Voda z žabo ob bregu pa se spremeni v pravljico, »gotovo je ukleta kraljična«, saj jo vidi sedeti ob bregu, kako namaka noge v vodo in poje (»grlo ji v petju drhti«), ob njej pa »košati lapuh ob bregu sklepa zelene dlani.«

Drevesa »slečejo kožuhe«, ko prihaja mraz; slači se tudi zemlja v pomladnem jutru, »zdaj ta zdaj oni vrh/ iz puhastih volančkov izmota,/ tukaj drevo, tam pobočje trobentic/ izpod čipk zamiglja.«/ Doživetje pomladnega jutra, ki se kaže iz meglic, obleče v pesniško podobo bele srajčke, ki »zmečkana v grapi leži .../ Sonce jo dvigne, po nebu razgrne.«/ Tako pesnici ostane samo še čudenje, kako lahko zemlja »pod spalno srajčico stlači/ vse najlepše,/ kar ji pomlad podnevi oblači.«/

Pomlad doživlja tudi z vetrom, se z njim poistoveti, »danes sem veter —/ čez trate hitim«/; drugič spet doživlja veter v smrekah, ki se majejo »sem in tja, sem in tja« (kot bi otroka zibala), in se z njim maje ves svet; jesenski veter je »kmetič neugnani« in »steljo prevaža z brega na breg«; pajčevina, ki je razpeta med smrekovimi vejami, ji postanejo gosli: »že vetrč na gosli/ poskočno igra,/ žarek pa travico/ plesat pelja.«/ Drugače pa doživlja jesenski veter, našteva, kaj vse lahko počne, kako je svoboden, brez omejitev, le eno mu je prepovedano »samo v hiše ne smem .../ Zato sem včasih hladen in sam«/. Ta pripoved, ki je polna razbrzdane veselosti, izzveni otožno, boleče, v molu. Takih pesmi, ki izzvenijo otožno, je malo. Ena takih je tudi *Vrabeček čaka mamico*, pesem, ki govori o osamljenosti, o vrabčku, ki čaka, da bo dobil proso, ki ga je mama šla iskat. Pa je ni nazaj, ker se je zaklepetala in »vse proso za sineka,/ sama pozobala.«/ Veter doživlja tudi kot strah, ki straši po gozdu: »Nekaj je hušknilo,/ nekaj je bušknilo,/ nekaj je švisnilo —/ k tlom se je stisnilo ... «/, tako z glagoli ustvari težko razpoloženje, ki se širi po gozdu, da v strahu vse trepeti. Kot dobra opazovalka narave našteva, kako so od strahu bori posiveli, kako resje drhti, kako so ptički glave skrili, in to občutje strahu stopnjuje vse do konca, ko se ta strah razkrije: »Kadar ni strašen,/ mu pravimo veter,/ in vetrček, kadar je plah,«/, tako je molovske tone, ki se nizajo skozi pesem, v zadnji kitici spremenila v spoznanje, ki je za otroka pomirjujoče, da strahu ni, da izgubi svojo težo, ko mu damo ime.

Pomembno mesto v njeni poeziji imajo drevesa. Listi »so misli dreves,/ ki v neskončnost hitijo« (*Rišem veter*). Vrba žalujka se pozimi spremeni v tobogane (*Tobogani*), po njih »se drobne snežinke dričat hitijo«; vrbo žalujko (*Jesen in vrba žalujka*) jeseni doživlja kot bitje, ki je zahrepenelo po soncu in bi rado za njim: veje so se oprijele vetra, se oklenile oblakov, da bi šle za njim. Tožbe in nemoč poudarja ob koncu vsake kitice izmenoma z verzom »oh, kako je to hudo« ali »pa ni šlo, pa ni šlo«. Spomladi pa je njena vrba lepota (*Vrba lepota*), ki si češe zelene lase in se ogleduje v potoku, zvečer pa si »sonce žarek utrga,/ da pentljo ji naredi.« Brezo vidi kot bogato kraljično, ki ob poti stoji in cekine deli (*Jesen*); smreke v meglenem gozdu (*Rade bi spale*) pa »sive megle/ si tišče na oči/ in spijo.«/ Razkošje oktobrskega gozda doživlja kot čas, »ko drevesa iz listov sešijejo zajcem zlate copate, ti pa »kakor cekini zvenijo« in pesem *Zlati copati* se hudomušno konča z ugotovitvijo: »zato jih zajci sezujejo,/ kadar bežijo.« Smreko, ne katerokoli, ampak našo smreko primerja z dedom: veje ima povešene kot stari ata brke, kadar ji veter veje maje, pa je taka kot stari ata, kadar se smeje.

Pesmi, v katerih so predmeti upesnitve sonce, oblaki in deževne kaplje, prinašajo pisano paleto razpoloženj: »Sonce je veliko/ kot vzhajaj hleb kruha«, pravi v pesmi *Sonce* in iz te primerjave, ki je tako domača in blizu starejši generaciji

pesnikov, izpelje pesem o tem hlebcu in našteva, kdo vse ga bo jedel – trave, žužki, ptice, verice in otroci » in bodo vedno bolj žareli/ v obraz in oči.«/ V tej pesmi je pesnica pripovedovalka in opisovalka dogajanja, v pesmi *Pridi sonce* pa je akter v dogajanju. V prvih dveh kiticah je opis oblakov, ki so se nagnetli vrh gore, ki je kot križišče, kjer bi vsi radi prehiteli sonce. Pesnica postane prometnik: »Jaz pa sem prometnik/ in zakličem glasno:/ sonce ima prednost!«/ Sonce ima tudi poredne žarke (*Poredni žarki*), zato zvečer zaklene duri, da kakšen žarek »nazaj na svet ne odkuri.«

Oblaček je lahko zaskrbljen, ne ve, kje bi dobil koš snežink, lahko pa je tudi raziskovalec, je »na slepo zabredel/ v globoko, sinje nebo« in »zdaj bo, kar bo –/ dež ali toča./ Lahko celo zasneži.«/

Dežne kapljice pesnica sliši kot glasbo in se pri ponazarjanju poslužuje onomatopoijske v pesmi *Pomladni dež* »Nežno, svetlo, tik-tok-tak/ v zraku poje moj korak ... «/. V *Deževni pravljici* je oblak svetlosiv balon, kapljice pa pojo »dinga - dinga - donga,/ dinga - dinga- don«/. Dež (*Jesenski dežek*) doživlja tudi kot trkljanje orehov po strehi (»Dežek po strehi/ orehe trklja,/ mucek pa misli,/ da z njim se igra«/). Očarljivo preprosta je pesem *Tri luže*, ki je himna dežju in lužam in otroškemu veselju. V sedmih vrsticah ji je z majhnim številom besed uspelo na preprost in majhnemu otroku dojemljiv način upesniti veselje, ki ga prinaša čofotanje po lužah. To veselje je stopnjevala z naštevanjem živali, ki imajo rade vodo (»v prvi luži žabica,/ v drugi luži račica«), da je prišla do vrhunca »v tretji luži sem pa jaz«; izraz veselja, ki je skupen vsem trem, pa je zajet v zadnjem verzu »vsi kričimo na ves glas.« Zaradi preprostosti in vedrine, ki jo pesem prinaša, je bila že kmalu uglasbena in spada med tiste, ki jim lahko rečemo »ponarodele.«

Tako otroško veselje doživljanja dežja, ki mu je dodala še klic »pridi brž ven!«, je tudi v pesmi *Kaplje*. Za opis dežnih kapelj je uporabila glagole, ki jih niza drugega za drugim. Kaplje letijo, blestijo, zvenijo, če prideš ven, te umijemo, počesemo, pobožamo ... Pesem je vabilo k doživljanju dežja, lepote, ki jo doživiš, če brez predsodkov (da smeš biti moker in se zato ne boš prehladil itd.) prvinsko doživljaš naravo. Pomladni dež pesnica doživlja tudi kot igro dežnih kapljic (*Dežek se igra*). Dež so »urni prstki«, ki ščegetajo trave in cvetke, da jih »dobesedno lomi smeh«, in da »solzne od hahljanja/ legle so po tleh«/, tako lepa in vesela je ta igra, da »še kamnu se obraz/ v smehu lesketa.« Vidimo, da pesnica vso naravo doživlja kot živo, se ji vedno znova čudi, jo občuduje in za izražanje tega čudenja najde vedno nove pesniške podobe. Tudi kamni so živi (*Moj kamenček*) in ji pripovedujejo, »kako se tisoč let živi.«

Tudi izbor živali, ki se pojavljajo v njenih pesmih, je zelo pester, tako najdemo verice, polža, muha, muca, mravlje, vrano, zajčke, ježa, kozico, lisico, psa, čebele, vrabčico, ribico, siničko, žabo, metulja in druge živali naših gozdov in domov in tuje živali: slone, papigo, hijeno, opico, zebro, kolibrija.

Živali približa otrokom s posebnostmi, ki so značilne za ljudi: vrabček čaka mamico, mravlje grejo spat in rahljajo posteljice, kozica vsak dan prespi zajtrk, metulj se preoblači v pisane barve, muc se umiva – v pesmi s tem naslovom otroku usmeri pozornost k opazovanju umivanja in s prispodobami: ostro krtačo, debelo brisačo, kapljico sline do podrobnosti opiše ta mačji obred in tako vsakdanji prizor povzdigne v nekaj, kar je vredno upesnitve.

Muc pa zaživi tudi drugače. V pesmi *Beli muc* je v petih kiticah zapisala pravljico o muckah, ki čakajo muca, svojega ljubega črnega muca. V snežni metež je

odšel po mleko. To zimsko pravljico je narisala s poudarjanjem beline: belo polje, beli gozd, belo jutro, bela koza, belo mleko, belo kanglo, beli muc. Napetost in strah malih muck se stopnjuje vse do konca, dokler si beli muc ne otrese kožuha in postane spet črn »in objame mucke tri.«

Prav tako ji v osmih verzih uspe izrisati pravljico o škratu (*Kostanjev škratek*), ki skrit pod koreninami »bodice ostre kuje«, da so do jeseni »oklepi narejeni«, »in potem gre škratek spat,/ mi pa sladki kostanj brat.«/

Pesmi o živalih, so tudi v zbirki *Uh, kakšne laži* (predmet upesnitve so živali, ki ne živijo pri nas). Te pesmi niso napisane tako doživeto in bralca ne prepričajo. V njih se poigrava z besedami in pomeni. Hijena je lena, še nosu si ne otrebi, zato ji nič ne smrdi; slončki očeta prosijo, naj jim ne trobi pravljic, ker bi radi spali, naj gre raje trobit v disko; zebra dirja v Kolorado, jaha jo koloradski hrošč; in z naslovom pove, da so te pesmi igrarije, izmišljije, same laži.

Med tujimi živalmi ima posebno mesto slon, saj ga je postavila tudi v naslov zbirke *Sloni v spačku*. Vendar slon tokrat ni žival, ampak emblem, nalepka, spominček, amulet, ki prinaša srečo. Na vprašanje, kako je iz realnega živalskega sveta, ki pa ga seveda upesnjuje poetično in ga »počloveči«, preskočila v ta drugi svet, kjer ima žival, slon, drugačen pomen, mi je povedala zgodbo, kako se je ta slon rodil iz situacijske stiske. Bila je povabljen na šolo in zgodilo se je, da je zaspala. Vedela je, da jo v telovadnici že čaka veliko otrok. Hitela je, kolikor je mogla, in med potjo, ko se je vozila v svojem spačku, razmišljala, kako se jim bo opravičila. Šoferju je najbolj pri roki izgovor, da se je pokvaril avto. Ko je prišla med otroke, je napletla zgodbo o pokvarjenem avtu in slonih, ki se v njem prevažajo, zato ni čudno, da se je pokvaril. Hči, ki je takrat tudi vozila njen spaček, ji je bila namreč nanj nalepila velikega slona in za njim dvanajst slončkov. Ta pripoved je otroke očarala in pesnica se spominja, da je bilo to njeno najbolj uspelo, najbolj doživeto srečanje s šolarji. Z njimi se veliko srečuje, saj ima vsako leto približno 70 nastopov na šolah, vseh skupaj pa je bilo že okrog tisoč. Ko je po končani prireditvi odšla s profesorji v zbornico, je nekdo prišel povedat, da se na parkirišču otroci prerivajo okrog spačka, ki da se bo še prevrnil. Otroci so šli namreč preverjat in štet, če pesnica v njem res prevaža trinajst slonov.

Ker je videla, kako so ti slončki oživel, jih je naenkrat srečevala vsepovsod in nastjale so pesmi, ki so dale tudi naslov zbirki.

Ob pesmih, kjer se zdi, da je narava tisto gibalo, ki ji je vzpodbuda za pesem, je tudi cela vrsta ljubezenskih pesmi, kjer pa je narava (pomlad, veter, trave, živali) okvir za ljubezensko izpoved. Tako je v pesmi *Čuden obisk* veter glasnik ljubezni, ki pride nenapovedano, »šepetal mi je,/ mi pihal na dušo/ in mršil lase«/ in čeprav jo »vsakič skuštra,/ zmede, pusti samo —/ pa odvihra v krošnje dreves«/, ga ima rada. V pesmi *Kraljica Lenčica* nariše deklico, ki se je odela v razkošje pomladnega cvetja, tako kot so se punčke nekoč kitile s krono iz teloha, ogrlico iz regratovih cvetov, prstani iz cvetočih marjetic, žezlom iz vrbovih mačic. Bila je kraljica, vse jo je občudovalo in se ji klanjalo, ko je hodila po svojem kraljestvu, še sonce je šlo z njo, le sosedov fant je šel po svoje »in jaz odšla sem za njim«, končuje pesnica zgodbo prve ljubezni.

Na izredno subtilen način opiše vzgibe prve ljubezni v pesmi *Ajda in čebele*. Deklica bi rada novo obleko, na kateri bi bila »rožnatobela ajda,/ ki komaj medi«/ , kajti veliki Peter, ki sedi v šoli za njo, »nosi pisano srajco —/ polno čebel tam roji.«/ Tako bi jo mogoče opazil, »gotovo njegove čebele/ bi k meni želele po med.«/ Tako

je primerjavo iz narave prenesla v šolske klopi in na ta način opisala deklitične vzgibe naklonjenosti do sošolca.

Druge ljubezenske zgodbe pripovedujejo o zaljubljenem krtu, ki je v svoji zaljubljenosti tudi smešen – od strahu je pred krtico padel na nos –, ona pa je vse razumela in »vzela rov pod noge/ in šla za njim.«/ V pesmi *Akrobatski ples* snubi kačji pastir svojo krilato pastrico in prosi lastovico, naj ju pusti živeti, kajti »jutri bo vse mimo,/ vse želje zaman.«/ Z veliko mero humorja opisuje zaljubljenega bikca (*Telečja kolena*), korenjaka, ki se pred junico postavlja, razkazuje, kaj vse zna, da bi ga občudovala. Ona pa, »kot že tolikokrat –/ utrga z jezikom zlatico«/ in jo spusti pred bikcem na tla. Ta gesta pozornosti je dovolj, da dobi bicek telečja kolena in »sam ne ve, kdaj/ pred njo kleči.«/

Kako kratko je življenje in kako močna je potreba ljubiti in biti ljubljen, je zajeto v pesmi *Od srede do petka*. Cvetek je lep in živi le od srede do petka, zato roža prosi metuljčka, naj ji prizna ljubezen: »Reci, brž reci,/ pa tvoja bom cvetka,/ od srede do petka./ Potem pa nič več,/ potem pa nič več./Potem bo vse preč.«/

Kako se ljubezni ne da skriti (*Srebrna steza*), je poetično opisala ob snubljenju mladega polžka, ki se je šel ženit ponoči in naskrivaj. »A drugo jutro – aj!/ Srebrna steza je vodila/ do njenega praga/ in k njemu nazaj.«/ Pesnica pušča z vprašanjem »Oj, polžica draga,/ kaj zdaj?« odprto vprašanje, kaj bodo pa zdaj drugi rekli?

Ljubezensko čustvo opeva tudi v odnosu med čebelo in trotom (*Kadar je vroče*), med levom in levinjo (*Mogočni snubec*) in med slonom in luno (*Uvod v pravljico, Srečanje z luno, Ja, ja, vse je mogoče*). V teh treh pesmih pesnica ugotavlja »ja, ja, vse je mogoče,/ dokler si mlad«, tudi biti zaljubljen v luno in se spraševati, »kje je most, da grem do nje?« in se v mesečini vračati domov »med opravljivim skovikanjem sov.«

Ljubezensko hrepenenje upesnjuje tudi v pesmih *Zelene deklice, Mlada breza, Nevsakdanja zgodba* in *Lepa štoparka*.

V lepi štoparki omogočajo ljubezenski odnos med rožo in metuljem vzpostaviti ljudje, saj so rožo, ki jo je nekdo odvrigel, našli, jo pobrali in dali v vodo. Ob utrpani roži je pesnica spletla zgodbo neuslišane ljubezni – roža se je zaljubila v metulja in mu planila v objem, pa se je odtrgala in obležala na cesti. Zdaj pa v vazi žari in upa, da se metulj »ob neki zori prebudi.«

V nevsakdanji zgodbi se pesnica poigra z glagolom zmešati. »Veter je popolnoma zmešal travo«. Če ne bi prebirali naprej, ne bi ugotovili, da ne misli na dobesedni pomen, ampak na prenesenega, in sicer biti zaljubljen. Trava se je zaljubila v veter, zmešal ji je glavo in odhitel dalje. Zdaj hrepeni po njem. Ljubezensko bolečino opisuje z naštevanjem, da je trava priraščena in ne more za njim, ne more jokati, ker se je rosa posušila. »Visoko je stegnila bilke,/ se sonca napila,/ pognala vitka stebela/ in pisane cvetke razprla.«/ Tako sijočo lepoto je zvečer zagledal veter, ki se je mimogrede spet ustavil: »prevzet je obstal – / in ni ga bilo več.«/ Za izpolnitev ljubezenskega hrepenenja je bilo to dovolj, saj trava zdaj čisto narahlo/ niha zlati in spokojno diha noč.«/

V pesmi *Zelene deklice* vidi trave kot dekletca z drobnimi koleni, ki jih umivajo v rosi, drobnimi rameni, ki se jim upogibajo pod bremenom rosnih kapljic, one pa bi rade zrasle, da bi soncu plesale. To podoba rosne mladosti, v kateri je slutnja in hrepenenje zrelosti (izpolnitve), se konča z ugotovitvijo, da je pot do zrelosti (izpolnitve) vse bližja, to pove z zadnjim verzom: »Sončev pogled/ je vsak dan bolj vroč.«/

Potrebo ugajati in ljubiti (*Mlada breza*) je izredno tenkočutno podala ob podobi breze. »V ogledalu neba/ se vitka breza gleda«, popravlja si zelene lase in vzdihuje, kako je bleda. Ko pa se »zarja prižge«, zardeva, ker prihaja »njeno ljubo sonce«, zaradi katerega se je lepoticila in vzdihovala, veter pa je to sramežljivo in še skrito čustvo videl in ji nagaja.

Pesnica se s podobami iz narave igra kot otrok, ki stvari razstavlja in iz posameznih delcev sestavi novo celoto. Tako najdemo med njenimi pesmimi tudi izštevanka (siničja, moderna izštevanka) in uspavanke (*Divjemu zajčku*, *Piščankova uspavanka*, *Snežec posteljo postilja*). Tudi zanje najde motive v naravi, pri tem pa se poslužuje onomatopoiije in lepih starih besed: vníc, koj, zameštral, odkuril in izrazov, ki jih uporabljamo za najmlajše, na primer, besedo ajat.

Lepoto narave zna na otroško preprost način približati otroku; tudi mestni otrok, ki živi odtrgan od narave, lahko njene pesmi doživlja kot svoje. Kozica, ki vedno prespi zajtrk, je kot otrok, ki rad zjutraj spi; z zlatimi cekini, ki jih deli breza jeseni, se otrok lahko igra; tudi sam je kdaj kot vrabček, ki čaka mamico, kdaj bo prišla iz trgovine; strah, ki gre po gozdu, je njegov strah; kosova družina, ki si spomladi čisti stanovanje, mu je tako domača, saj mali kosi skačejo »brez copat v gnezdo,/ pa v lužo,/ in spet nazaj...«/, v pesmi prepozna znano situacijo. Primerjave iz narave pa pesnica prenaša tudi v pesmi, ki govore o otroku in življenju v stolpnica, kjer neposrednega stika z naravo ni več. Mačka sedi v devetem nadstropju na zeleni preprogi; »kot na travniku ždi« in dolčas prede in skozi okno »mišjesive oblakce lovi.« Ob tem opazimo razliko. Občutka samote in odtujenosti Neža Maurer ne izraža v nobeni pesmi, ki govore o naravi, samota se ji pojavlja v mestu, med stolpnici. Samota je velikanska hiša, kjer so vsa okna in vrata zaprta, ob njej je veliko parkirišče, polno praznih avtomobilov, nebo nad njim pa brez oblaka in sonca »kot človek brez srca«. Tako brezdušnost je pesnica doživljala v Zagrebu, v novem blokovskem naselju, ko je bila na obisku pri sinu in vnukih. Tam je nastal tudi ciklus pesmi *Nenavadni prijatelji v VII. nadstropju*. V stolpnici, kjer je vse enako, otrok prepozna dom po kljuki. Otrok hodi mimo vrat in boža kljuko, prvo, drugo, tretja kljuka »pa se priklonila je/ hitro mi odprla vrata/ — najbrž rada me ima —/ zablestela je in rekla: tukaj si doma.«/ Tako uniformiranost stopnišča Neža Maurer počloveči s kljuko, ki odpira vrata v dom, pa čeprav je ta dom večkrat samotni. Pesnica čuti otrokovo stisko, kako težko se je vrniti v prazen dom, o tej stiski govori tudi pesem *Ključ na vratu* »Ključ na vratu —/ to je samota,/ ki jo le otrok pozna./ Ključ na vratu —/ kamen na vratu,/ ki te pogrezne do dna.«/ Tako močno doživljanje samote in zapuščenosti je tudi v pesmi *Telefon, reci kaj*. Primerjave, ki jih zanj uporabi, je našla v planini, pri ovcah, saj telefon doživlja zvočno in vidno: »zvoni kot ovca na planini«, »leži kot ovca v staji«. Bolj ko stiska narašča, bolj ga roti: »Telefon, no, zbudi se!« in »Telefon, no, reci kaj!« Samoto opiše kot hrepenenje, da bi z oblakom odplavala, kajti »tudi tebi bo lepše,/ boš družbo imel«/ (*Poletna družina*). Samoto prežene le televizor, ki v stanovanje pripelje družbo fantov in deklet (*Televizor Martin*), da se skupaj igrajo in pojejo in plešejo (*Televizijski otroci*).

Tudi delovanje sodobnih hišnih aparatov primerja z naravo: pralni stroj prežvekuje kot krava, tranzistor je kovinska papiga, sesalec nima nosu, nič ne kiha in mu nič ne smrdi. Štedilnik je pravljica »mizica pogrni se«, dvigalo živi zelo čudno življenje: »Nad njim ni modrega neba,/ pod njim ne zelene trave,/ ne pozimi belega snega.«/ Električno budilko primerja z otroškim srcem, le da se eno navije, drugo

teče samo, ura teče neslišno, »ne divje kot jaz«, ura ni trmasta, kot je včasih otrok, ura se zjutraj sama zbudi, »mene mora mama.«

Otrok, kakršnega pesnica upesnjuje, pa je v svoji naravnosti veder, radoživ, radoveden, srečen. Srečni roki »lahko vse stvari,/lahko vse ljudi/ objameta«, srečni nogi »lahko vse steze,/ lahko ceste vse/ preplešeta.«/ (*Desna, leva*).

Samo v dveh pesmih je prisoten jok: v *Jokici* že z naslovom pove, da govori o cmeravem otroku, v pesmi *Prstek ima fantka* pa je situacijo obrnila – prstek, ves zavrt v povelju ždi in nič ne joče – le prstek ima takega fantka, ki joče. Ta jok je izraz fizične bolečine.

Stisko otroka, ki pa ne joče, je upesnila v pesmi *Kupček nesreče*. V prvi kitici je razložila, zakaj »riše« to pesem. »Rad rišem vesele reči./ Včasih pa moram narisati/ tudi kaj takega,/ kar me boli./ Potem mi je laže.«/ Na ta način spodbudi otroka, naj stisko, ki jo doživlja, izrazi. V pesmi ponudi otroku, naj stisko nariše. »Rišem prepir./ Ata in mama sta obrnjena/ vsak v svojo stran.«/ Upesnjuje sliko, kot bi risala črto za črto, in poteze komentira, na primer: »Namesto obrazov imata zmečkan papir.« Med staršema stoji otrok, ki ga ne imenuje z imenom, ampak z besedami prepira, ki mu visijo nad glavo: »kupček nesreče« in »tebi nič mar«. Doživljanju otroka, ki riše (kakor pač rišejo otroci glavo, noge, roke), dodaja komentar »noge ima, a ne more hoditi –/ samo drgeče./ Roke ima, a kot potepuhu/ se plašno skrivajo v srajco./ Glava se stiska k trebuhu.«/ Ta glava pa čaka, kdaj bo kdo od njiju rekel: »Nehajva, saj se imava rada.«

Ob tej pesmi se nisem ustavila tako podrobno samo zato, da bi prikazala, na kakšen način je znala orisati otrokovo stisko, ampak da bi ob njej opozorila na to, da je skoraj vsa njena poezija povezana z likovnim izražanjem. Ne samo zbirka, ki že v naslovu prinaša potrditev tega mnenja (*Kadar Vanči riše*), tudi njene pesmi iz narave so pejzaži.

Da ji je likovno oblikovanje blizu, pripoveduje tudi v avtobiografiji (*Dom za telohov cvet*). Kot učiteljica je učila tudi risanje in se je zanj poleg rednega študija še dodatno izpopolnjevala. Tako v pesmih riše sonce (sliko, kakršno rišejo vsi otroci – sonce, njivo, potok in mamo) s skopimi opisi, kot bi otrok vlekel črte, na koncu pa doda še čustveno noto: »Mama/ stopi v kot risbe,/ da bom vedel,/ kje sem doma/ sredi tega sončnega sveta.«/ Riše veter, »papir se od vneme cefra«, mraz »moji prsti so ledene sveče«, vodo »z risbe kaplja/ na vseh konceh«, s humorjem opisuje to slikarijo in na koncu sprašuje: »Kje je čoln, / da se slikar ne utopi?«/ Temo riše, kot bi risala s čopičem: »Ves list je črn./ Samo čisto zgoraj/ skoraj na robu/ drobne rumene pike ždijo«/ in pojasni »to zvezde skozi okna/ palače Noči žarijo.« V to temo nariše hribe, ki so »s sivim smogom posuti« in mačke, ki so »v črne copate obuti.« Občutje tesnobe, »na Zemlji nobena luč ne gori«, ki jo prinaša tema, in zato, da je temo sploh mogoče videti, nariše čisto v kotu otroški obraz: »To sem jaz./ Kljub temi/ od tam nekaj žari .../ To so moje/ od strahu čisto bele oči.«/ Tako je razpela temo med sijočimi zvezdami na nebu in sijočimi očmi, med svetlobo zgoraj in spodaj, zaradi katere temo sploh lahko likovno zaznavamo. V ciklu pesmi *Šolska risanka* so pesmi s tematiko, ki jo srečujemo na otroških risbah: zajček na njivi, riba v potoku, jesenski gozd. Vsaki izmed teh risb, ki jih opiše, doda čustveno noto. Vanek »barva češnje rdeče:/ zase, za ves razred –/ in žari od sreče.«/ ali: »To je sonce listu/ lučico prižgalo.«/

V pesmih *Rišem očeta*, *Zaklad* in *Največja hčerkica* govori o odnosu otrok – oče, o ponosu, da je oče velik in močan, da ga ima rad, da ob njem doživlja občutek

varnosti, veselja. To veselje je izrazila na stripovski način, ki je zelo blizu današnjemu otroku: »Narišem še trup in glavo/ in kot v stripih/ – za zabavo –/ oblaček iz ust./ Sredi oblačka beseda/ »sine!«/. Pesem je pravzaprav risarski monolog, konča jo z verzoma, ki izražata otrokovo ljubezen, ki žari iz slike: »Vsak dan komaj čakam,/ da očetu šiht mine.«/

O odnosu oče – otrok govore tudi pesmi v zbirki *Oče javor*. Te pesmi pa niso »likovno« upesnjene, ampak se v njih vrača k naravi. Drevo poosebi do take mere, da prevzame vlogo očeta. Pesnica ve, da otroci potrebujejo oba, mamo in očeta. V avtobiografskem zapisu *Njen oče (Dom za telohov cvet)* je opisala hrepenenje po očetu, naključno srečanje z njim in pričakovanje, da jo bo obiskal, kakor je bil obljubil. Tako veliko potrebo po očetu, ki je najmočnejša, kadar otrok išče zaščito, ki je poosebljena v očetu, je upesnila v pesmih o javoru, ki si ga otrok predstavlja kot očeta. Misel, da lahko drevo prevzame nalogo očeta, je pri Neži Maurer samoumevna, saj je v nekem pogovoru na vprašanje, kaj ji pomeni gozd, odgovorila: »Gozd. Pravim mu moj prijatelj. Prijatelj te vedno posluša: če jočeš, te šepetaje boža z listi, z vejami ... « tako tudi v teh pesmih drevo, ki raste za blokom, postane fantovo zatočišče, vanj se zateče, »čutim, kako me varuje njegovih sto rok«, ko ga sošolec draži, da nima očeta, in mu je težko. Ponoči, kadar mama dela, in je sam doma, »mu s prsti ob šipo trklja:/ Ne boj se. Brez strahu zaspi./ Jaz sem pri tebi./ Nisi sam doma.«/ Pozimi, ko je brez listov, (»vsak dan je zanj prvi november«), potoži mami, kako pogreša očeta. »Vsak nosi svoje na tem svetu«, mu mama pove svojo življenjsko izkušnjo. Otrok ob drevesu razrešuje svoje stiske odraščanja. Zbirka *Oče javor* je postavljena v mestno okolje, povezava z naravo je eno samo drevo, ki v betonskem naselju prevzame vlogo človekove potrebe po stiku z naravo, ki mu je lahko v pomoč tudi pri razreševanju osebnih stisk.

Pesnica se ni izognila niti smrti, ki je po mnenju nekaterih odraslih neprimerna tema za otroško pesem. Vendar sama čuti drugače. Ve, da tudi otrok lahko po svoje doživi smrt najbližjega in da ima pravico biti žalosten in da o tej svoji žalosti mora spregovoriti. Za izražanje otrokove žalosti se spet poslužuje risbe: »Najboljši je sonček,/ najlepši je cvetek,/ najljubši je dedek,/ domov ga več ni.«/ Mu risbice rišem/ in šopke prinašam,/ potihlo sprašujem,/ zakaj te več ni?«/

Pesmi Neže Maurer so tenkočutno prisluškovanje otroku, blizu so mu po vsebini in izrazu, zato ni čudno, da se otrok v njenih pesmi najde. Zgodi se, da jo tako ponotranji, da jo ponuja okolici kot svoj umotvor. V njenih pesmih se zrcali otroška duša, zato se otrok lahko poistoveti z brezo, vetrom, vrabčkom ... Otrok v njenih pesmih začuti govorico svoje duše.

V. Batič je zapisal, da zna »dobro znanim predmetom in stvarjem vdihniti neko svojsko, naivno dobročudno lastnost, vanje vtke poetičnost in sporočilo, ki se enakovredno prepletata.« Nekatero pesmi so že tako znane, da se njihovo avtorstvo počasi izgublja. Poznajo jih otroci v vrtcu, našle so mesto v šolskih berilih. Take so na primer pesmi, ki so povezane s šolo in pisanjem (*V šolo, Prva knjiga, Preštej, Tri luže, Mucek piše* in druge). Zadrega prvošolcev je doživljala tudi ob svoji hčerki, ki pa se z imenom v pesmi pojavi samo enkrat (*Prva knjiga*).

Kakšne so njene pesmi oblikovno?

Sama jih je takole opredelila: »Vsebina mojih pesmi si sama izbira obliko. Popolnoma pravilne v ritmu in rimi so pretežno lahkotne in vesele otroške pesmice in pa one, ki so dobesedno zapete od veselja. Vse ostalo je čustvena izpoved, z

notranjim ritmom, ki odločno poudarja bistvo. Ne poznam dolgih, zapletenih stavkov. Čustvo (srečno ali bridko) preraste v spoznanje in se zjedri v nekaj besed, v jasno primerjavo. Ne trdim, da jaz tako hočem; pesem hoče tako.«

V vsebini in pesniškem izrazu je v svoji poeziji združila najzlahtnejše iz naše preteklosti: od ljudske pesmi, Levstika, Stritarja do Župančiča. Iz njih je gradila svoj pesniški svet, ki vriska, poje, se raduje.

Pesmi, ki so vsebinsko podobne ljudskim, so *Vrana* (vrana toži v mrzlo jutro, kako jo zebe, »reva enonoga –/ še copata nimam«), ob kateri pomislimo na pesem o črnem kosu, ki je bos in ne more plesati. Tudi pesmi *Divjemu zajčku*, *Aja - aja*, *Siničja izštevanka*, in še katera zazvenijo, kot bi jih vzeli iz ljudske zakladnice.

Odsev Levstikove pesmi, kako se otrok uči držati žlico, je v pesmi *Fantek je*. V obeh pesmih otrok je kašo. Levstik otroka poučuje, naj prime žlico z desnico, ker je le desnica prava: »Desna roka – prava/ leva – potoglava;/ desna roka – ugodna,/ leva je nerodna /, Neža Maurerjeva pa upesnjuje otrokovo nemoč, nespretnost, ki jo še poudarja z refrenom »pa ne zna« – ne zna sam držati žlice, ne zna prešteti zrnec in »pa ne sme« – ne sme pogledati, kaj je pod skledo. Medtem ko Levstikova pesem današnjemu otroku zazveni pokroviteljsko, ukazujoče, ga pesem Neže Maurer boža, ljubkuje in ustvarja prijazno vzdušje ob hranjenju.

Vez z zlahtno pesniško besedo, ki je spremljala veliko generacij otrok in je bila prisotna tudi v šolskih berilih, je tudi Stritarjeva *V šoli*, njen odmev pa je v pesmi *Preštej*. Stritar otroka sprašuje in mu zastavlja uganke (»koliko je šest krat pet?« in koliko vran še obsedi na veji potem, ko je puška počila) in mu v pesmi ponudi že tudi odgovor, Neža Maurer pa je računanje izpeljala čisto po svoje, in to v šestvrstični pesmi. Medtem ko je Stritar upesnil šolsko situacijo in bistrega otroka, ki zna računati in razmišljati in pove pravilni odgovor tudi tistim, ki ga mogoče ne bi uganili, je Maurerjeva pustila otroku, da sem razmišlja in šteje, koliko tačk imajo muca in račke. Ko so se splašile in skočile v vodo, ko je štetje oteženo, ostaja vprašanje, s katerim pesem konča »kdo bi zdaj preštel jim tačke?«. Z njim pušča otroku svobodo, da sam izbere, ali bo odgovoril na vprašanje ali pa bo pesem ostala le igra.

Sledi Župančičeva poezija – njegovo poezijo ima zelo rada, je povedala – so najbolj izrazite v pesmih *Anka*, *Kaplje*, *Jokica*, *Brbljalo*, *Uspavanka*, *Izštevanka* in še drugih. Zanimivo je, kako Župančičeva pesem *Zvonovi* odmeva v njeni *Izštevanki*. Onomatopoejsko opisovanje zvonov, ki pri Župančiču zvonijo zjutraj, opoldne iz zvečer in prinašajo neko gotovost v vsakdanje življenje (»kdor pot si izgrešil,/ jaz vodil te bom/ na dom - bom - bom!«), je uporabila za izštevanko. Njen »bim, bam, bom« nima več vloge zvonov, čeprav so prve tri vrstice izštevanke kot petje zvonov: »bim, bam bom,/ jaz še nisem,/ jaz šele bom.«/ Vendar pa naslov pove, da je pesem iztočnica za otroško igro. Vsebina, ki jo je položila v to izštevanko, pa je prošnja otroka, klic po ljubezni, toplini (grej me in me ljubi), spremljanju (z mano potuj), dobrohotnosti in razumevanju (nikdar na mene se ne huduj), kajti »jaz sem otrok./ Nisem močan./ To šele bom, bim bam, bom.«/ Oponašanje zvonov ima tu dvojni pomen: kot glagol – velik in močan bom, ko zrastem, »bom« pa poudarja gotovost, ki otroku krepi samozavest tudi zdaj, ko je majhen in nemočen. Drugi pomen pa je oponašanje zvona, ki ima vlogo štetja, kot ga najdemo v ljudskih »ena, dva, tri, pojdi ven ti!«.

Predno je pesnica dočakala izid prve pesniške zbirke, so po njenih pesmih, ki so izšle v časopisih in revijah, segli skladatelji. Ti so njenemu ustvarjanju ostali zvesti vse do danes.

Do petja ima Neža Maurer poseben odnos. Zelo rada je prepevala, vendar pa »sem morala v gozd, v samoto, ker sem imela«svoje« (napačne) napeve. Potem sem se navadila molčati. Ko so bile uglasbene moje prve otroške pesmi (nekje v začetku šestdesetih let), sem sanjarila, da jih bodo peli tudi Kitajci, kajti teh je tooooliko!«

Malokdo se lahko pohvali, da je glasbo na njegove pesmi komponiralo 35 skladateljev (upoštevam samo uglasbitve otroških pesmi) in da ima uglasbenih kakšnih 300 pesmi.

Mnoge med njimi so doživele tudi po več uglasbitev: *Tri luže* (R. Gobec, M. Kokol, M. Tomc), *Pleza mucek* (J. Kuhar, A. Weingerl), *Dva majcena šopka* (J. Gregorc, M. Vodopivec), *V šolo* (R. Gobec, A. Weingerl), *Prvošolka* (B. Arnič, J. Kuhar), *Mravlje gredo spat* (J. Gregorc, F. Juvanec, M. Kokol, S. Vremšak), *Vrabček* (J. Jež, J. Kuhar), *Sonce ima prednost* (M. Kozina, S. Vremšak), *Zlati so jesenski dnevi* (M. Pirnik, B. Lesjak) in še bi lahko naštevali. Skladatelji, ki so najpogostejše segali po njenih tekstih, so Radovan Gobec, Janez Kuhar in Janko Gregorc. Skladbe so izhajale v revijah *Grlica*, zbirkah Mladinskega pevskega festivala v Celju, Kurirčka v Mariboru, shranjene so v rokopisni zbirki Radovana Gobca in v disko-teki RTV Slovenija. Uglasbene otroške pesmi so tudi na kasetah *Cipa - copa* (Jety band in N. Maurer, 1992), *Zeleni škrat Ariel* (poje Melita Osojnik, 1995), *Rompompom* (poje B. Fras, 1997) in *Take mačje, take mišje* (poje M. Osojnik 1998).

Po svoji poklicanosti je Neža Maurer pesnica, čeprav je pisala tudi prozo. Kot novinarka je pisala reportaže in vse, kar pač zahteva ta poklic, bila je sodelavka Radia Slovenija in je napisala približno 80 oddaj za otroke, med njimi precej izobraževalnih (radijskih šol). V radijski fonoteki jih je le še peščica.

Vsa tri prozna dela, ki so izšla v knjigah *Čukec* (Partizanska knjiga 1978), *Koruzni punčki* (Mladika 1993) in *Dom za telohov cvet* (Kmečki glas 1999), imajo skupno osnovo – mladost pod goro Oljko; isti so prijatelji (Frenci), dotakne se istih tem, istih doživetij (nabiranje telohov, paše, raziskovanja gozda in strahu v gozdu), ki so ponekod samo omenjene, drugje pa se o njih razpiše in ustvari napeto zgodbo.

Čukec je pripoved o Frenciju, prijatelju iz otroštva, ki mu je vojna ukradla mladost. Star komaj štirinajst let je moral v nemško vojsko. Obljuba, da bo mami, ki je ostala sama doma, povedal, kako je z njim, mu je vlila moči, da je skočil iz vlaka in se prebil čez Pohorje do doma. Zgodba opisuje to njegovo pot, pripoved pa zgosti ob Frencijevem doživetju ptička - goliča, čukca, ki ga je našel v gozdu in zanj poskrbel, saj je bil prav tako lačen in osamljen kot on. Nemškutarski vermani, ki so ga v gozdu ujeli, pa »so z negodnim čukcem vred poteptali zadnjo otroško igro, poslednjega otroškega prijatelja ... Frenci je odrasel.« Ta pripoved je spomin na vojno, ki je tudi njej ukradla mladost. Na vprašanje, zakaj o vojni ni pisala, mi je odgovorila, da je vojna stvar odraslih, ne otrok.

Koruzni punčki je poetična pripoved o punčkih, ki sta narejeni iz koruznih storžev. Iz tega spomina na svojo mladost je spletala pravljice svoji hčerki. Tisto, ki ji je bila všeč, je hčerka hotela slišati ponovno, pa seveda ni bila čisto taka kot prejšnji dan. Potem so te pravljice, nad katerimi je bila navdušena hči, prihajali poslušat še drugi otroci. »Kot jata vrabcev«, je rekla pesnica, so pritekli in poslušali. In ker ni mogla venomer pripovedovati tako, da je otroci ne bi prekinjali z opombami »včeraj pa je bilo drugače«, jim je zgodbe pripovedovala v kasetofon. Potem so si jih vrteli in poslušali. Tako je nastala knjiga, v kateri zaživita Lenčka in Miha, ki sta si naredila koruzni punčki in jima v gozdu postavila hišico iz mahu. Koruzni

punčki zaživita svoje življenje, ki pa je tesno povezano z doživljanjem gozda. Narava ima tudi v tej pravljici pripovedi osrednje mesto. Punčki raziskujeta okolje, se spoprijateljita z živalmi, skrbita sami zase, si najdeta koruzna fantka in odrasčata, dokler nekoč, po zakonu narave, ne vzklijeta iz tal novi koruzni sadiki. Vzporedno s to zgodbo pa poteka zgodba o Lenčki in Mihcu, ki skrbita za svoji punčki, tako kot zanju mami. Z odrasčanjem njunih punčk doživljata tudi sama veselje, strah in skrbi, ljubezen, občutke krivde (« Danes nisem bila dobra z njima. Slaba mama sem. »), tolažbo prijatelja (« Punčkama dobro de, če vidita, kako skrbiš zanju. Samo delata se, da jima je vseeno. Saj se tudi jaz delam, da sem jezen, kadar me mama krega. V resnici pa mi dobro dene: ošteva me zato, ker me ima rada. »). Takih in podobnih življenjskih situacij, v katerih se otrok lahko identificira, je v tej pripovedi precej. Igra, na kateri je zgrajena zgodba, je tako resnična, kot je resnična vsaka otrokova igra. Vanjo verjame, ker jo živi. Zato je vrednost te pripovedi v pisateljičinem spoštovanju otroka in njegove igre. Obenem pa mu, tako kot v pesmih, odkriva lepoto narave, ki jo z občutljivostjo, dano samo pesnikom, odkriva svojim bralcem.

Dom za telohov cvet pa je avtobiografska pripoved, stkana iz spominov na otroštvo, ki so v drobcih posejani v *Čukcu* in *Koruznih punčkah*, tu pa je vedrim pripovedim, spominom na pašo, skupne igre, čas odrasčanja dodala še pripoved o iskanju očeta, ki je trpka, vendar pa ne izzveni v temnih tonih. V kratkih poglavjih opisuje posamezne dogodke iz časov šolanja, brigadirskih dni, ki jih je preživljala v Bosni, pa prvih let učiteljavanja. Vse to so drobci, ki so ji ostali živo v spominu, zato jih je živo tudi opisala; čas, ki je medtem minil, pa je spomine pozlatil.

Pomembno vlogo v knjigah za otroke imajo tudi ilustracije. Njene knjige so ilustrirali: Milan Bizovičar (*Televizijski otroci*, Mladinska knjiga 1986); Marjanca Jemec - Božič (*Kam pa teče voda*, Mladinska knjiga 1972, *Koruzni punčki*, Mladika 1993); Kostja Gatnik (*Beli muc*, Mladinska knjiga 1981, *Dom za telohov cvet*, Kmečki glas 1999); Ančka Gošnik - Godec (*Kadar Vanči riše*, Borec 1985, *Uh, kakšne laži*, Mladika 1996, *Kostanjev škratek*, Mladika 1997); Nevenka Gregorič (*Sloni v spačku*, DZS 1997); Dušan Muc (*Čukec*, Partizanska knjiga 1978, *Kdo*, ZDSLU 1997); Jelka Reichman (*Kako spi veverica*, Borec 1975); Barbara Stupica (*Od srede do petka*, Mladinska knjiga 1997); Irma Pintar (*Bratec Kratekčas*, samozaložba 1989); Severina Šprager (*Muca frizerka*, pobarvanka, samozaložba, brez datuma izdaje).

Njene pesmi so bile tudi prevedene v hrvaški, srbski, bošnjaški in makedonski jezik; natisnjene so v poljskem, romunskem, bolgarskem, ruskem, angleškem, nemškem, španskem, italijanskem, švedskem in japonskem jeziku.

Nagrade in priznanja, ki jih je za svoje delo prejela, se vrstijo od leta 1959 naprej, ko je dobila I. nagrado za reportažo z delovnih akcij. Nagrado za otroške pesmi je prejela leta 1961 v Beogradu, 1964 pa v Ljubljani, Tomšičevo nagrado za novinarsko delo je prejela 1967. leta, 1970 plaketo Radost (Zagreb) in Cicibana (Ljubljana), zlati znački ZPM 1980 in 1985. Leta 1989 ji je bila podeljena nagrada Mladike (Trst) za poezijo, istega leta tudi Prešernova nagrada Gorenjske, 1991 Groharjeva nagrada (Škofja Loka) za življenjsko delo. Leta 1997 so ji podelili plaketo mesta Škofja Loka za celoten literarni opus, leta 1999 pa je prejela naslov častne občanke občine Polzela.

Pesnica Neža Maurer (22. 12. 1930, Podvin pri Polzeli) je otroštvo preživela na deželi, kjer je – občutljiva za lepoto narave in dogajanja v njej – začela zapisovati svoje prve vtise. Otroštvo je prekinila vojna. V njej sta se otroštvo in pesem spet zbudila, ko je učiteljela v Črnem Vrhu nad Idrijo in v Ilirski Bistrici. V ta čas segajo njene prve otroške pesmi.

Po rojstvu dveh otrok jo je otroška poezija še močneje pritegnila. Izdala je sedemnajst pesniških zbirk, namenjenih mladim bralcem.

Pomembno mesto v njeni poeziji ima narava, ki jo doživlja tako intenzivno, da v njej vidi in začuti vso bogato paleto doživljanja človeka, ki je del te narave. V sklopu teh pesmi imajo pomembno mesto tudi ljubezenske pesmi.

Drugi sklop pesmi govori o otroku in njegovem doživljanju sveta, tretji pa o otroku v urbanem okolju, njegovih stiskah, ki jih doživlja tudi zaradi pretrganega stika z naravo. Temu bogatemu svetu, predvsem pa lastnemu odzvanjanju duše ob stiku z naravo, se skuša približati vsaj v pesmi. Prežeta je z utripom narave, svoj življenjski ogenj ljubezni, strasti, žalosti, samote, topline, prijateljstva, dobrote, zvestobe, polaga v veter, cvet, drevo, v naravo, njeno gibanje, njeno sozvočje. Živi in poje kot otrok, ki mu iz oči sije duša brez greha (kakor se je bil nekoč o otroku izrazil kipar Peter Jovanovič). V tej otroško vedri in jasni prisposodbi človekovega sveta v življenju narave, v pojoči besedi, ki se je žlahnila pri ljudski pesmi, Levstiku, Stritarju in Župančiču, je treba iskati odgovor, zakaj je 300 njenih pesmi uglasbenih in zakaj so mnoge med njimi postale last otrok.

Summary

NEŽA MAURER'S 70TH ANNIVERSARY

The article, written to honour the jubilee of a popular Slovene poet for adults and children, focuses on a thematic and stylistic presentation of the 17 collections of poems for children. She especially exposed three thematic complexes: a human bond with nature, a child's perspective of the world and the alienation in our modern urban environment.

OKO BESEDE 1999

MLADINSKA LITERATURA V ČASU IN O ČASU

V Murski Soboti je od 19. do 20. novembra 1999 potekalo že četrto srečanje slovenskih mladinskih pisateljev OKO BESEDE. Njegov organizator je Mestna občina Murska Sobota, izvajalec pa Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc (Feri Lainšček in Franci Just). S strokovnim prispevkom se vanj vsako leto vključuje tudi revija Otrok in knjiga. Srečanje je namenjeno stanovskemu druženju pisateljskih kolegov različnih generacij, hkrati pa je tudi delovno druženje pisateljev z uredniki, založniki, knjižničarji in strokovnjaki s področja mladinske književnosti.

V petek, 19. novembra, je bila slavnostna podelitev tretje večernice, nagrade za najboljše slovensko mladinsko literarno delo, izdano v preteklem letu. Nagrado, ki jo podeljuje Časopisno-založniško podjetje Večer, je prejela pisateljica Janja Vidmar za mladinski roman **Princeska z napako** (gl. Otrok in knjiga 48).

Lanskoletni diskurz o slovenski mladinski književnosti je bil nekoliko drugačen: o njej so govorili predvsem tisti, ki jo ustvarjajo. Mladinski pisatelji so razmišljali o mladinski književnosti in njenem razmerju do časa, v katerem nastaja, ga sooblikuje, reflektira in kakor se le-ta seveda odraža v njej. Forum je vodila urednica revije Otrok in knjiga Darka Tancer-Kajnih, vsebinsko pa ga je živahno in prodorno usmerjal Niko Grafenauer. Uvodne referate so pripravili: Niko Grafenauer, Bogdan Novak, Bina Štampe-Žmavc, Vlado Žabot in Janja Vidmar.

Do jeseni 2000 bo izšel še tradicionalni zbornik pisateljskih prispevkov, v katerem bodo tokrat objavljeni literarizirani vtisi iz Porabja, ki je bilo cilj tokratne pisateljske ekskurzije.

KNJIŽEVNOST OHRANJA ILUZIJO O ČASU

Čas je neskončen, saj prihaja iz pradavnine in izginja v daljni prihodnosti. Zato ga je mogoče geometrijsko prikazati s premico, ki ponazarja neskončnost razdalj. Če bi na tej premici označili naš čas, bi bil točno na njeni sredini. Zaradi neskončnosti pa je na sredini časovne premice tudi leto pet tisoč pred našim štetjem in točno na sredi bo prav vsak čas, ki ga označimo.

Razlika med enim in drugim tisočletjem, celo med milijoni let, je na časovni premici zaradi njene neskončnosti tako majhna, da je sploh ne moremo zaznati, kajti neskončnost je razsežnost, ki prav vse pomanjša in izenači. Tako, da ta hip živimo isti čas, kot so ga živeli stari Rimljani, in prav tistega, ki ga bodo živeli naši potomci leta štiri tisoč, kajti tisočletja so na premici časa videti kot tisočinka sekunde in ne pomenijo nobene bistvene spremembe.

Zato je človeštvo bivalo in se zavedalo svoje dobe vedno kot središča vesoljnega časa. Če pristanemo na to, da ni razlike v času, pa naj ga še tako merimo z urami, koledarji, s tedni in leti in tisočletji, potem pravzaprav časa sploh ni! Človeštvo od nekdaj živi v neskončnem brezčasju. Izmislili smo si sicer dneve in tedne, leta in tisočletja za merjenje časa, vendar je to jalov posel, kajti doživljamo lahko zavestno samo ta hip tukaj in zdaj.

Spominjanje na pretekli čas nima pravzaprav prav nič večje vrednosti kot sanjarjenje o prihodnosti. Oboje je zasidrano samo v našem umu, v naših predstavah, toda človeški um je najbolj nezanesljiva stvar na svetu, podložen vsakršnim norostim.

Kot pisatelja me seveda zanima, kje v tem času je književnost, kaj za književnost pomeni čas. Mislim, da čas za književnost in za umetniško ustvarjanje nima nikakršnega pomena. Pač pa je obratno: književnost ima velik pomen za ohranjanje iluzije o času.

Beseda je edino sredstvo, s katerim je mogoče premagovati čas, ga relativizirati, se z njeno pomočjo sprehajati iz preteklosti v prihodnost, se ustavljati v sedanjosti, ki mineva, združevati različna časovna obdobja in ustvarjati povsem nov čas. To pa zato, ker je na začetku bila beseda, ki je meso postala in med nami prebivala. Človek se je od nekdaj zavedal potrebe in njenega pomena, da bi ubesedil svoj čas in ga tako ohranjal potomcem.

Pokopane in v prah so spremenjene starodavne palače, ostala je beseda o njih. Ljudstva in njihove kulture so izginile v kratkem času, ostala so pričevanja o njih. O babilonskem stolpu ni niti materialnega praška, niti opeke, ostala je zgodba o njem. Palače so se rušile, mesta so izginjala, ljudstva izumirala, beseda pa je šla iz časa v čas in ga ohranjala enotnega. Beseda je preživela vse čase in raste v prihodnost. Troja živi le v Homerjevih besedah.

Kakšna moč besede je, da lahko v času ohrani vse! Trojo in Trojance, lepo Heleno, pogovore vojščakov, kri in dim na bojnem polju in žvenket orožja, šelestenje blazin v Agamemnonovi postelji, Ahilov vrisk, ko ga je zadela puščica v peto. Vse to nam ohranja beseda, ne glede na čas, ki je za besedo nekaj hudo relativnega in le okvirnega, kajti ni čas tisti, ki določa besedo, pač pa beseda določa čas. Ta mreža, stkana iz besed, ki je sposobna zamrežiti čas, to je književnost.

Različne so posode, v katere lovimo pisatelji čas. Trenutek ujameš v nežno stkane niti poezije, v krhkost črtice, leta in desetletja človeškega življenja v epe in romane, razčustvovanost v drame in bridka spoznanja človeštvu v posmeh v komedije. Tisoče vrst mrež je, posodic, skledic, loncev, piskrov in pekačev v literaturi, da vanje lovimo čas.

Izdelava teh posod je obrt, ki naj bi jo pisatelj obvladoval do potankosti, da bi vanje zajemal iz svojega časa. Mnogim pri tem pade posoda iz rok in se razbije, drugim pade vrč v reko časa, ki hrumi skozi našo dobo. Dosti jih vse polije, ko vzdignejo posodo kvišku. Kajti čas je za večino neulovljiv in rad spolzi med prsti nazaj v brezčasnost.

Le tistim najbolj spretnim uspe v dovolj trdno posodo zajeti drobec svojega časa. Njihove posode so nam vsak hip dosegljive v sobanah večne literature, kjer se je čas ustavil. Homer je tam naš sodobnik, Shakespeare je sosed iz sosednje ulice in Goethe nas gleda čez ograjo s sosednjega dvorišča.

Čisto mogoče je, da bo kdo za nami zataval v to dvorano večnosti in bo našel nekje tam spodaj med pajčevinami kakšen moj frakeljček ali tvojo majolnico in v njej nekaj besed o najinem času.

Če nama bo to zares uspelo, sva pisatelja. Ne glede na vse, sva vsaj poskušala to postati, pa če naju bo čas povozil ali ne.

Bina Štampe Žmavc

V ČASU O ČASU PRAVLJIC

*Ko Bela mačica se sprehodila
po mostu pesnika je tihošapa,
je deklici za hip zastala sapa
od belega in drobnega nemira.*

*Naslonjena na brv mesečine
poslej čakala bo na belem loku,
s prebelim samorogom sanj ob boku,
usločena od zvokov in tišine.*

*Kazalci belih ur kot dir jelena,
številčnica srca pa ji tiktaka,
kot da še zmeraj v belem čaka, čaka ...*

*Ko v beli luži ji bodo sijali
lasje srebrni, bo na beli brvi
še v belem Belo mačico čakala ...*

Ni naključje, da razmišljanje o času pravljic začenjam s pesmijo, ki je pravzaprav intimen poklon pravljčni poemi *Bela mačica* pesnika Daneta Zajca in sega

v neki že minuli čas, ko je bila pisateljica teh vrstic še dekletce, ki ga je nepreklicno in za zmeraj zaznamovala čarobnost pravljice in poezije.

Ko v isti sapi imenujem pravljico in poezijo, tega seveda ne počnem po naključju, saj se pravljica in poezija v svojem bistvu dotikata najglobljih skrivnosti besede. Sta vez in most in mavrični lok med tistim, kar *je bilo* nekoč, in *je* zdaj in tistim strašljivim neznanim in futurnim – *bo*.

Če so arhetipi najbolj prepoznavno svojstvo pravljič in se zdi, da obstajajo že od začetka časa, pravi pesnik in filozof J. L. Borges enako za metafore v poeziji: *»Prepričan sem, da metafore, če gre resnično za metafore, obstajajo že od začetka časa. Mislim, da si metafor ne moremo enostavno izmisliti ali odkriti podobnosti, ki jih ne poznamo od prej. Samo izražamo se drugače.«*

Lahko bi torej rekli, da je za pravljico in poezijo značilna neukinljiva kontinuiteta časa, ki sta ji preko arhetipov in metafor zavezani že od samega skrivnostnega začetka, sta torej že od nekdaj in lahko bi sklepali, da sta tudi zdaj.

Ker je pričujoče razmišljanje namenjeno pravljici, pustimo poezijo ob strani – kaj je torej s pravljico?! –

Dognanja strokovnjakov otroške in mladinske literature, knjižničarjev in tudi medijev, ki zmeraj bolj odločno sooblikujejo knjižni trg in okus, kažejo, da se pravljičam dandanes bolj slabo piše, saj jih menda že osemletni otroci ne marajo več brati! – Ali je torej mogoče, da se ukinja nekaj, kar je že od začetka časa? – Je mogoče ukiniti pravljico?! – Je to le dozdevak, medijska virtualizacija, strokovno podkrepljena z ugotovitvami razlagalcev in razpečevalcev otroške in mladinske literature, ali z vedenjem o magični moči besede na glas izrečena želja tistih, ki so jim pravljice prestaromodne ali celo nevarne za novodobno usmerjanje otrokove duševnosti in domišljije?! – Bi lahko sklepali, da pravljice morda zavirajo napredek hlastave potrošniške miselnosti, ker zaradi njih otroci prepočasi odrasčajo, hkrati pa kradejo dragoceni kapital časa tudi njihovim staršem, ki jim v najzgodnejši dobi pravljič prebirajo?!

Nas v svetu brez pravljič realnost ne bo več tako boleče dohitevala?! – So pravljice preprosto preživete? – Jih ne marajo otroci ali odrasli ali nemara družbeni sistem z na novo postavljeno hierarhijo?

Knjižničarji v knjižnicah dandanes s pomočjo računalnikov zelo enostavno in hitro stehtajo duše mladih bralcev in zmorejo nedvomno uspešno sestavljati tabele najbolj brane otroške literature – na tabelah najbolj branih knjig pa pravljice vztrajno nazadujejo! Kot je videti, predvsem na račun realistične literature, ki z natančnim odslikavanjem realnega sveta omogoča današnjim otrokom hitrejšo odrasčanje. Zdi se, da čas otroštva ni več čas otroštva in neopazno in naskrivaj postaja le časovni poligon za vsiljivo rokohitrsko razprodajo ekonomije in politike odraslosti po znižanih cenah. – Toda če imajo odrasli pravico biti odrasli, mar ni neodtujljiva pravica otrok, da so lahko otroci?! – In če so imeli otroci že v davnih časih pravico do pravljič, mar nimajo te pravice tudi danes, ko je deziluzija sveta tako popolna, kot še nikoli poprej, in se staro tisočletje sesiplje in še nismo ugledali obzorja novega?

Uredniki založb in sodobni razlagalci otroške in mladinske literature pogostokrat odgovarjajo, da živimo v času, ko ni časa prebirati pravljič, pač pa je čas rušiti in podirati tabuje – kajti otroštvo ni pravljično, ampak kaotično in travmatično. Je sploh kdaj bilo drugačno?! – Pa so pravljice kljub temu bile in so imele tudi svoje mesto pri mladih bralcih. So pravljice postale tabu?

Prav gotovo, če bi morali jemati za suho resnico take literarno-teoretske presvetlitve, kot jih včasih ponujajo kulturne strani časopisov – da »so pravljice preživete, mlade bralce zanima realno življenje, ki ni zavito v vato in srečne konce.« In še: »Zdaj se o ločitvah staršev piše že v slikanicah, po zraku letijo hrenovke in počeni krožniki, zgodbe so psihološko poglobljene, srečni konci pa redki. V najstniški literaturi velikokrat prevladujejo težke teme – anoreksija, incest, rak, spolne zlorabe, narkomanija. Pravijo ji kar polnokrvna mladostniška literatura, v kateri se podirajo tabuji, izstopa pa umetniški način pisanja, močne besede, različne oblike in pristopi (roman v pismih, najstniški dnevnik, prvoosebni pripovedovalec...)«

Na prvi pogled torej cel kup odlik, ki jih pravljice seveda ne premorejo – v pravljicah namreč razen počenih krožnikov frčijo po zraku celi zmaji in hiše, namesto anoreksije se zdravi požrešnost in pogoltnost in psihološko niso dovolj poglobljene. Povrhu vsega imajo skoraj zmeraj tisti svoj nesrečni srečni konec! – Morda je ta glavni krivec, da pravljice ne morejo podirati tabujev, da v njih ne morejo izstopati umetniški način pisanja, močne besede, različne oblike in pristopi – skratka pravljic ni mogoče imenovati polnokrvna literatura. So pravljice torej malokrvna ali celo slabokrvna literatura?! – Če govorimo o umetniški moči literature, potem vsekakor ne. Ni namreč nujno, da je vsaka realistična proza za odrasčajoče polnokrvna že samo zato, ker ruši tabuje (če jih seveda sploh ruši!).

Smrt, bolezen, spolne in druge zlorabe, incest, itd..., niso tabuji, ki bi jih podirale šele današnje generacije piscev za otroke in mladino. Trditi kaj takega, bi pomenilo, da le površno poznamo literaturo. Človekova minljivost in smrtnost pač ne spadata med inovacije moderne dobe; sta že od začetka časa in v temelju določata tako prvega kot zadnjega človeka. Človek je smrtno bitje, podvrženo entropiji časa, je ranljiv in končen in v nenehnem boju z usodnim minevanjem vsega, pa naj gre za otroka ali za odraslega. Gre samo za različna poimenovanja: če sta bili tako nekoč človeštvu usodni boleznii kuga in tuberkuloza, sta danes to rak in aids; če je bila nekoč revščina tista, ki je vodila v neprostoovoljno lakoto in smrt, je danes to anoreksija, ta najbolj absurda posledica materialnega preobilja. Spremenila so se imena, ranljivost človekovega življenja pa ostaja in je zato ubesedljiva na toliko načinov, kolikor je avtorjev in usod. In prav način ubeseditve je tisti, ki loči dobrega avtorja od slabega. Vsako dobro delo že implicite podira tabuje, ali kot je zapisal Oscar Wilde, »odkriva očem prikriti reči«, pa čeprav »počne to na lastno odgovornost«. Pisanje literature je namreč večni spopad prikritega in odkritega, avtor pa tisti, ki spopad usmerja. Literatura je pravzaprav idealno razmerje napisanega in nenapisanega – v tem pogledu ni razlike med pravljico, realistično prozo, kriminalko ali fantastično pripovedjo. Pisatelj je tisti večni ekvilibrist jezika in besede, ki izbira in izpušča.

Pa najsi gre za pisatelja literature za odrasle, realistične proze za odrasčajoče ali pisatelja sodobne pravljice za otroke.

Tendenciozno in površno pisanje medijev, ki ustvarja prostor samo za eno vrsto literature, vzpostavlja že preživete ideologije in dela prej škodo kot korist – tako pravljčni, kot tudi realistični literaturi za mlade. Če namreč govorimo o ustvarjalni svobodi, sta pri pisanju za mlade zagotovo pomembni in potrebni obe. Prenagljeno in površno tehtanje ene ali druge, kakor tudi mladih bralcev, je lahko sicer imenitna medijska senzacija, prav gotovo pa ne prinaša nobene koristi ne bralcem ne knjigam in tudi ne avtorjem. Še posebej ne slednjim, saj jih hoče na prikrit način, z roko v

mehki jahalni rokavici, usmerjati in določati, kaj in kako naj pišejo, da bodo uspešni in brani. S tem jim seveda perfidno odreka ustvarjalno svobodo.

Dobri avtorji prinašajo s seboj tudi dobro literaturo, pa naj se imenuje pravljica, roman ali kriminalka.

»Pusti peti moj'ga slavca, kakor sem mu grlo ustvaril«, je pel v svojem času že Prešeren, dandanes pa vse prepogosteje pozabljam pretresljivo resnico pričujočih stihov. Kolikor je namreč definicij umetnosti, toliko je lahko tudi pravih! – Gotovo je le to, da nobena ni dokončna! – Kot ne more biti dokončna nobena ugotovitev v zvezi z branjem in bralnimi navadami in noben priporočilni seznam knjig. – Avtorji morajo ostati samosvoji in nepredvidljivi, kot imajo pravico biti nepredvidljivi tudi mladi bralci, in kot je nepredvidljivo tudi življenje samo.

Absurdno bi bilo pričakovati, da bo vsak pubertetnik požiral samo realistično prozo za odrasčajoče; enako absurdno, da bo vsak osemletnik prebiral samo pravljice. Nekateri pubertetniki bodo s pravo radostjo segali že po literaturi za odrasle, drugi se bodo zabubili v čarobnost Tolkienovega *Gospodarja prstanov*, tretji celo v poezijo, četrti se bodo šele v puberteti utegnili nasmejati Emilovim vragolijam, peti bodo požirali kriminalke.

Ravno tako bodo nekateri osemletniki z užitkom požirali Sherlocka Holmesa, drugi *Piko Nogavičko*, tretji Andersenove pravljice, četrti pa kar realistične zgodbe, namenjene njihovim starejšim vrstnikom.

Vseeno je, če pisatelj izbere temo ali tema pisatelja – glavno je, da piše tako, kot mu je stvarnik »grlo ustvaril«.

In zagotovo bo našel tudi bralca ali bralec njega – in bo knjiga ob pravem času prišla do pravega bralca in pravi bralec do prave knjige! – Namesto priporočilnih seznamov bi morali pravzaprav upajati neskončne sezname literature, kajti le tako bi zares spoštovali avtonomnost avtorjev, literature in tudi bralcev. Nekritično protežiranje ene ali druge zvrsti je šlo zmeraj na škodo kvalitete pisanja in branja, avtorja, literature in bralca. Ustvarjanje in branje literature sta namreč tako mnogoplastna procesa, da jima le težko določimo meje.

Izraz »polnokrvnost« torej pristoji vsaki dobri literaturi. V prid domnevi, da smemo tudi pravljico imenovati polnokrvna literatura, govori Bruno Bettelheim v svoji knjigi *Rabe čudežnega*, s podnaslovom *O pomenu pravljič*, ki se je naravnost čudežno znašla na naših policah prav ob koncu tega tisočletja. Čeprav je opremljena s precej ponesrečeno spremno besedo, bralcu, ki si je sposoben sam ustvariti svoje mnenje, ni mogoče spregledati dragocenega sporočila knjige. Bettelheim spoštljivo uvršča pravljice med karseda polnokrvno literaturo za otroke in odrasčajoče.

Virtualnost, ki nas zmeraj tesneje obkroža, nam vzbuja iluzijo, da živimo pravzaprav že v drugem osončju! A realni svet, ta tako priljubljena tema realistične proze za otroke in mladino, je danes bolj črno-bel, kot je bil kdajkoli v pravljičah. Na eni strani so tisti, ki imajo moč, na drugi tisti, ki so nemočni, na eni strani so tisti, ki odločajo, na drugi tisti, ki so od-ločeni. Med obema svetovoma pa se na srečo lahko še zmeraj raztezajo pravljice in vsaj za nekaj časa premostijo in ublažijo kruto razločitev sveta, še toliko krutejšo zaradi človekove minljivosti in končnosti.

Le v pravljičah nas čas obliva kot topel val sredi čarobnega zaliva! – Pa čeprav nam pravljice ob tem nevsiljivo odgrinjajo tudi krute strani sveta in kažejo krhko minljivost človeškega življenja, tega nenehnega pobiranja in padanja na daljici časa, kot nam jo odmerjajo skrivnostni kozmični zakoni.

Nesmiselno bi bilo govoriti o podiranju tabujev kot o edini in posebni odliki ter vrednosti samo realistične proze za odraščajoče, saj bi ji s tem naredili slabo uslugo. Nekateri najbolj razvpiti tabuji so bili namreč imenitno obdelani tako v pravljicah in pripovedkah kot tudi v realistični prozi za mlade. — Tabuji niso keglji na kegljišču, da bi jih podirali po načelu — več kegljev-tabujev, boljša literatura! — Otrok, ki se je kdaj srečal z antičnimi pripovedkami, pravljicami iz *Tisoč in ene noči*, s katerokoli od starih železnih pravljic bratov Grimm, s kitajskimi ali japonskimi pravljicami, se je hkrati srečal tudi z incestom, spolnostjo, pedofilijo, zločinom, smrtjo, itd... Seveda pač na tisti samosvoj način, kot ga ubeseduje pravljica. Kot pravi Bruno Bettelheim v knjigi *Rabe čudežnega*, pa je to način, ki je v danem trenutku najbolj potreben in tudi dostopen otroku, mladostniku ali celo odraslemu. Magičnost pravljice je prav v odgrinjanju in odstiranju tančic, ki jih zaradi specifičnega načina ubeseditve mladi bralec zmeraj na novo in drugače odstira — pač glede na svojo trenutno zrelost, dojemljivost in sposobnost.

Prav v tem se kaže neprecenljiva in neukinljiva vrednost in moč pravljic — tudi in še celo v tem kaotičnem in krutem času, v katerem se tako surovo razkazuje vsakršno drobovje, zaslinje in zaritje vseh nagnusnosti sveta in človeka, ki zaradi vseprisotnosti medijev ne prizanaša niti otrokom v najzgodnejši dobi otroštva. Če bi ukinili še pravljice, bi nastopilo tisočletje popolnega siromaštva duha!

Pravljice namreč ob vsakem ponovnem branju prinašajo na dan na novo uzrte skrivnosti: kar je bilo prej neugleden gozd alg, postane čaroben koralni greben, v pesek zakopana školjka se nepričakovano odpre in zasije z biserom.

Nič čudnega, da Bettelheim zapiše: »Nekateri trdijo, da pravljice ne odsevajo 'resničnega' življenja in zato niso zdrave. Tem ljudem ne pade na pamet, da se lahko 'resnica' v otrokovem življenju razlikuje od resnice odraslih. Ni jim jasno, da pravljice ne poskušajo opisovati zunanjega sveta in 'resničnosti'. Ravno tako se ne zavedajo, da noben duševno zdrav otrok ne verjame, da pravljice realistično odslikujejo svet.« Bettelheim torej posredno govori tudi o zapeljivosti in magični moči pravljic in o starševskem strahu, da bi lahko zapeljale otroke stran od realnega sveta. —

Kaj pa zapeljivost medijev, s katero se danes srečujejo že najmlajši otroci?! — Starši imajo vsekakor prav, da se dajo otroci zlahka zapeljati, toda če govorimo o zapeljevanju, so mediji veliko slajši zapeljivci, kot je hišica iz sladkorja in piškotov v Janku in Metki! — Možnosti zapeljevanja medijev so pravzaprav neizmerne: televizija, video, računalnik, internet... in ni treba čakati jeseni, da bi lahko ubral sadeže — ubereš jih lahko zdaj, ta hip, vsak hip, in znova in znova. Ukinjena je kontinuiteta časa in linearnost časa se izbriše, ko se z lahkoto in z vztrajnim ponavljanjem vzpostavlja zapeljivost virtualne resničnosti.

Človek pa kljub temu še naprej ostaja ranljivo bitje, ki ga najeda entropija časa, zato ni nič čudnega, da je stiska otrok današnje generacije zmeraj večja. Resničnosti namreč ni mogoče ukiniti s pritiskom na gumb, prav tako tega ni mogoče storiti s problemi doma in v šoli. Tudi travmatičnega odraščanja ne moreš izbrisati, kot bi izbrisal z ekrana sliko, ki ti ne ugaja.

Prav zato ostaja branje, to čudežno potovanje v času, nenadomestljivo za otroke, saj se že s samim aktom branja znova vzpostavlja kontinuiteta časa; kadar gre za pravljice, pa hkrati tudi varna in tolažljiva pripadnost in zavezanost tistemu, kar je bilo že od začetka časa in je tudi zdaj.

Ali kot pravi Bettelheim: »Pravljica je kot abecednik, iz katerega se otrok uči razbirati svojo duševnost v jeziku podob, se pravi edinem jeziku, ki ga razume, preden

doseže intelektualno zrelost. Otrok mora biti izpostavljen temu jeziku in se mora naučiti odzivati nanj, če naj postane gospodar svoje duše.»

Svet in družba, ki bi hotela namenoma ukinjati pravljice, bi hotela postati nič manj kot gospodarja otroških duš!

Zato prav gotovo ni naključje, da je Michael Ende nekoč napisal čudovito pravljico o tatovih časa in prav gotovo ni naključje, da je pisateljica J. K. Rowling napisala knjigo *Harry Potter in kamen modrosti* za današnje otroke. Prav Harry Potter, knjiga o dečku iz družine čarovnikov, zdaj podira svetovne bralne rekorde in v milijonskih nakladah preplavlja svet s staro dobro pravljico, ki jo berejo otroci, odrasčajoči in odrasli!

Naj se ob koncu znova dotaknem povezanosti pravljice in poezije in tiste čudežne Bele mačice, ki se je nekega dne, ob ravno pravem času, pritihotapila v dušo majhnega dekletca, da se je lok belega mostu pesnikove *Bele mačice* zalesketal kot v pesem – pravljico uročen in usločen beli hrbet časa, ki se razpenja od nas, vse tja do nedoumljive daljave brezčasa in večnosti...

Vlado Žabot

ČAS KOT LITERARNA KATEGORIJA

V tem svojem razmišljanju o času v času se bom omejil na **ljudske pripovedke in pravljice**, ki jih glede na njihovo vkoreninjenost v domišljiji, v podzavestnem in mitičnem razumem kot primarno osnovo za razvoj pretežnega dela umetne mladinske literature. Glede na zastavljeno temo pa mislim, da so še posebej zanimive tiste pripovedke in pravljice, ki se začenjajo z »Nekoč...« (Nekoč je živel, Nekoč pred davnimi, davnimi časi... ipd.). **Zdi se namreč, da zanje značilen, na videz preprost časovni model omogoča zanimivo interpretativno možnost vsebinskih in sporočilnih komponent časa kot znotraj literarne kategorije.**

Če torej vzamemo to ali ono pravljico z omenjenim časovnim modelom, vidimo, da je pripovedni čas sedanjí, da pripovedovalec nastopa tukaj in zdaj. Pripovedovani pravljичni dogodki so vsekakor drugje, v drugem času – in pripovedovalec služi le kot posrednik, kot prenašalec vednosti o tistem, kar se je dogajalo nekoč.

Če bi se pravljice začenjale v preteklem pripovednem času, če bi se torej začetek recimo glasil: »Nekoč, pred davnimi, davnimi časi sem pripovedoval (ali so pripovedovali), da je živel kralj...«, bi seveda pomen pripovedovalca in sporočilnost njegove pripovedi dobila drugačen vsebinski odtenek. Vsekakor bi se povečal pomen pripovedovalca. To, da je on (ali oni) to isto zadevo pripovedoval že zdavnaj, bi seveda odpiralo več interpretativnih možnosti njegovega pomena in vloge, prav tako pa tudi njegovega odnosa do pripovedovanja in same pripovedi. Pripovedovalec bi skratka nastopil kot subjekt, ki s svojo okvirno pripovedjo, okvirno vlogo, opazno ali celo bistveno zaznamuje pomen in sporočilno vrednost pripovedovanega.

Nekaj podobnega bi čutili tudi v pripovednem prihodnjiku. Torej: »Nekoč, po mnogih, mnogih letih, bom pripovedoval (ali bodo pripovedovali), da je živel kralj...« Tudi tak časovni okvir bi seveda opazno zaznamoval vrednost in pomen pripovedovanega.

Zdi se torej, da pravljичni model s pripovednim sedanjikom samemu pripovedovalcu tako rekoč odvzema subjektiviteto, se pravi, da v resnici sploh ni pomembno, kdo pravzaprav pravljico pripoveduje – to pa tudi pomeni, da ta, ki pripoveduje, nima nobene pravice kakorkoli po svoje zaznamovati same pripovedi.

Pripoved in pomen njene resničnosti skratka odločilno presega pripovedovalca. Pripovedovalčev subjekt je marginaliziran. Ob takšni marginalizaciji pa toliko bolj izstopa primarna samostojnost in neodvisnost pripovedovane resničnosti. In ta resničnost je v okviru pripovednega sedanjika nekako nedotakljiva – kdorkoli jo namreč (sedaj, ta hip) pripoveduje, nima pravice do nje posebej vzpostavljati lastnega stališča ali jo glede na pripovedno preteklost ali prihodnost kakorkoli po svoje celo vrednotiti.

Ob dejstvu, da so tudi vse ostale možnosti vzpostavljanja pripovedovalčevega subjektivnega stališča opuščene ali vsaj zelo marginalizirane, pa je najbrž pripovedni sedanjik mogoče razumeti kot možnost, ki sama na sebi ne zahteva kakršnegakoli opredeljevanja ali distanciranja do pripovedovane resničnosti – in ki torej najbolj ustreza mitiziranju in mitu kot izročilu temeljne resnice o svetu in življenju. Tako lahko rečemo, da se je v pravljico zajeta temeljna resničnost resda dogajala nekoč (predavnimi, davnimi časi), vendar pa je vrednost, sporočilnost, te resničnosti še danes živa in nedotakljiva in kot taka še danes presega vsakogar, ki jo tako ali drugače posreduje sprejemniku.

Prav tako zanimave interpretativne možnosti pa se odpirajo s primerjavo časovnih možnosti v pripovedovanem času.

Torej: Nekoč, pred davnimi, davnimi časi je živel kralj ...

Ali: Nekoč, čez mnoga, mnoga leta bo živel kralj ...

In: Danes živi kralj ...

Za to primerjavo sem izbral pravljico z naslovom *Kralj, na smrt bolan*.

Nekoč je bil kralj neke dežele bolan na smrt. Nobeno zdravilo ni pomagalo. Zdravniki so že popolnoma obupali. – Ali oglasili so se modri ljudje in rekli: »Dobiti je treba človeka, kateremu prav nič ne manjka na svetu; srajco tistega človeka naj oblečejo kralju in zdrav bo.«

Poslali so na vse vetrove kraljeve poslance iskat človeka, kateremu nič ne manjka na svetu; hodili so po vseh deželah, gorah in dolinah, a niso našli človeka, ki bi bil popolnoma zadovoljen. Temu je manjkalo to, drugemu ono do popolne sreče. Končno so naleteli v deveti deželi v neki krčmi na veseljaka, ki je popival in popeval in bil dobre volje. Povprašali so ga, kako da je tako dobre volje. On pa je zavriskal, udaril s pestjo po mizi in dejal: »Kako bi ne bil dobre volje, ko mi pa na tem božjem svetu nič ne manjka.«

Kraljevi poslanci so bili veseli tega srečnega človeka in so rekli: »Pojdi z nami pred kralja, boš bogat.«

Veseljak je odgovoril: »Kaj bogat, zakaj bogat? Jaz sem že dovolj bogat, ne grem.« Z veliko težavo so spravili srečnega človeka na voz in ga poslali h kralju, ki je bil že v zadnjih zdihljajih.

»Hitro sleci srajco,« so silili vsi vanj.

On pa jih je debelo gledal in odkimal.

»Srajco dol, dol srajco, slecite srajco,« so vpili vsi vprek.

Ali kako so vsi ostrmeli, ko se je izkazalo, da veseljak ni imel srajce. Kralj je moral žalostno umreti. Ni bilo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu.

Ker sporočila te pravljice kljub pripovedovanemu pretekliku ne moremo razumeti, kot nekaj, kar je veljalo za nekoč, pa za danes ne velja več – se pravi, da tudi zaključnega stavka ne moremo razumeti, kot da pač nekoč ni bilo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu, medtem ko danes je, ampak tako, da resnica o človeški nepopolnosti velja tudi danes – bi pripovedovalec v svojem sedanjiku pravljico lahko zaključil tudi tako: Ni ga bilo in ga še danes ni človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu; ali celo: Ni ga bilo, ni ga in ga tudi ne bo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu. Vendar pa bi v tem primeru pripovedovalec pomembno izstopil iz svoje pripovedne marginalnosti – in pravljica bi služila samo kot eksemplarski utemeljitev njegovega vedenja o človeški problematičnosti in pomanjkljivosti. Ker pa tega v pravljici ni, je pred nami le mitizirana resnica, ki pripovedovalca presega. Ta resnica se sama po sebi razkriva kot nekaj objektivnega in obče veljavnega in kot taka ne potrebuje pripovedovalčevih subjektivnih stališč in dodatkov.

Če pa to pravljico prenesemo v pripovedovani prihodnjik, se odnos med pripovedovalcem in pripovedovanim mitom, med subjektivnim in objektivnim torej, zamakne v prid pripovedovalca, ki je na podlagi poznavanja temeljne resničnosti o človekovi pomanjkljivosti sposoben napovedovati ali celo prerokovati veljavnost te iste resničnosti tudi za prihodnost. Tukaj mit ne govori več sam po sebi. Ampak na osnovi mita izstopi pripovedovalec s svojim subjektivnim predvidevanjem in sklepanjem o prihodnosti.

V pripovedovanem prihodnjiku bi se namreč izbrana pravljica glasila tako:

Nekoč bo kralj neke dežele bolan na smrt. Nobeno zdravilo mu ne bo pomagalo. Zdravniki bodo že popolnoma obupali. – Ali oglasili se bodo modri ljudje in rekli: »Dobiti je treba človeka, kateremu prav nič ne manjka na svetu; srajco tistega človeka naj oblečejo kralju in zdrav bo.«

Poslali bodo na vse vetrove kraljeve poslane iskat človeka, kateremu nič ne manjka na svetu; hodili bodo po vseh deželah, gorah in dolinah, a ne bodo našli človeka, ki bi bil popolnoma zadovoljen. Temu bo manjkalo to, drugemu ono do popolne sreče.

Končno bodo naleteli v deveti deželi v neki krčmi na veseljaka, ki bo popival in popeval in bo dobre volje. Povprašali ga bodo, kako da je tako dobre volje. On pa bo zavriskal, udaril s pestjo po mizi in dejal:

»Kako bi ne bil dobre volje, ko mi pa na tem božjem svetu nič ne manjka.«

Kraljevi poslanci bodo veseli tega srečnega človeka in bodo rekli:

»Pojdi z nami pred kralja, boš bogat.«

Veseljak bo odgovoril:

»Kaj bogat, zakaj bogat? Jaz sem že dovolj bogat, ne grem.«

Z veliko težavo bodo spravili srečnega človeka na voz in ga peljali h kralju, ki bo že v zadnjih zdihljajih.

»Hitro sleci srajco,« bodo silili vanj.

On pa jih bo debelo gledal in odkimal.

»Srajco dol, dol srajco, slecite srajco,« bodo vpili vsi vprek.

Ali kako bodo vsi ostrmeli, ko se bo izkazalo, da veseljak ne bo imel srajce. Kralj bo moral žalostno umreti. Ne bo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu.

Tudi ta različica pripovedi je torej naslonjena na temeljno resničnost o človeški nepopolnosti. Vendar pa v pripovedovani prihodnik dvomimo občutno bolj kot v

primeru pripovedovanega preteklika. Pripovedovana resničnost ne premore toliko objektivne veljavnosti kot v prvem primeru. In izpostavljeni pripovedovalec je – če seveda ne verjamemo v njegove nadnaravne, prerokovalske sposobnosti – prej moteč kot obratno. Vsekakor pa se izgubi verodostojnost in gotovost prostora preteklosti. Razlika med »tako je bilo« in »tako bo« je pač občutna in pripovedovalec je v prvem primeru samo poročevalec, v drugem pa nekakšen vedeževalec ali celo prerok.

Ob vsem tem in tudi na podlagi tega pa se mi zdi zanimivo postaviti tezo, da pripovedovani preteklik v pravljicah pogosto ne pomeni samo pripovedovanega časa, ampak da prevzema funkcijo in značilnosti mitskega prostora. Tam, v neki davni torej. In ne le takrat, v neki davnini.

Tako je nekoč deček gnal svinje na pašo ... In če se ob tem stavku vprašamo: Kje?, si lahko odgovorimo le z nekoč – ali s: tam, v neki davnini. In tam, »v tisti davnini«, »v tistem nekoč« pride k njemu zelena kača ... (itn.).

V ljudskih pravljicah namreč največkrat ne obstajajo neki podrobnejši opisi dogajalnega prostora, narave, pokrajin, gradov, gozdov ipd. Dovolj je že, da za začetek izvedemo, da je nekoč deček gnal svinje na pašo – in pred nami se že odpre tisti svet, se pravi tisti »nekoč«, v katerem živi siromak (ali kralj), pri čemer kakršnihkoli podrobnejših opisov ali označitev bodisi vasi, mesta, koč, gradu ali kraljestva sploh ne pogrešamo. V tistem »nekoč« je skratka že vse dovolj jasno in predstavljivo – pred nami je recimo revna koča v samoti, v ozadju gozd in daljava za njim, nad nami nebo in vse naokoli po navidezni vsakdanjosti čarobno pravljicična verjetnost, da se od tod ali tam prikaže govoreča zelena kačica. In ravno s to povsem samoumevno predstavljivostjo tega pravljicičnega »nekoč« se odpira vprašanje mitičnega in magičnega v dožemanju pripovedovanega časa.

Če mit razumemo kot izročilo temeljne resnice o svetu in življenju, pri čemer ta s simboli opisana resnica temelji na nezaznavnem, duhovnem svetu, je začetek pravljice (tudi bajke) tipa »Nekoč, pred davnimi, davnimi časi ...« – in torej v njem zajet in zanj tipičen prehod iz pripovedovalčevega sedanjika v pripovedovani preteklik – mogoče razumeti kot prehod v svet mita in njegove s simboli zajete resnice.

To pa pomeni, da se zgodi prehod iz konkretnega, materialnega, izkustvenega sveta v svet duha in duhovnega, se pravi v svet tistih, v simbole zajetih duhovnih vsebin, ki so kot arhetipi akumulirani v posameznikovem in kolektivnem nezavednem.

In mit kot tak ne pozna časa. Čas je zanj prostor.

Janja Vidmar

MLADINSKA KNJIŽEVNOST V ČASU O ČASU

Priznam, tega foruma sem se nekako otepala. V sebi sem se pač borila s tisto zoprno, kristalno jasno zavestjo, da k modifikaciji javnega mnenja ne morem prispevati nič takega, kar bi bolj vehementno poseglo v evalvacijo književnosti sploh, še posebej njenega stranskega odcepka – mladinske literature. Kriteriji v literaturi nasploh, in s tem posredno tudi v mladinski književnosti, so zaradi vloge, ki jo je

literatura odigrala pri nas v preteklosti, temu primerno monumentalno visoki, hermetični in nefleksibilni.

Drug razlog za moje nelagodje ob tovrstnih razpravah je ta, da pravzaprav ne čutim kakšne posebne potrebe po komentiranju in analiziranju nečesa, kar skozi generacije avtorjev in njihovih del ni posebej napredovalo.

Kot tretji vzrok ohlapnosti lastnih stališč pa bi lahko navedla, resda bolj instinktivno kot po pameti, opažanje, da so med mladinskimi pisatelji verjetno redki tako zelo uliti v svoj čas, kot sem jaz. In verjetno so redki tisti, ki bi se ob kakršnem koli drugačnem dojemanju časa znašli tako slabo kot jaz. Bržkone sodim med avtorje, ki ustvarjajo brez tendence po razumevanju imanenčnosti časa, kajti s pomočjo lastne literature skušam skupaj z bralci le doumeti kolesje obdobja, v katerem živimo oziroma ga analizirati skozi nekakšno dialektiko eksternege zla kot produkta množice in posameznikove apriorne notranje plemenitosti. Torej časa s svojimi deli vsaj zaenkrat ne skušam presegati, vsaj dokler deloma ne doumem vzvodov sedanjosti. In disciplinirana kot sem, si niti ne pridržujem pravice do poetične avtorske svobode, s pomočjo katere bi preprosto prezrla prepoznavne okvire sodobnosti. Ta me preveč drži v krempljih, v resnici tako zelo, da tudi v literaturi potrebujem trdna tla pod nogami.

Nobenega dvoma ni, da je čas moje literature tudi čas mojih bralcev. Bolj je pomembno vprašanje, v kolikšni meri taisti bralci vplivajo na čas moje literature. Včasih se sprašujem, ali jo res oblikujejo v tolikšni meri, kot navadno poudarjam, ali pa smo v resnici tako zelo koherentni, da mi je na voljo večja svoboda, kot se mi dozdeva na prvi pogled.

Če analiziramo sodobno domačo mladinsko (poudarjam, da jo sama pač dosledno ločujem od otroške, nemara ravnam celó napak) literaturo, smo priča večinoma realističnim pristopom. Dela so evalvirana kot triviala. Oklepamo se še rešilnih bilk v slogu dvobesedilnega prepletanja realnega sveta in fantastike. In obenem nam grozi, da nas bodo izpod izrazito trivialne prevodne mladinske literature odkopavali z lopatami. To bi bil nekako povzetek današnje mladinske literarne bere na slovenskih tleh.

Kaj se pravzaprav sploh dogaja z mladinsko književnostjo v zadnjih letih? Se je znašla v času, ko izgublja tla pod nogami, in je čas edino, česar ji preostaja na pretek?

Romanopisja (z redkimi izjemami) skorajda ni. Kot da ni nikomur mar, kam plovejo bodoči bralci, ki pridobivajo bralno disciplino prav skozi otroško in mladinsko književnost. Potemtakem je precej svetohlinsko takole zaskrbljujoče razpravljanje pisateljev in literarnih teoretikov o pomenu mladinske književnosti danes, še posebej, če izpostavimo neinovativnost nas, avtorjev, ki je tako ali tako ključnega pomena, prazne teoretične razprave stroke in indiferentnost bralcev, lenobno posegajočih po mlačni prevodni, a večinoma edini dostopni literaturi v splošno izobraževalnih in šolskih knjižnicah, ker je pač iz razumljivih razlogov med mlado populacijo, za razliko od odraslih bralcev, manj elite. Rezultati so torej znani, leporečje malodane škodljivo.

Mladina v obdobju lastne nedoslednosti, vihravosti in dezorientiranosti kot protiutež potrebuje tudi trdnost, stabilnost, jasnost izražanja in življenjskost kot prepoznavne temelje, na katere se opira koncept realistične literature. Seveda ne kakršne koli, zato ne smemo odmisлити estetskega principa, pa vendarle se mi zdi plovba skozi sintezo trivialnih segmentov, ki mlademu bralcu naredijo še tako

odbijajočo literaturo bolj dopadljivo, in zahtevnejših prvin kar pravšnja za izoblikovanje kakovostnega bralskega profila.

Na tem mestu bi ponovno poudarila naslednji pomen mladinske književnosti na prehodu iz otroštva v zrelost: v razvojnem ciklusu človeka ločimo tri obdobja – otroštvo in zrelost ter med njima mladost kakor viharen most. Na podoben način mora rasti s človekom tudi literatura: mladinska književnost naj pomeni most med varnim in toplim zavetjem literature našega otroštva in izumetničeno, trpko, kontradiktorno literaturo, ki nam je na voljo v obdobju, ko smemo sami odbirati, pa vendar ne odbrati, saj vsi dobro vemo, kakšna nenapisana pravila glede literature veljajo pri nas: s prebijanjem skoz zahtevnejšo literaturo se prebijaš tudi po lestvici navzgor in bognedaj, da bi si kdo od domačih intelektualcev drznil priznati, kako leži na njegovi nočni omarici celoten opus Stevena Kinga in ne roman *Sto let samote* Garcie Márqueza, kot se rada v kakšnem intervjuju vehementno pohvali ta ali ona mlada televizijska voditeljica.

Za samo kontinuiteto branja je nevarno, kadar si nezrel in doraščajoč najstnik skuša ustvariti podobo o literaturi skoz npr. eksistencialistično ali postmodernistično literaturo. Sploh je videti petnajstletnika, kako s pomočjo Kafke ali Joycea skoz perspektivo infantilne imaginacije in komajda izoblikovanega formalno-logičnega mišljenja (ki še ni dojemljivo za metakognitivno presojo in ne prepoznava različnih filozofskih stališč) pridobiva moralne sodbe o svetu in mu te popačijo ne le Kafkino literaturo, marveč tudi samo podobo sveta, podobno, kot če bi videli petletnika, kako si prizadeva pustiti rasti brado.

Zato potrebujemo mladinsko književnost. Z njeno pomočjo mladostnik varneje plava skoz svet, ki mu je neznan, nerazumljiv, ki ga plaši in ki ga je konec koncev sposoben analizirati in se do njega opredeliti še brez relativizma, značilnega za zrelost. To seveda ne pomeni, da mu je potrebno potvarjati prihodnost, ki ga čaka, ali se posluževati predoperativnega načina mišljenja. Ne, le dialektiko sveta mu je treba približati na njemu razumljiv način, podobno kakor to počnemo v otroški književnosti, pa najsi gre za pravljice, pesmi ali otroško dramatiko. Tisti, ki intuitivno ali celo analitično seže dlje, bo tako ali tako sam posegel po kanonizirani literaturi. Vendar (k sreči) večina mladostnikov ne premore tolikšne discipline uma.

Zato, da ohranjamo bralno kontinuiteto, pa spet potrebujemo dobre in raznovrstne mladinske pisatelje. Tukaj se takoj pojavi prvi in dolgi vrsti problemov: moški primat v mladinski literaturi.

Ženske so v kontekstu ustvarjanja praviloma 'pravljicarke'. Večina jih niti ne skriva, da jim sodoben svet in sodobni otroci oziroma mladi ne nudijo literarnega izziva, in tu se postavlja vprašanje, v kolikšni meri zakonitosti primarne percepcije odgovarjajo njihovi biološki vlogi, predvsem tedaj, ko se otrok razvije v mladostnika s tisto socialno kognicijo, s pomočjo katere dokončno premaga odstavitveni strah?

Nemara je v mladinski literaturi ravno danes še bolj kot v preteklosti prisoten nekakšen latentni vzgojni element, ki služi predvsem nam odraslim, ohranjanju naših iluzij o srečnem in brezskrbnem otroštvu oziroma mladosti našega naraščaja.

Sodobni čas je mladinski književnosti nenaklonjen. V ranem otroštvu praviloma vedno posežemo najprej po knjigi, v druge medije zaidemo šele kasneje, torej lahko pričakujemo tudi v prihodnje markantno vlogo otroške književnosti in njen nemočen razvoj. V dobi odraščanja pa mladostniku zaradi represivnih prijemov poide volja do branja. Med represivne prijeme ne sodi zgolj učni načrt, torej usmerjanje

(četudi se pri nas z mentorskim usmerjanjem že vsiljuje določen tip literature) marveč naša celotna literarna naravnost v umetelnost, pa najsi gre za otroško, mladinsko ali 'zrelo' literaturo. Posameznik tako nima svobodne izbire in branje ni njegova pravica, marveč dolžnost.

Toda dokler mladinske književnosti ne bomo cenili odrasli – ne le tisti, ki jo pišemo, ampak vsi, predvsem tisti, ki mladinski književnosti nočejo priznati večje kredibilnosti – nam mladi ne bodo verjeli. In imeli bodo prav.

Summary

»OKO BESEDE« – CHILDREN'S LITERATURE IN TIME ABOUT TIME

At the 4th gathering of Slovene writers of children's literature »Oko besede« (where the best Slovene children's literary work is awarded annually) the journal »Otrok in knjiga« traditionally organised a debate. Since only the authors of children's literature took part in it this discourse was slightly different. The writers were discussing children's literature and its attitude towards the current time, which the literature simultaneously creates and reflects.

POGLED NA SVOJE DELO

Alenka Sottler

O ILUSTRIRANJU

Kadar dobim novo naročilo za ilustriranje, sem hkrati vesela in me je strah. Vesela sem, da imam delo, da bodo za nekaj časa prihranjene skrbi v zvezi s preživetjem, da bom lahko delala tisto, za kar sem usposobljena in pri čemer včasih celo uživam. Hkrati me je strah. Strah pred vedno krajšimi roki, strah, da v tako kratkem času ne bom uspela najti prave ideje ali, kar je še huje, da bo ideja tako zahtevna, da bo njena izvedba daleč presegla kratek rok za oddajo ilustracij. Zavedam se, da je pred menoj kopica dni, tednov, prečutih sobot, nedelj in praznikov, ki jih od jutra do noči preživim s svojo lučko v ateljeju; ko se vrstijo dnevi, da ne spregovorim z ljudmi več kot par nujnih besed. V zakup moram vzeti noči, ko sem do konca utrujena; ko se z otrplimi rameni in pekočimi očmi usedem v staro zarjavelo katrco in odpeljem domov. In se sprašujem, ali je vse to res potrebno. In vendar se mi vedno znova dogaja, da me nekaj v mojem značaju sili na novo, negotovo in ponavadi najbolj naporno pot.

O literarni predlogi

Največkrat teksta sploh ne izberem. Verjamem v naključja. Verjamem, da s pretiranim izbiranjem morda postaneš nasilen do tistega, kar te je izbralo v določenem času in prostoru. Če že, potem si želim dobro literaturo. Takšno, da

me avtor ali avtorica navduši, navdihne in izzove, da se skupaj z njim ali njo podam na literarno avanturo, da literarnim sredstvom sledim z likovnimi.

Rada imam slovenske avtorje. Nekoč sem brala nekega našega pisatelja. Opisoval je, kako mu je škripal pesek pod nogami, ko je hodil po tivolski promenadi. In jaz sem natančno poznala ta občutek, ki ga je opisoval, poznala sem ta sivi kockasti gramoz, točno sem vedela, kako izgleda.

Pomembno se mi tudi zdi, da ilustrator pozna literarne stile in njihove vzporednice v slikarstvu. Npr. Borgesovo sestavljanje literarne celote iz realnih citatov in istočasno vnašanje kolažev v sliko (Picasso, Brancuse, Schwiters); ali pa pojav surrealizma v literarni in likovni umetnosti. Ilustrator se mi zdi kot nekakšen vmesnik, posrednik med literaturo in slikarstvom.

Po prebranem tekstu

Nočem biti nasilna do literarne predloge. Pri tem mislim na to, da bi različne tekste in njihove vsebine upodabljala na enak način, da bi tekst v celoti podredila sebi. Tekst mi je zelo pomemben, predvsem pa njegova skladnost z ilustracijami.

Ko tekst preberem, iščem podatke, se pogovorim z avtorjem. Premišljudem, kaj čutim, na kaj mislim pri tekstu, na kaj

me spominja, na kaj se navezuje, kaj je bistvo teksta, kaj hoče pisatelj sporočiti, katerim bralcem je knjiga namenjena. Nato pa iščem nekaj, kar bi likovno podprlo pisateljevo idejo.

Iščem, ne da bi točno vedela, kaj. Popolna negotovost. Gledam papirčke na tleh, star zlizan pod na mojem ganku, odtisnjen vzorec na zbledelem gumijastem predpražniku, mapo z različnimi zanimivimi efekti, neuporabljenimi idejami, strukturami, knjige ... Grem tja, kamor me nekaj privlači. Včasih me to iskanje pelje na zelo nenavadna mesta, kamor drugače sploh ne bi šla. V tem je posebna lepota.

O ideji

Potem pridejo drobne zamisli, ideje. Tako, mimogrede. Najraje takrat, ko se mrači, ko agresija dneva blede in začutim vdanost. Enkrat na poti na tržnico, drugič v postelji med sanjami in budnostjo. Včasih jo enostavno zagledam neke med packami na pisalni mizi, v razporeditvi barvnih madežev ... Navadno je prva ideja o likovni interpretaciji teksta najboljša, čeprav iščem še druge. Včasih imam več zanimivih zamisli. Takrat jih, namesto da bi se odpovedala eni na račun druge, poskušam združiti. To mi je v poseben užitek. Ko idejo imam, začnem sanjati o izgledu knjige, o posameznih ilustracijah. Dobro je, če si v mislih ustvarim čim boljšo predstavo o celoti. Spominjam se, kako sem iskala idejo za ilustriranje pravljice *Ure kralja Mina* pisateljice Bine Štampe Žmavc. Samo prizorišče dogajanja v tekstu se le malokrat spreminja. Veliko je dialogov med glavnimi junaki, ki se vrstijo čez več strani na istem prostoru. Poleg tega je bila jasno razvidna tudi muzikalnost teksta (vseprisotne, na glas bijoče in tiktakajoče ure). Vse to ni obetalo najboljšega izhodišča za likovno interpretacijo. Premišljevala sem, kako se glavni

junaki v knjigi vrstijo kot na odru in si rekla, to je to! To je bila osnovna ideja, kako se lotiti Bininega teksta – kot da se dogaja na odru. Kasneje sem oblikovala posamezne ilustracije kot gledališki oder s težkimi zavesami, kjer se na posameznih scenah pojavljajo junaki pravljice. Ko se odločim za idejo, ji je potrebno slediti čim bolj dosledno od začetka do konca, ne gleda na časovne omejitve, roke in vse drugo. To je zame najbolj naporen del ilustriranja. Ker zahteva popolno podreditev ideji, ogromen napor, koncentracijo, vztrajnost in kljubovanje vsem zunanjim oviram, tudi časovnim rokom. Od tu izvirajo vse moje konfliktno situacije in nezadovoljstvo, če ne uspem v celoti izpeljati zamišljenega. Danes ni dovolj besedila ali posameznih prizorov samo ilustrirati. Še tako dobre risbe ali ilustracije so premalo; to je le tehnična spretnost in to je dolgočasno. Ilustrator mora imeti predvsem idejo o celoti, da pa jo je sposoben kvalitetno narisati ali naslikati, se razume samo po sebi.

O materialu

Material je vse. S tem mislim na likovni material – barve, papir, tuše, peresa, čopiče, črkovni material. Njegove lastnosti so zakon, iz njih raste ideja. Vsa umetnost je v tem, da ustvarjam z materialom takšne pogoje na papirju, ki prebudijo domišljijo, asociacije in presečnečajo; da se začnem igrati. Potem je vse odvisno od občutka, da ni ničesar preveč ne premalo. Včasih začnem na kosu zanimive podlage, potem pa vse razrežem, znova zlepi, prebarvam in spet dodelujem. V takih trenutkih moraš biti pripravljen uničiti tudi večdnevni trud in se ponovno podati v negotovost. Rezultat mora presenetiti in navdušiti tudi mene. Že sama kvaliteta papirja določa logiko procesa, vse nadaljnje poteze, izbiro barv, tehniko. Kot da zaključuješ

kristal. Hkrati pa postane tudi besedilo del likovne celote, ki jo predstavlja stran v knjigi in bodoča knjiga. Ko sem začela ilustrirati, so veljale pri ilustriranju likovniku povsem nerazumljive omejitve. Ni se smelo lepiti, kolažirati in podobno. Na ilustracijo si lahko kaj nalepil le, če na noben drug način nisi mogel prekriti napake. Pa še takrat so te opozorili, da jo res dobro zalepi. Kar se mene tiče, so bile to zelo neživljenjske omejitve. Sama naravnost uživam v eksperimentiranju z najrazličnejšimi materiali, striženju in lepljenju. Za vsak tekst iščem njemu lasten material in tehniko, ki bo vsebinsko najbolje podprla besedilo.

Ko enkrat začneš delo z izbranim materialom, pa naj bo to tuš, tempera, svinčnik, pastel, potem mu moraš slediti in ga uporabiti v njegovi najvišji lepoti, značaju in spontanosti. Vedno iščem nove zanimive materiale, tudi take, ki v ilustriranju še niso bili uporabljeni ali vsaj ne vem, da bi bili.

Za ilustriranje knjige *Slovenski pesniki o minljivosti* sem uporabila zemeljske pigmente, posušeno glino in saje (dim od sveče), s katerimi sem tudi vsebinsko lahko najbolj ponazorila proces minevanja. Uporabila sem tudi frotaže, ki prav tako asociirajo z minljivostjo. Ilustracije za knjižico uspravank Barbare Gregorič *Lena Luna* sem izdelala z glavnikom, indigo papirjem in tempero. Valovanje modrih črt na belini papirja me je spominjalo na ritem noči. (Kot zvečer pred spanjem, ko otroku mati še zadnjič potegne z glavnikom skozi lase). Pravljico Bine Štampe Žmavc *Ure kralja Mina* sem ilustrirala z eno najstarejših tehnik – tempero. Dimenzija časa, ki preganja kralja Mina, je tako skrita že v starosti te tehnike. Drobne črtkane linije, ki sem

jih pri teh ilustracijah uporabljala, pa spominjajo na dolgotrajno tkanje tapiserij. S tem sem likovno podprla osrednjo temo Binine pravljice – čas, ritem.

O naključju

Vedno bolj ga ljubim. Ko nekaj zagledam pod barvnimi sloji, ko začutim ne navadno naselitev v prostoru papirja. Za naključje je potrebno ustvarjati stalno nekaj novega, brez namena, nekaj, kar odpira prostor za presenetljivo. Spremeniti format, delati, bodisi zelo veliko ali zelo majhno, odrezati, zlepiti, polit, odpraskati. Potem se počasi ta majhna presenečenja selijo v knjige. Pustimo se presenetiti, si rečem.

Danes naj bi bile otroške ilustracije in teksti lepi, vedri, toplih barv, pomirjajoči, polni smehljajev, očiščeni vsega negativnega. Skoraj prepovedane so grde in zlohodne besede, kot npr: kazen, smrt, palica, mrtvaški prt ali pa pri ilustriranju črne, sive, umazane in druge moreče barve; prav tako ni »politično korektno«, če so na ilustraciji žalostni, zaskrbljeni, objokani izrazi na ilustriranih obrazih, izbuljene ali kako drugače popačene kreature, maskote s kakšnim neprimeren predmetom v rokah, kot je bič, palica (pa čeprav sprehajalna) ali npr. injekcija, veriga in podobno. Danes naj bi bile ilustracije narejene po nekonfliktni, povprečni meri ljudi, industrijsko prikrojene njihovim željam in predvsem denarju. Drugačne ilustracije se danes zavračajo, sta mi razložila že dva slovenska urednika. Ali so res tako zelo drugačni časi? Ali pa je lahko ustvarjalnost le svobodna in je drugače sploh ni?

ŠTAJERC, KI GA JE ISTRA SPREJELA ZA SVOJEGA, ALI »FRKOLIN« PRI ŠESTDESETIH

Ob šestdesetletnici pisatelja Marjana Tomšiča

Dvaintrideset let je minilo, odkar je izšla Tomšičeva prva knjiga *Krog v krogu*. Sedmega avgusta 1999 pa se mu je nekje v naših hribih, ko je bil z ženo na dopustu, zaokrožilo njegovih šestdeset let.

Doslej je izšlo več kot dvajset Tomšičevih knjig za odrasle in otroke: *Krog v krogu*, *Onstran*, *Olive in sol*, *Šavrinke*, *Ti pa kar greš*, *Super frače*, *Kafra*, *Noč je moja*, *dan je tvoj*, *Zgodbe o kačah*, *Veter večnosti*, *Kažuni*, *Oštrigeca*, *Glavo gor, uha dol*, *Zrno od fermentona*, *Začarana hiša in druge istrske pravljice*, *Ognjeni žar*, *Vruja*, *Norček*, *Vrničev*, *Frkolini*, *Prah vesolja*, *Škatlarji* ..., v katerih se je resničnost pomešala s pisateljevo razbohoteno domišljijo in mistiko.

Piše tudi scenarije za risanke; med najbolj uspelimi so: *Kamen*, *Vrata*, *Vsiljivec*, *Komar*, *Agonija* ...

Je avtor številnih radijskih iger: *Štiglica*, *Kocka*, *Kjuč*, *Trije*, *Jezus Križani*, *Rešitev*, *Romeo y Julieta*, *Silvorex*, *Daemon* ... V zadnjem času je doseglo velik uspeh njegovo dramsko besedilo *Bužec on*, *bušca jaz*, ki ga igra dramska umetnica Saša Pavček (doslej je imela že sedemdeset predstav).

Bilo je septembra 1945, ko smo se priselili v rački grad. Tomšičevi so bili naši najbližji sosedje. Ko sem Marjana prvič videla, je sedel sredi kupa igrač na balkonu, na katerega smo se morali vsi stanovalci severovzhodnega dela gradu vzpenjati po kamnitih stopnicah, ki so vodile ob steni štirikotnega dvorišča, če smo hoteli priti v svoja stanovanja. Marjanu je bilo takrat šest let. V trenutku, ko sem zagledala, kako se igra, sem si zaželela prav takšne igrače, kot jih je imel on. Zdele so se mi sanjsko lepe. Takšnih dotlej nisem poznala. Še danes jih vidim, če zaprem oči, tudi leseni zaboj, kamor jih je zlagal, ko jih je moral pospraviti.

Od leta 1987 je pisatelj Marjan Tomšič svobodni umetnik. Živi v Kopru, ustvarja pa v Gucih, majhni vasi, ki je niti v Atlasu Slovenije ne boste našli.

Ves se je predal Istri in njenim ljudem. Ko je poučeval slovenski jezik v Marezigah in Gračišču, so mu jo pomagali odkrivati učenci, s katerimi je celo

desetletje zbiral »... tik pred dvanajsto žlahtne sestavine istrske tradicije«, kot pravi dr. Marija Stanonik. Tako je nastala zbirka istrskih štorij *Noč je moja, dan je tvoj in še marsikaj* ...

26. Septembra lani je Boris Šuligoj v *Nedelu* zapisal tvoje misli: »Včasih se mi zdi, da sem pretiraval ... « Med drugim se ti zdi, da si pretiraval tudi v številu knjig. Razmišljaš o kvaliteti svojega pisanja in si ne zaupaš, da je dobro, zelo dobro, vedno boljše, kar si napisal. Vsaj tako pravijo kritiki, da se vzpenjaš od stopnice do stopnice, vedno višje. Morda boš nekoč tako visoko, da bodo vse ostale knjige veljale toliko kot ena sama, ki jo boš še napisal. Vseh dvajset knjig bi dal za eno, ki bi po kakovosti nadkrilila vse ostale. Ali je to želja po popolnosti?

Če si se rodil kot pisatelj, si kakor vodni izvir; ne moreš in ne moreš prenehati s pisanjem in tako tudi izvir ne more kar tako presahnuti. Voda priteka iz njega brez nehanja, pisatelj pa piše in

piše ... Oba pa čakava, kdaj se bo iz naju prikotrljal biser; iz globin in temin zemlje – iz skrivnostnega sveta človeške duše.

To večno pisanje človeka utruji. Tudi ženska je po mnogih porodih kdaj pa kdaj malodušna. In kakor ona za svoje otroke ne ve, kaj bo iz njih, tako tudi pisatelj ne ve, katera njegova knjiga bo zares »rodovitna«. Zato si včasih rečem, da bi vse svoje knjige zamenjal za eno samo, ki bi bila tako veličastna, kakor je, recimo *Starec in morje*. Sicer pa, ali se je Hemingway zavedal vrednosti omenjenega teksta, ko je bil prelit na papir? Hočem reči, da sem morda že napisal svojjo najboljšo knjigo, pa tega ne vem.

Tisto o kvaliteti, ki raste s številom napisanih knjig, pa že ne bo držalo. Ob zares dobrih knjigah se lahko pojavijo tudi slabe. To je pač zakonitost pisateljskega popotovanja; gremo gor in dol, pa spet gor, gor, in potem lahko kar strmo pademo spet dol ...

Za pisanje te je navdušil in vzpodbudil profesor Franc Turičnik, ki te je učil slovenščino na nižji gimnaziji v Račah, s tem da je pohvalil tvoje spise. Ideje in navdih, pa potrebuješ vsak dan. Kaj te zdaj polni, da lahko ustvarjaš?

Profesor Franc Turičnik je odkril v mojih spisih nekaj, kar ga je prepričalo, da imam dar pisanja. Spominjam se, kako se je nekega večera prismejal moj oče v kuhinjo in vsem oznanil, da imamo v družini pisatelja. In ta pisatelj bi naj bil jaz. Tako mu je bil rekel profesor Turičnik. Na očetovem obrazu je bilo nekaj slovesnega, v nasmehu je bil ponos. To mi je takrat pomenilo ogromno! Res pa je, da bi iz vsega tega ne bilo nič, če ne bi bil po naravi garač in če ne bi bilo v meni nečesa, česar ne morem opisati. To je pač nekaj, kar me je osrečevalo, kadar sem pisal, in onesrečevalo, ko tega nisem počel. Bila je in še je ta notranja nuja, ta strastna želja, da bi pripovedoval zgodbo, zgodbe ...

Tudi za branje moraš najti čas. Kaj bereš? Katero zvrst literature? Imaš kakšnega vzornika, posebno za svoje magično-realistično pisanje, ki bi ga rad dosegel ali se mu približal? Te že dolgo spremlja pri pisanju?

Pri branju knjig nimam nobenega reda. Kar same prihajajo, se pojavljajo. Kaj sem bral pred kratkim? Oscar Wilde: *Slika Doriana Graya*. Zakaj? Poleti sem bil mentor mladim v Strunjanu (DUO – dnevi ustvarjalnih otrok) in tam je bila dijakinja Eva Ferfolja iz Ajdovščine, ki je ves čas prebiral ta roman v originalu. To me je pripravilo do tega, da sem knjigo po mnogih letih spet vzel v roke. In, resnično, veliko mi je povedala, ogromno razkrila. Več kot takrat, ko sem jo bral prvič.

Na ljubljanski ulici sem poleti kupil za tristo tolarjev roman Harryja Martinsona: *V Indijo Koromandijo*. Kar tako sem se odločil za to knjigo, čeprav je imel prodajalec »starih« knjig na kupe. In potem sem začuden v junaku romana prepoznaval tudi poteze svojega Marja Boškina iz Ostrigece ...

Prevajalec in moj dolgoletni prijatelj prof. Vital Klabus mi je poklonil roman *Voss*, delo Patricka Whitea. No, skozi to delo sem se prebijal kar dolgo in neskončno potrpežljivo. White me je učil, kako je možno na skrajno dolgočasen način pripovedovati neznansko zanimivo zgodbo.

Moje pisanje imajo nekateri za inačico južnoameriškega magičnega realizma. Pri tem je zanimivo, da sem pred pisanjem *Šavrink*, *Zrna od frmentona*, pred *Ostrigeco* ... prebral le *Koruzarje*, roman odličnega pripovednika Miguela A. Asturiasa. Gabriela Marqueza (*Sto let samote*) sem šel brat šele potem, ko sem prebral v ocenah svojih istrskih del, da je moje pisanje podobno magičnemu realizmu. Sicer pa: nimam nobenega konkretnega vzornika. No, edini »vzornik« je dobra literatura nasploh.

Pred kratkim sem bral italijanske pravlјice. Pravlјice so odlična literatura. Ali niso pravlјice vseh narodov ta prava, stoletja trajajoča uspešnica?

Toliko si že povedal o Istri, Istranih, o svojem odnosu do njih in njihovem do tebe. Pravzaprav je bila zanje sreča, ker te je naključje pripeljalo mednje. Tako je moralo biti. Čeprav si izbiral službo med vsemi štirimi stranmi slovenskega sveta, si se odločil za Primorsko. Lahko bi te pot zanesla na drugi konec naše zemlje in pisal bi o njem in njegovih ljudeh. Bi se zdaj preselil drugam? Kaj je tisto, kar te priklepa na Istrane?

Istrani pravijo usodi »dištin«. Usoda je pač tako hotela. Namreč to, da pišem o Istri, čeprav sem po rojstnem kraju Štajerc. Ali ni to kruta kazen za bog ve katera moja slaba dela v prejšnjem življenju? Zakaj kruta? Štajerci mi namreč očitajo, da sem se odpovedal rojstni pokrajini, da sem kar nekako izdal Štajersko in Štajerce. Istrani pa pravijo: »No ja, saj dobro piše. Ampak on je forešt!«

Pri tem se me pa drži še ta smola, da me literarni poznavalci vidijo in priznavajo le v predelu, kjer piše Istra, a vsa druga dela, med temi splošno slovenska, tudi »štajerska«, kar nekako spregledajo. Pa je razmerje med istrskimi in ostalimi knjigami ena proti tri!

Istre seveda ne morem zapustiti. Od prihoda v to zame sanjsko pokrajino je minilo triintrideset let. Tu so me cepili na oljko. Kam naj torej grem? Z Istrani sem se prepletel v dobrem in slabem. Rad jih imam, čeprav so včasih, vsaj nekateri, hudo trmasti in kamnito trdi. Takšno je pač življenje. Nikoli ne moreš sprejeti le sončne strani. Oboje ali pa nič!

V tebi je vrelo. Moral si pisati, moral si raziskovati kraje in ljudi, njihovo življenje in preteklost. Kdo ti je poleg učencev, ki

so po vaseh skupaj s tabo zbirali ljudske pripovedi, še pomagal dolbsti v plasti časa, da si spoznal korenine istrskega življenja, iz katerih poganja sedanji rod?

Istro in njene ljudi sem najgloblje spoznaval, ko sem se pogovarjal z domačini; pri njih doma, v oštariji, na cesti, na polju, v vinogradu ... Učenci so mi odprli pot do njihovih mam, očetov, non, nonotov. Odpirali so mi vrata do njihovih src. A največ sem o Istri in njenih ljudeh spoznal takrat, ko sem obiskoval jajčarice, šavrinke, te večne potovke. Te svetopisemske žene in njihove osličke. In še ne bi bilo iz vsega skupaj nič, če me ne bi usoda pripeljala v hišo šavrinke Marije Franca v Gračišču. Pri njej sem živel skoraj sedem let in tu so nastala vsa moja pomembna istrska dela: *Olive in sol*, *Šavrinke*, *Oštrigeca*, *Kažuni* ... Dve ustvarjalno nemirni duši sta se združili v eno. V srečanju s to premilo starko je bila skrita usoda. Obe polovici: svetla in temna ...

Marjan, pozna se iz Rač, še iz otroških let. Ko sem brala tvoje knjige, vsebinsko vezane na Rače, sem spoznala resnične osebe, ki si jih v zgodbah opisoval, po lastnostih in zunanjih značilnostih, čeprav si jih preimenoval. Misliš, da se današnji prebivalci Rač zavedajo dragocenosti tvojih zapisov, saj si s tem vaščane trajno zabeležil v slovenski književnosti. Kaj pravijo sami o tem?

Roman *Kafra* je prepletanje realizma in fantastike; sanje pronicajo v stvarnost in resničnost se izgublja v sanjah. Pač tako, kot sem doživljal kot otrok vojni čas in prva leta po vojni. Če ne bi odkril načina, kako uiti pobesnelosti tistega časa, najbrž ne bi preživel. Zato je ta roman bolj literarna fikcija kot pa realistično nizanje dejanskih pripetljajev. Torej so junaki v njem osebe iz otrokove bujne fantazije in bolj malo iz resničnega dogajanja. V *Super fračah* in *Frkolinih* je več realizma, torej več opisov dogajanja,

kakor se je pač ohranilo v spominu sedemletnega dečka in morda tudi v spominu drugih Račanov.

Pregovor pravi: Daleč od oči, daleč od srca. Za Račane, ki se še spominjajo vojnih in povojnih let, sem pač »Urošov sin«; sin od »onega predsednika«. Sicer skoraj vedno dodajajo, da je bil moj oče velik poštenjak, a zame bi bilo danes bolje, če bi bil moj oče po vojni na drugem bregu ... Politika je od nekdaj mešala ljudem pamet. Sicer pa: če je moja literatura iz take snovi, ki je odporna na erozijo časa, bodo morda nekoč name ponosni tudi Račani. Danes pa le malo komu kaj pomenim, tako se mi vsaj zdi. No, morda se motim.

Ali je poleg dogodkov v Super fračah in Frkolinih ostalo v tvoji zakladnici še kaj spominov na prvobitno domovanje, na tvoje sotrpine iz otroških let, kar boš še oblikoval v zgodbe? Bo do tretje otroške knjige o tvojih prijateljih in dogodivščinah z njimi preteklo tudi toliko let kot med prvo in drugo knjigo? Saj veš, kako najstniki in mlajši radi berejo obe tvoji knjigi, zato upam, da jih ne boš razočaral.

Tretje knjige o mojem otroštvu gotovo ne bo. Tudi druge, torej *Frkolinov*, ne bi bilo, če ne bi nekega dne odkril rojstne hiše svoje mame. (Mama je umrla leta 1943; takrat sem bil star štiri leta in pol.) Ves čas sem bil prepričan, da se je rodila v Juršincih, od koder sicer izhaja njen rod, potem pa sem s pomočjo sošolke Ivanke Peršuhove našel njen poročni list, v katerem je pisalo, da se je moja mama Maria Klajžer rodila leta 1908 v Studencih pri Mariboru, v ulici Ob izvirih številka štiri. Ko sem po dolgem iskanju našel to hišo, okoli katere je še danes vse polno izvirov in izvirkov, in ki je še vedno prav takšna, kot je bila pred dvaindevetdesetimi leti, je to name delovalo kot čudež. Česa takega še nisem doživel! Srečanje s krajem rojstva

moje mame se je spremenilo v blaženo inspiracijo. Ko sem se vrnil v Koper, so vrele iz mene frkolinske zgodbe s tako močjo, kot je tam vrela iz hriba studenčnica. In bil sem poln neopisljive sreče.

Torej, ljuba moja prijateljica iz otroških let, tretje knjige ne bo. Lahko jo pa napišeš ti, saj se spominjaš vsega tistega, kar sem jaz že davno pozabil.

Za svoje literarno delo si dobil že kar precej nagrad in priznanj, od nagrad založb, raznih razpisov do nagrade Prešernovega sklada. Tvoja komedija Južič in Juča je bila lani v celju na razpisu za »žlahtno komedijo« poleg nagrajene Möderndoferjeve najboljša, nekako skoraj enakovredna njegovi, le da je žirijo motilo primorsko narečje. Ostalih več kot dvajset se po kvaliteti ni približalo nagrajenčevi in tvoji. Približno tako je dr. Matjaž Kmecl zapisal v oceni, ki je bila objavljena v Delu. Kaj ti pomeni nagrada? Ali te hudo potare, ko nagrado že slutiš, veš, da jo zaslužiš, pa se ti zadnji hip izmuzne in ostaneš praznih rok?

Z mojo dramatiko se dogaja nekaj podobnega kot s knjigami, ki niso »istrske«. Tisti, ki odločajo, pravijo: »On je romanopisec in ne dramatik! Naj torej kar lepo ostane v zanj določenem predalu!«

Drama *Jezus Križani*, ki se je na natečaju za Grumovo nagrado leta 1998 uvrstila na četrto mesto, je bila že sprejeta v program kranjskega gledališča, o tem se je pisalo v časopisih, pa so jo potem iz »repertoarnih razlogov« črtali. Monokomedija *Bušca jaz, bužec on*, ki je v odlični interpretaciji Saše Pavček postala uspešnica, je bila morda prav zaradi tega uspeha degradirana v »ljudsko« igro, torej v nekaj manjvrednega. Pa to sploh ni res! Loteva se prav nič ljudske teme: sodobnih odnosov med zakoncema in sploh odnosov med moškim in žensko. Na humoren način obravnava

razpad zakonske zveze in s tem tudi družine; torej gre za še kako aktualno tematiko!

Tvoj rojstni kraj so Rače pri Mariboru. Tam si pogнал korenine, tam si doživel prvo razočaranje in občutke sreče. Tam so ti gozdiček pred gradom, skrivni rov za njim, ribnik z močvirno travo in lokvanji, kostanjev drevored in še kaj vzbujali domišljijo, ki te spremlja vse do danes... Redko se vračaš v svoj rojstni kraj. Kako doživljaš spremembe, ki so nastale v desetletjih, odkar si odšel, ko se znajdeš sredi rojstne vasi?

Moja rojstna vas se je silno spremenila. »Zezmanove gmajne« ni več, tudi ribnika med gradom in Pinusom, ki je bil prostor mojih najmočnejših doživetij v otroštvu, ni več. Tam je zdaj parkirni prostor. Gozdička med gradom in cesto, kjer so se dogajale naše velike in majhne skrivnosti, ni več. Izginil je kostanjev drevored; kolikokrat sem se zatekel v krošnje teh dreves in se tam počutil kot v materinem naročju! Tudi mogočnih, stoletja starih hrastov, ni več. In še bi lahko našteval. Pa se ne pritožujem, saj se zavedam, da je večna le sprememba. To je nujnost. Če so te spremembe za nas

dobre ali slabe, to pa je že drugo vprašanje.

Povej, prosim, katera tvoja knjiga je zdaj v tisku in kaj še pripravljaš?

Pred izidom je knjiga za otroke in odrasle: *Katka in Bunkec Runkec*. Izšla bo pri Mladinski knjigi (urednik Andrej Ilc, ilustracije Suzana Bricelj). Tematika: ločitev mame in očeta, doživljanja skozi neposredno pripoved deklice Katke.

O tem, kar zdaj nastaja, pa raje ne bi govoril.

Hvala za vse, kar si povedal. Želim ti zdravja in sreče. Seveda pa mnogo idej in navdiha za nove zgodbe. Naj vrejo iz tebe kot voda v ulici ob izvirih!

Istrani zlepa ne pozabijo, kdo je »forešt« – tujec, priseljenec, tudi njegove otroke in vnuke še spremlja ta predznak. Štajerca Marjana Tomšiča pa so vzljubili, ga sprejeli za svojega, saj so z njim povezani s *Šavrinkami*, *Kažuni*, *Oštrigeco*, *Zrnom od frmentona*, istrskimi štorijami..., mu odprli srca in zaupali največje zaklade narodnega bogastva, ki so jih hranili skozi stoletja iz roda v rod.

Ljudmila Conradi

ODMEVI NA DOGODKE

Maruša Avguštin

4. SLOVENSKI BIENALE ILUSTRACIJE

Ljubljana, Cankarjev dom (14. X. – 30. XI. 1999)

V Cankarjevem domu v Ljubljani je lansko jesen potekal že 4. bienale ilustracije, na katerem je sodelovalo 42 ilustratorjev. Žirija je izbrala najbolj uspela dela avtorjev različnih ilustratorskih smeri, ki se pojavljajo v otroški in mladinski literaturi, zastopani pa so bili tudi avtorji ilustracij v knjigah za odrasle. Med temi je prevladovala poezija. Strokovno utemeljen je bil izbor nagrajencev bienala. Pohvale vredna je bila tudi že uveljavljena opremljenost razstave s knjigami, ki omogočajo primerjanje originalnih ilustracij z reprodukcijami in hkrati povezanost literarne predloge z likovno interpretacijo.

Podobno kot je pred dvema letoma na razstavi opozarjal na slovensko ilustratorsko tradicijo ciklus originalnih ilustracij Hinka Smrekarja (1883–1943), ki jih je posodila Narodna galerija, je ista galerija za 4. bienale prispevala iz svojih zbirk ilustracije Gvidona Birolle (1881–1963).

Če naj bi bienalna prireditev, kot se predvideva, postala trienalna, bo tej spremembi vzrok čas, ki pogosto poteče od izdelave ilustracij do njihovega natisa v knjigi oziroma od naročila, ki ga ilustrator dobi. Veljalo pa bi enoletni zamik izkoristiti za čim kvalitetnejšo, obsežno in raznoliko predstavitev slovenske ilustracije na bienalu ilustracij v Bratislavi (BIB), kjer smo Slovenci nekoč že prejeli ugledne nagrade.

Lani je otroška žirija v Bratislavi nagradila Alenko Sottler za ilustracije v knjigi *Lena luna* Barbare Gregorič (Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, Pika-polonica).

Uvodno besedilo k 4. bienalu je pripeval mag. Damir Globočnik, dr. Andrej Smrekar pa je predstavil dela Gvidona Birolle. Žirijo za izbor razstavljalcev na bienalu in nagrajencev so sestavljali: Črtomir Frelih, akad. grafik specialist, mag. Damir Globočnik, akad. slikarka Marija Lucija Stupica in dr. Nadja Zgonik. Podeljene so bile sledeče nagrade:

1. Velika nagrada Hinka Smrekarja Rudiju Skočirju,
2. plaketa Hinka Smrekarja Dušanu Mucu,
3. plaketa Hinka Smrekarja Mojci Osojnik,
4. prvo priznanje Hinka Smrekarja Matjažu Schmidtu,
5. drugo priznanje Hinka Smrekarja Lilijani Praprotnik Zupančič,
6. posebna pohvala žirije Silvanu Omerzuju,
7. posebna pohvala žirije Damijanu Stepančiču.

Nagrada Hinka Smrekarja za življenjsko delo ni bila podeljena.

Naj na tem mestu omenimo založniško dejavnost pri Zvezi društev likovnih umetnikov (ZDSLU) in njeno

skrb za natis kvalitetnih slikanic, ki predolgo, včasih zaradi zahtevnosti projekta, ne najdejo založnika. Doslej najbolj bogato ilustrirani slikanici, ki ju je založila ZDSLU, sta *Argonavti* Daneta Zajca (ZDSLU, Ljubljana 1999) z ilustracijami Miroslava Šuputa in *Zalika in zver* Marie Le Prince de Beaumont (ZDSLU, Ljubljana 1999), ki ji je slikarsko obliko nadela Irena Majcen. Neža Maurer je napisala pesmi na ilustracije Dušana Muca, ki so izšle v knjižici *Kdo* (ZDSLU, Ljubljana 1997), Vitan Mal pa za pravtako vnaprej ustvarjene ilustracije Dušana Muca *Nedokončano zgodbo* (ZDSLU, Ljubljana 1999). Tik pred izidom so *Bohinjske pravljice*. Zbrala jih je Marija Cvetek, likovne upodobitve zanje so prispevali znani avtorji: Črtomir Frelih, Kostja Gatnik, Jelka Godec Schmidt, Dušan Muc, Rudi Skočir, Matjaž Schmidt, Marija Lucija Stupica in Kamila Volčanšek. Potrebno je pripomniti, da so pri ZDSLU slikanice *Zalika in zver*, *Argonavti* in *Bohinjske pravljice* poimenovali kot avtorske, kar je v nasprotju z mednarodno uveljavljenim izrazom avtorska slikanica. Ta naziv se uporablja za primere, ko avtor ilustrira lastno besedilo. ZDSLU je z oznako avtorska slikanica pač želela poudariti ilustratorjevo ustvarjalno suverenost v odnosu do besedila.

Ilustratorska sekcija pri ZDSLU je že doslej odigrala pomembno vlogo pri uveljavljanju slovenske ilustracije, čakajo pa jo tudi novi naporji za večje priznavanje ilustracije doma in vključevanje teh del na mednarodne razstavne prireditve. Enako pomembna kot ilustratorska je slovenska sekcija IBBY (Mednarodna zveza za mladinsko književnost), ustanovljena 1992. Z njeno pomočjo se slovenska otroška in mladinska književnost in ilustracija skušata uveljaviti v svetu. Tako se je npr. Marija Lucija Stupica letos preko slovenske sekcije IBBY, ki jo je predlagala za Andersenovo nagrado,

uvrstila med finaliste te ugledne mednarodne nagrade.

4. Bienale slovenske ilustracije je pokazal široko paleto likovnih značilnosti slovenske ilustracije različnih generacij. Tako je RUDI SKOČIR z odlično risbo in svojskim svetlim koloritom v ilustracijah za knjigo *Prvi med junaki je naš kranjski Janez* pisateljice Petre Svoljšak (Mladika, d.d., Ljubljana 1997) opozoril na obvladanje ilustracije kot posebnega likovnega žanra in na njeno povezanost s svojim slikarstvom. DUŠAN MUC je zbujal zanimanje za barvitimi, miniaturnimi, humoristično-ironičnimi, v okroglo obliko zajetimi risbami za *Umetniške pravljice* (delovni naslov) Milana Jesiha, Dese Muck in Andreja Rozmana - Roze, ki od daleč spominjajo na Boschevo slikarstvo. MOJCA OSOJNIK je pripoved Mihe Mazzinija *Čas je velika smetanova torta* (Založba Kres, Ljubljana 1999) oblikovala v kombinirani tehniki z bogato rabo kolaža na zelo lahkoten in inventiven način, z nizanjem več prizorov v različnih ravneh iste ploskve. MATJAŽ SCHMIDT je besedilo Aksinje Kermauner *Polna luna in shujševalna kura* (Založba Didakta, Radovljica, 1999) interpretiral na igriv način ob suverenem obvladanju danega prostora. SILVAN OMERZU je v črnobeli risbi s tušem in kolažem ploskovito oblikoval avtorsko stran v reviji *Lutka* (Založba ZKO, Ljubljana 1996). DAMJAN STEPANČIČ je s scenskim oblikovanjem odra v tehniki tempere za *Romea in Julijo* Jaroslava Haška (Mladinska knjiga – Založba, Ljubljana 1999) povzel dramatičnost dogajanja. LILIJANA PRAPROTNIK ZUPANČIČ je svoje *Živalske uspavanke* (Mladinska knjiga – Založba, Ljubljana 1997/98) oblikovala domiselno, z jasnimi obrisnimi linijami in v učinkovitih dvobarvnih ploskvah. Z omenjenimi ilustracijami je pred dvema letoma kot edina Slovenka gostovala na razstavi ilustracij ob mednarodnem

knjižnem sejmu Bologna Fiere v Bologni. ANČKO GOŠNIK GODEC so predstavljale kolorirane risbe k slovenskim ljudskim pesmicam za otroke – *Skrinja pisana*, ki jih je zbrala Slavica Remškar (Mladinska knjiga – Založba, Ljubljana 1999).

Poleg nagrajenih avtorjev je bilo na razstavi opaziti nekatera imena, ki vnašajo v našo ilustracijo nekaj novih oblikovalskih prijemov. Med ilustratorji del za odrasle omenimo PETRA ABRAMA s subtilnimi, minimalistično občutenimi barvnimi lesorezi za knjigo Jeana Ginoja *Mož, ki je sadil drevesa* (Založništvo Abram, Branik 1998). Med mlajšimi avtorji, ki so prispevali ilustracije za otroške knjižne izdaje, zasluži pozornost ANA BORIN (1969) s kolažiranimi ilustracijami za knjigo Milana Petka *Iz pravljničnega vrta* (Založba Obzorja, Maribor 1998). Privlačne in otroško občutene so kolorirane risbe v plakadni temperi URŠKE STROPNIK (1973) za knjižico Roka Polesa *O treh netopirjih* (Založništvo Pozoj, Velenje 1997). BOŠTJAN MARTINJAK (1972) opozarja nase s črno belimi praskankami v neobičajni perspektivi za knjigo *Zvezdnik* Monike Peltz (Mladinska knjiga – Založba, Ljubljana 1998), MAŠA KOZJEK (1974) pa z igrivo, v akrilni tehniki upodobljeno *Hudo mravljico* Branka Rudolfa (Mladinska knjiga – Založba, Ljubljana 1998).

Med avtorji srednje generacije so s svojskimi ilustratorskimi izrazi izstopali IGOR CVETKO s karikiranimi, ljudsko občutenimi, disproporcioniranimi figurami, ZVONKO ČOH in MILAN ERIČ s profesionalnostjo risbe in z bogatim humorjem ter prav tako neumorni, iskriivi in duhoviti prepesnjevalec literarnih tekstov za otroke v risbo MARJAN MANČEK. Učinkovit je bil tudi FOJŽ A. ZORMAN s tanko črtno risbo in z vključitvijo ročno izpisanega besedila v kompozicijo čevljev za *Literarne uganke*

Slavka Kumra (Časopisna družba Dnevnik d.d., Ljubljana 1996–1999). Svojsko mesto med ilustratorji pripada SUZI BRICELJ (1971). Oblikovalka v svojih ilustracijah ustvarjalno povezuje slovensko ilustratorsko tradicijo z modernimi likovnimi prijemi, predvsem s filmskim kadriranjem prizorov in z upoštevanjem akrilne tehnike v ilustraciji.

Slikarsko gledanje in občutenje sveta izražajo tudi v ilustracijah DANIEL DEMŠAR, ANČKA GOŠNIK GODEC, MIROSLAV ŠUPUT, HUI QIN WANG, občasno GORAZD VAHEN in vsaka na svoj način izstopajoči MARLENKA STUPICA in MARIJA LUCIJA STUPICA. Marlenka Stupica prideva s prefinjenim oblikovanjem realističnim prizorom pravljčni zven, Marija Lucija Stupica pa pravljčnemu svetu daje transcendenčno razsežnost.

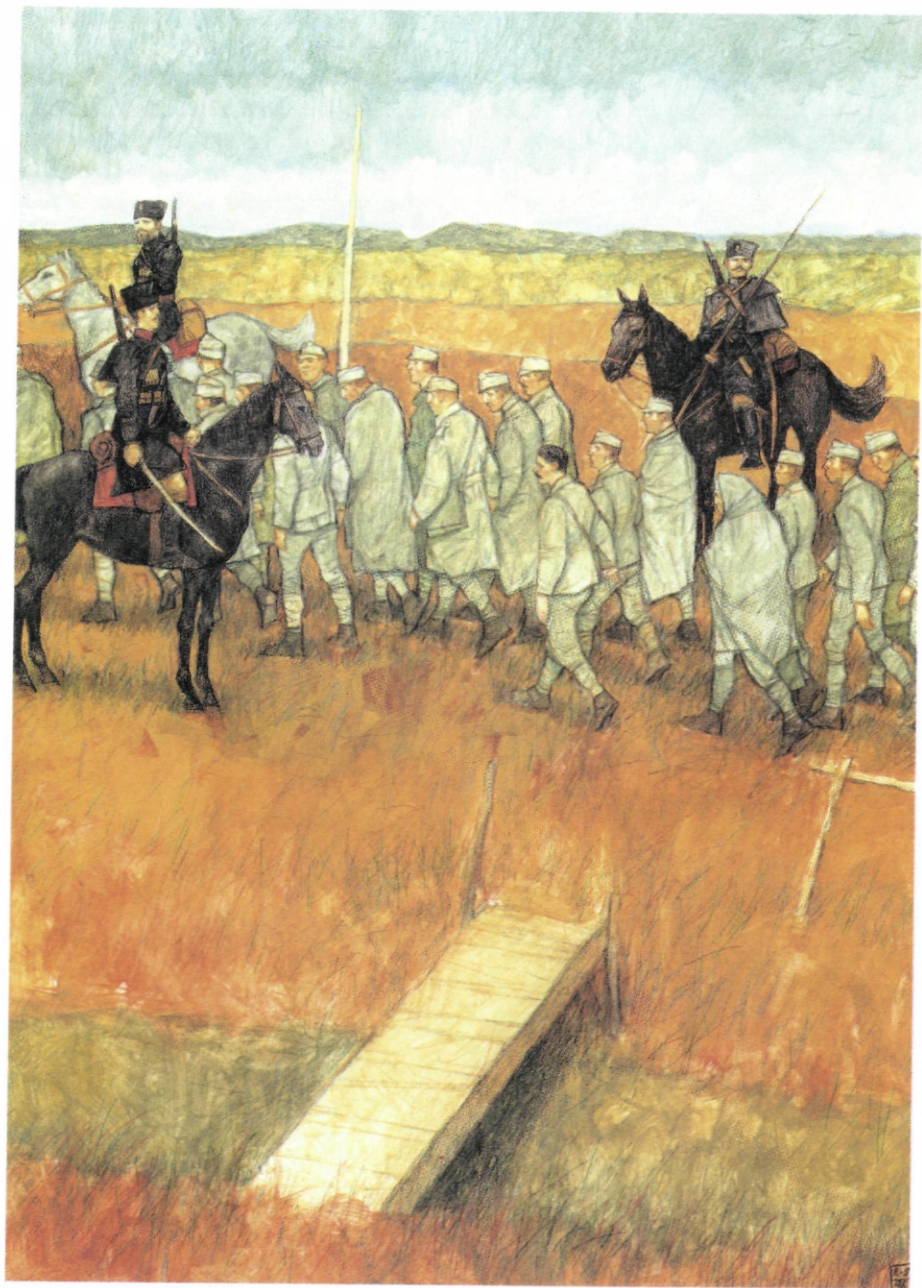
Med ostalimi neimenovanimi avtorji 4. bienala je vrsta prav dobrih ilustratorjev, ki sicer ne izstopajo po posebnih novostih, so pa iskreni in nepogrešljivi soustvarjalci otroške oziroma mladinske knjige.

Nekaterih znanih imen na razstavi ni bilo zaslediti. Mogoče je, da odsotni v času med 3. in 4. bienalom niso ilustrirali nobene knjige. Upamo, da jih bomo srečali na naslednji razstavi. Naj med mlajšimi »pogrešanimi« in obetajočimi omenimo vsaj ANO KOŠIR (1970).

Za pridobitev kolikor toliko celostne predstave o slovenski sodobni ilustraciji je potrebno sprotno spremljanje ilustriranih izdaj otroške in mladinske književnosti ter z njimi povezane razstavne dejavnosti. Prerez skozi štiri bienalne prireditve kaže določena nihanja v številu razstavljalcev in bogastvu njihovih likovnih dosežkov. Nekateri avtorji so se pojavili le na 2. bienalu, ki je bil v izboru sodelujočih morda najbolj prizanesljiv, tretjega pa je morebiti zaznamovalo premajhno upoštevanje ilustratorskih posebnosti. Zdi se, da je 4. bienale našel

Ilustracija Mojce Osojnik iz knjige
Mihe Mazzinija Čas je velika smetanova torta (1999)

Ilustracija Rudija Skočirja iz knjige
Petre Svoljšak *Prvi med junaki je naš kranjski Janez* (1997)

ravnotežje med različnimi ilustratorskimi prijemi in kvaliteto njihove izvedbe. Očitno je tudi, da oddelek za oblikovanje na Akademiji likovnih umetnosti že kaže spodbudne rezultate.

Ker naša ilustracija, kot je razvidno tudi iz dosedanjih bienalnih prireditev,

nedvomno zdrži primerjavo z ostalim tovrstnim evropskim gradivom, bi bilo vredno nadaljevati s čimbolj kvalitetnim in kompleksnim sodelovanjem na BIB in iskati še druge možnosti mednarodne afirmacije slovenske ilustracije. To smo nekoč že imeli.

POSLANICA OB 2. APRILU 2000, MEDNARODNEM DNEVU KNJIG ZA OTROKE

Hannele Huovi: *Salaisuus on kirjassa, kirjassa on salaisuus*
(SKRIVNOST JE V KNJIGI, KNJIGA JE SKRIVNOST)

Bil sem zelo radoveden in neučakan. Sedel sem pri nogah Velikega Starca in poslušal njegovo petje. Ko je pel, so kamni postali tako lahki, da so plavali na vodi. Ko je pel, so otoki drseli po jezeru. S petjem je privabil zvezde na nebo. Zgoraj je postalo spodaj in spodaj je postalo zgoraj, ko je pel.

»Kdaj bom postal pravi čarovnik?« sem vprašal in ga pocukal za žametni rob njegovega plašča.

»Kmalu,« je odgovoril čarovnik in pel naprej.

Dlaka njegove mačke se je pričela iskriti. Rep se ji je naježil. Videla je nekaj, česar jaz nisem.

»Ali sem premlad?« sem vprašal.

»Ne,« je rekel Veliki Starec in pel naprej.

Na čarovnikovih ramenih je frfotaje pristal ptič in si s kljunom urejal perje svojih kril. Nagnil je glavo in bolščal vame s svojimi ptičjimi očmi.

»Ali sem še premajhen?« sem vprašal.

»Ne. To nima nič opraviti z velikostjo,« je rekel Veliki Starec in pel naprej.

Ob njegovem petju je zašumelo v drevesnih krošnjah. Zapihal je veter in kmalu je vse naokrog bučalo in žvižgalo. Tuleč vihar je klestil veje z dreves. Ustrašil sem se divjega trušča, globoko sem se sklonil in se zazrl v svoje noge.

»Ali imam premajhne prste na nogah?« sem vprašal.

»Kaj?« je rekel čarovnik. Začudeno me je gledal. Drevesa so se umirila.

Pokazal sem mu svoje prste na rokah in nogah.

»Ali mora imeti čarovnik večje roke?« sem vprašal.

»Ne,« je rekel Veliki Starec in se lahko nasmehnil.

Utrgal sem majčkeno rožico na travi in jo poduhal. Čisto rahlo je dišala.

»Ali mora imeti čarovnik velik nos?« sem vprašal.

»Ne,« je rekel Veliki Starec. Očitno mu je šlo na smeh.

Bil sem radoveden in neučakan. Nikakor nisem hotel več čakati. Rojen sem bil za čarovnika, manjkalo mi je le moči. Nisem vedel, kako priti do nje. Videl sem, kako se iskri mačkina dlaka. In začarane kamne, ki plavajo po zraku. Odločil sem se, da še enkrat vprašam.

»Kdaj bom postal...?« sem pričel.

Takrat se je Veliki Starec sklonil in iz svoje vreče potegnil knjigo. Zvito se je smehljaj in rekel:

»Skrivnost je v knjigi, knjiga je skrivnost.«

Prevedla Tanja Pogačar

Letošnja pokroviteljica mednarodnega dneva knjig za otoke je Finska sekcija IBBY (Mednarodna zveza za mladinsko književnost). Avtorja plakata s poslanico sta pisateljica **Hannele Huovi** in ilustrator **Mika Launis**.

Hannele Huovi se je rodila 19. marca 1949. V njenih delih igra veliko vlogo narava; njena skrivnost in moč izžarevata iz vsega njenega pisanja. Tudi ljudsko izročilo, miti in legende so vplivali na pisateljico, ki je prejela številne nagrade. Hannele Huovi je spretna tudi v humorju in igri z besedami. V njenem obsežnem opusu najdemo knjige za otroke in mladostnike, in sicer otroško poezijo, učbenike in zbirko kratke proze za odrasle. Hannele Huovi je bila tudi finska kandidatka za Andersenovo nagrado. Pisateljica in mati štirih otrok živi s svojo družino v pokrajini nešteti jezer v osrednji Finski.

Mika Launis se je rodil 21. januarja 1949. Je ilustrator in grafični oblikovalec, predvsem pa vnet eksperimentator. Tehniko, barve in material izbira glede na tematiko in razpoloženje. Njegova umetnost je zelo raznolika, sega od duhovite karikature do občutljive pravljичne ilustracije. Na Launisovo knjižno ilustracijo so vplivale ljudske pravljice in zgodbe. Iskriivo se loteva tudi resnih tem. Launis

se poleg ilustracije ukvarja še z oblikovanjem didaktičnih pripomočkov, brošur, plakatov, poštних znamk, časopisov in knjižnih ter CD-ovitkov.

MARIJA LUCIJA STUPICA MED FINALISTI ZA ANDERSENOVO NAGRADO IBBY nagrade 2000

IBBY – Mednarodna zveza za mladinsko književnost podeli vsaki dve leti nagrade, ki veljajo za najpomembnejša mednarodna priznanja pisateljem, ilustratorjem in prevajalcem mladinskih del. To so Andersenove nagrade pisateljem in ilustratorjem za celoten opus

in priznanja IBBY Honour List pisateljem, ilustratorjem in prevajalcem za delo, ki je izšlo v zadnjih treh letih. Vsako leto podeli IBBY tudi nagrado za uspešen projekt opismenjevanja in spodbujanja branja, IBBY-Asahi Reading Promotion Award.

Andersenova nagrajenca izbere mednarodna žirija, katere član je tudi akademski slikar **Matjaž Schmidt**. Kandidate predlagajo nacionalne sekcije. **Andersenova nagrajenca 2000 sta brazilka pisateljica Ana Maria Machado in angleški ilustrator Antony Browne.**

Slovenska sekcija je za Andersenovo nagrado predlagala pisateljico **SVETLANO MAKAROVIČ** in akademsko slikarko **MARIJO LUCIJO STUPICA.**

Ana Maria Machado je bila izbrana med 27 pisatelji, ki so kandidirali za nagrado. **Ostali finalisti so:** Peter Dickinson (Anglija), Lois Lowry (ZDA) in Ulf Stark (Švedska).

Antony Browne je bil izbran med 27 nominiranimi ilustratorji. **Med finalisti za Andersenovo nagrado za ilustracijo 2000 so še:** Rotraud Susanne Berner (Nemčija), Boris Diodorov (Rusija) in **Marija Lucija Stupica.**

Nagrajenci so bili proglašeni na knjižnem sejmu v Bologni 2000, nagrade bodo svečano podeljene na 27. kongresu IBBY v Cartageni de Indias v Kolumbiji (18.–22. september 2000).

Za IBBY Honour List 2000 je slovenska sekcija IBBY kandidirala pisateljico **Kristino Brenkovo** za knjigo *Moja dolina*, akademsko slikarko **Ančko Gošnik Godec** za ilustracije v knjigi *Zelišča male čarovnice* in prevajalko **Dušanko Zabukovec** za prevod knjige *Kolo na šolski strehi*. Priznanja bodo podeljena na 27. kongresu IBBY. Nagrajenci bodo predstavljeni tudi na knjižnem sejmu v Bologni 2001. S projektom »S knjigo v svet« **BRALNE ZNAČKE** Slovenije je

Slovenska sekcija kandidirala za IBBY-Asahi Reading Promotion Award 2000. Žirija je izbrala projekt »**Tambogrande, Sowing a Reading Field**« iz Peruja. V ruralnem področju Tambogrande na severu Peruja si prizadevajo ohranяти ustno tradicijo ter zbrati in izdajati lokalne zgodbe v preprostih, ročno izdelanih zbirkah za začetno branje.

Dosedanja IBBY priznanja slovenskim mladinskim ustvarjalcem:

IBBY HONOUR LIST

1958 Ela Peroci: *Majhno kot meziniec.*

1959 Ela Peroci: *Za lahko noč.*

1960 Svetlana Makarovič: *Mačja preja.*

Marlenka Stupica za ilustracije v knjigi: *Grdi raček.*

Dušan Ogrizek za prevod knjige: *Bela košuta.*

1998 Boris A. Novak: *Mala in velika Luna.*

Matjaž Schmidt za ilustracije v knjigi: *Peter in volk.*

Katarina Bogataj-Gradišnik in Janez Gradišnik za prevod knjige: *Pripovedke.*

HIGHLY COMMENDED (za celotni opus)

1970 Ela Peroci

Lidija Osterc

NOMINACIJE ZA ANDERSENOVO NAGRADO

1996 Marlenka Stupica

1997 Svetlana Makarovič

Marija Lucija Stupica

Tanja Pogačar

»SAJ NISO NIČ DRUGAČNE OD LJUDI, SAJ SO VILE ZA VSAKDANJO RABO!«

V *Vilah za vsakdanjo rabo*, ki so 1998. leta izšle pri Založbi Obzorja, Maja Novak mehko sprepleta resničnostni in domišljijijski svet, kar doseže z enostavnim in razvidnim zgodbenim zapletom.

Enajstletna Sabina je zaljubljena v sošolca Tomaža in pri njem piše domače naloge, med drugim spis z naslovom *Najlepši kraj na svetu*. Tak kraj je zanj ob morju, kjer je bila na počitnicah z očetom in materjo, preden sta se ločila. Zaradi lepih spominov na skupne čase je tja postavljeno tudi vilinsko kraljestvo.

Svoji plahi mami vzame kitajski kovanec za srečo, zato bo težko predavala nosečnicam, v vilinskem kraljestvu pa zaradi njenega prestopka potemni sonce. Sošolka Barbara ji kovanec iz ljubosumja ukrade in pobegne z njim, s sabo pa jo zvabijo ženske, ki so v resnici zmajke ...

Sprepletanje svetov se dogaja v različnih zgodbi, v razlagalnih zgodbah o vilinskem kraljestvu pa zaživijo predvsem domišljijijski elementi, ki pa vendarle slejkoprej najdejo odzven v resničnostnem dogajanju.

Osebe v resničnostnem svetu imajo svoje vzporednice v domišljijijskem svetu. Tako Tomaževo sestro Mojco prepoznamo v generalici Melvin Dorati, učiteljico slovenščine, imenovano »Zmrda«, v dvorni svetovalki Helenbor, gospo Hijacinto, ki prihaja zvonit na Barbarina vrata med navijanjem glasbe, v zmajki, razrednega pretepača Miho pa v hudičku

Lužibusu. Kor Leonina in njen mož Kirieli sta prišla iz vilinskega kraljestva v resničnostni svet, ko sta prepustila vladanje svoji hčerki Akspraksinji.

Domišljijijski svet omogoča realizacijo želja, ki bi v resničnostnem svetu bržkone ostale neizpolnjene. Tako pes Fingold v vilinskem kraljestvu ni več sam na svetu, saj se je spoprijateljil s kraljico Akspraksinjo. Tomaževa sestra Mojca v njem uresniči željo po vojskovanju, ki bi v resničnostnem svetu najbrž ostala zatrta. Sabina gre s Tomažem iskat vile k morju in tam z njim doživi pravljico. Poleg čustev ju vežejo skupni interesi, zato bo njuna vez morda trdnejša od vezi njenih staršev. Kor Leonina in Kirieli pa uresničita svoje želje v resničnostnem svetu. V vilinskem kraljestvu ob obilici vladarskih dolžnosti ne bi mogla slikati in voziti kamiona.

Za razplet te in vseh zgodb pa ne zadoščajo vilinske čarovnije, ampak risanje, pisanje, skladanje ali sanjarjenje, tisto, kar vsakemu najbolj leži. Nič ni dano enkrat za vselej, zato Kor Leonina znova in znova slika vilinsko kraljestvo, v katerem je vsak kamen drugačne barve, vile pa se tudi ne prikažejo same od sebe, ampak šele takrat, ko na platnu oživijo pod Sabininimi prsti.

Avtorica bralcem prišepetuje, da morajo slediti svojim nagnjenjem, ne pa prevzemati ustaljenih predstav o spoli. V vilinskem kraljestvu ni nič narobe, čeprav tam vlada jo vile in ne vilinci.

Akspraksinji se ni treba za vsako ceno poročiti.

Sabina s svojo domišljijo, pametjo in pogumom omogoči razplet zgodbe, previdnega Tomaža pa tudi prepriča, da premaga svoj strah in se izkaže v najboljši luči. Spoznava, da moramo drug drugega sprejemati z dobrimi in slabimi lastnostmi in se presojati v odnosu do resničnosti, ne pa zgolj skozi medsebojne odnose, zato Sabina ne obsoja Barbare, ki je zaradi svojega ljubosumja stvari do nepreglednosti zapletla. Vsako človeško in vilinsko bitje ima svojo napako, ki ga šele naredi posebnega in zanimivega. Tako tudi vile niso nekaj idealnega, ampak so vile za vsakdanjo rabo.

Dikcija nadzgodbe je čista, zapisane besede so središčne, dialogi tečejo gladko. V vložnih zgodbah pride do izraza stilizacija, lirični deli se izmenjujejo z izrazito humornimi. Upovedene osebe in živali so predstavne in psihološko prepričljive, pogled na svet, ki ga skozi njihove oči zapisuje avtorica, pa je odprt, topel in svetel.

»Vile obstajajo!« vzkliknejo po razpletu zgodbe otroci, saj so se znova zavedli skrivnostnosti človeškega bitja in sveta.

Knjiga se je uvrstila med pet finalistov za nagrado večernica '99.

Lidija Gačnik Gombač

O PUSTU IN ZAKLETEM GRADU

Uredniški premisleki ob izdaji ljudske pravljice

Pust je vojak za časa rimskega cesarstva. Ko se postara, ga odslovijo in mu za popotnico dajo samo plašč in hlebec kruha. Na poti domov se ustavi v zakletem gradu, v katerem gospodarijo vrage. Pust jih z zvijačo premaga in nažene nazaj v pekel. Naslednji dan priredijo veliko slavlje, ker je zakleti grad odrešen. Od takrat dalje prihaja Pust vsako leto na grad in skupaj pustujejo in se veselijo, ker je vrage pregnal iz gradu. Tako je še dandanes.

Takšen je povzetek vsebine slovenske ljudske pravljice *O Pustu in zakletem gradu*, ki je novembra 1999 izšla pri založbi Slovenska knjiga. Pravljico je pred štirimi desetletji povedal dolenski pravljicar Anton Dremelj - Resnik, zapisal in posnel pa Milko Matičetov. Za knjižno objavo jo je priredila Anja Štefan, ilustriral pa Marjan Manček. Do objave v slikanici je pravljica obstajala le

kot govorjena pripoved ustnega izročila, zapisana in posneta v narečju.

Pri uredniški pripravi besedila se nam je zdelo pomembno dejstvo, da je ljudska pripoved živ organizem in ne dokončen literarni dokument, da je njen medij drugačen od papirja — da so to glas, mimika, kretnja ... Želeli pa smo ljudsko besedilo približati sodobnemu otroku, dati pravljam, povedkam, pesmim iz slovenskega izročila življenje za današnji čas, za današnjega bralca. Kajti če prenehajo obstajati v človeškem spominu, so izgubljeni za vse čase.

Kot urednica sem se zavedala, da se pri prenosu v zapisano obliko ne bomo mogli izogniti prirejanju. Odločila sem se za avtorsko priredbo besedila. K temu me je med drugim napeljalo spoznanje, da se govorjena pripoved na svoji naravni poti od ust do ust tudi spreminja, ko kateri od členov v verigi kaj pozabi,

doda ali pa morda zavestno zamenja, da bi pripoved prilagodil trenutnemu poslušalstvu. Sodeč po izredno ugodnem odzivu pri bralcih, se je takšna, čeprav občutljiva in zahtevna odločitev izkazala kot pravilna.

Priredbo za objavo v knjižnem jeziku je narekoval moj trden namen, preseči regionalno obarvanost tudi v jeziku – tako kot jo besedilo presega v svoji sporočilnosti, ki je vseslovenska. Prirediti je bilo treba posamezne besede ali besedne zveze (na primer pogoste zveze za + nedoločnik), tu in tam zamenjati besedni red in popraviti nekatere nedoslednosti, ki se v pripovedovanem besedilu izgubijo (ponavljanje, neenotno vikanje in tikanje v dialogih, nedosledna raba časov, zapleteni premi govori, nejasno zarisovanje prostorskih razmerij...) Zavestno sem kot doga-

jalno ozadje pravljice pustila rimsko cesarstvo, čeprav je v zgodovinskem smislu nezdružljivo s srednjeveškim graščakom. Razumela sem ga pač kot nek imaginaren, pravljичni čas, ki ni zdaj, ampak nekoč, pred dawnimi časi, kot detajl, ki je nekdanjemu poslušalcu pomenil širitev domišljije prek meja znanega sveta.

Da bi se pripoved kar najbolj dotaknila današnjega (vizualno usmerjenega) otroka, smo jo v založbi odeli v obliko slikanice in jo opremili z vrhunsko ilustracijo. Besedilu smo dodali tudi spremno besedo. Slikanica o Pustu je morda res primerna predvsem za otroke, stare od tri do devet let, je pa s svojim sporočilom in poslanstvom namenjena tako otrokom kot odraslim.

Danica Štumerger Novosel

Razmišljanje o objavljanju in prirejanju ljudskih pripovedi

Že nekaj let za otroški tisk prirejam ljudske pripovedi in se ob tem nenehno sprašujem, kakšen način prirejanja naj bo pravi: tak, da bo do pripovedi spoštljiv in hkrati ploden za njeno nadaljnje življenje. Spoznavam, kako težko je hkrati zadovoljiti folkloristično stroko, urednike, literarno kritiko ter odraslega in predvsem otroškega bralca. Folkloristična stroka želi in tudi mora ohranjati gradivo v kar najbolj pristni obliki. Tudi sama se »surovega«, neprirerejenega gradiva najbolj razveselim, veliko vprašanje pa je, ali tako objavljene pripovedi med širšo publiko res lahko zaživijo. Bralci ljudskih pripovedi so v današnjem času največkrat otroci ali ljudje, ki se z otroki

ukvarjajo. Glede na to, da se z ljudsko pripovedjo ne ukvarjajo strokovno, ampak jih zanima predvsem zgodba, samodejno pričakujejo, da bo ta zgodba povedana v tekočem, razumljivem, bogatem in seveda knjižnem jeziku – pač tako, kot je to v navadi pri književnosti. Otroci le redko vztrajajo pri branju besedil, ki so jim zaradi jezika težko razumljiva. S tega stališča pristopajo k zgodbam, ki jih želijo objaviti, tudi uredniki.¹ Če se odločijo za objavo ljudske pripovedi, običajno želijo, da je ubesedena kvalitetno in hkrati neproblematično. Nanjo gledajo z merili, ki jih je vzpostavila literatura.

Interne knjižničarske raziskave² kažejo, da je delež izposojenih ljudskih

¹ V mislih imam urednike otroške književnosti, pod katerih okrilje poljudne objave ljudskih pripovedi največkrat spadajo.

² Pionirska knjižnica v Ljubljani, januar 2000.

pripovedi v primerjavi z deležem ostalega izposojenega knjižničnega gradiva zanemarljivo majhen. In vendar ima marsikatera ljudska pripoved toliko povedati, da se je vredno potruditi, da spet pride do ljudi. Kako?

Zaradi spremenjenega načina življenja postaja knjiga tista, ki ljudsko pripoved ohranja pri življenju. Tisto, kar je bilo najdeno kot živa govorjena beseda, mora – če naj se med ljudmi ohrani – zaživeti kot zapisana beseda, torej književnost. Sprejeti mora pravila neke druge igre. In tu prihajamo do dileme. Kako poskrbeti za izročilo? Tako, da ga ohranjamo zgolj v nespremenjeni obliki ali tako, da ga postavimo ob bok drugim besedilom, ki jih današnji bralci jemljejo v roke. Menim, da je potrebno oboje. Folkloristična stroka bi morala doseči, da bi še neobjavljene slovenske ljudske pripovedi izhajale v znanstvenih izdajah, ki bi vsem, ki jih zanima pristna podoba ljudske pripovedi, ponujale kar najbolj neoporečne prepise rokopisnega gradiva ali posnetkov z magnetofonskih trakov. Take izdaje bi pomenile vir pripovednega izročila, ki je neodvisen od literarnega stila določenega človeka ali časa, hkrati pa bi omogočale primerjavo originala in priredbe.

Ker pa znanstvene izdaje širšega kroga ljudi ne dosežejo, je smiselno, da se tiste pripovedi, ki se izkažejo za primerne, objavi v poljudnih izdajah, ki ponujajo priredbo. Kakšna naj ta priredba bo, je odvisno od izhodiščnega besedila samega. Če je neko pripoved ubesedil izvrsten ljudski pripovedovalec, ki je bil sposoben jasne misli in gladke besede, potem je smiselno, da priredba njegovo besedo kar najbolj upošteva. Če pa je gradivo, ki je vsebinsko bogato, ohranjeno v zelo suhoparni, jezikovno skromni ubeseditvi, potem najbrž zahteva večje prirejevalske posege. Konec

koncev je pripoved, ki je bila zapisana ali posneta, le ena izmed nešteti variant te zgodbe. Isti pripovedovalec bi jo že naslednjič morda povedal bolje; kako drugače bi jo lahko zasukal šele nekdo drug. Ali se – ko prestopimo od govorjene k pisani besedi – res moramo odpovedati pravici, da ljudski pripovedi krojimo obleko glede na svoje pripovedovalske sposobnosti in glede na publiko, ki ji je pripoved namenjena?

Pravljica *O Pustu in zakletem gradu* me je s svojo iskrivostjo in duhovito zapleteno zgodbo prevzela takoj, ko sem jo odkrila v Inštitutu za slovensko narodopisje v Ljubljani. Povedal jo je dolenski pravljicar Anton Dremelj - Resnik, zapisal in posnel pa Milko Matičetov.³ Matičetev Resnika ocenjuje kot najboljšega pripovedovalca, kar jih je med svojim dolgoletnim terenskim delom odkril znotraj slovenskih meja. Boljše pravljicarje, predvsem pa pravljicarke, je našel le še v Reziji. Resnik mu je povedal čez 60 pripovedi. Kar neverjetno se sliši, da je med jesenskim kuhanjem žganja eno samo pripoved lahko pripovedoval od polnoči do štirih zjutraj. V pripovedovalca se je razvil pod vplivom svojega deda, ki je bil tudi sam priznan ljudski pravljicar. O Resnikovi pripovedovalski uspešnosti in priljubljenosti na svojevrsten način govori tudi podatek, da je na dan njegovega pogreba otrokom iz domačega kraja odpadel pouk – šli so za pogrebom.

Pripoved *O Pustu in zakletem gradu* je torej povedal nekdo, ki ga je Milko Matičetov označil kot mojstra govorjene besede in ki je to – kot priča gradivo samo – tudi res bil. Zato sem jo za objavo priredila z velikim spoštovanjem do izvirnika. Ob delu sem spoznavala, da to ne more hiti le prevod iz narečja v knjižni jezik, saj s tem besedilo marsikje izgubi svoj ritem in zvočno sočnost, ki sta ga v

³ Zapisal v začetku 50. let, posnel pa l. 1959.

narečju tako zelo bogatila. Na mestih, ki jih je prevod v knjižni jezik zvočno zelo izmaličil, sem poizkušala vzpostaviti novo blagozvočje, ki bi se stapljalo z iskrivostjo govornega jezika. Poizkušala sem torej zgraditi besedilo, ki bi bilo v knjižnem jeziku gladko berljivo, ki pa bi hkrati vendarle še vedno dajalo slutiti živo ljudsko pravljico.

V primeru pravljice *O Pustu in zakletem gradu* je torej gradivo samo omogočalo in spodbujalo zelo veliko spoštovanje izvirnika. Zavedam pa se, da je ljudskih pripovedi, ki bi bile še lahko objavljene na tak način, zelo malo. Malo je pripovedi, ki bi bile ubesedene epsko široko, slikovito, brez zatikanj, napak in

stranpoti in ki bi bile vsebinsko ustrezne (otroškemu naslovniku primerne ter kljub spremenjenemu načinu življenja še vedno razumljive in pomenljive). Kljub vztrajnemu brskanju po arhivskem gradivu bi tovrstne pripovedi, ki sem jih našla doslej, lahko prešela na prste ene roke. Zato pač ne morem trditi, da je prirejanje s skrajnim spoštovanjem do izvirnega besedila edini pravi način prirejanja ljudske pripovedi za otroke. Gotovo si tudi marsikatera druga, ki je ohranjena v manj zveneči varianti, zasluži, da pride pred ljudi – v prenovljeni obleki.

Anja Štefan

»MOJA NAJLJUBŠA KNJIGA 2000« PO IZBORU MLADIH BRALCEV SLOVENSКИH MLADINSKIH IN ŠOLSKIH KNJIŽNIC

»Moja najljubša knjiga« je le ena od slovenskih nagrad za mladinsko književnost (poleg **večernice** in **Levstikove nagrade**), ki jo lahko za svoje literarno delo prejmejo mladinski avtorji.

Za razliko od omenjenih dveh mladinskih literarnih nagrad, o katerih odločajo odrasli – strokovnjaki s področja mladinske književnosti (strokovna žirija) pa za »Mojo najljubšo knjigo« velja, da so otroci – mladi bralci – tisti, ki odločijo, kateri mladinski knjigi in s tem tudi avtorju bo nagrada podeljena. Nagradjuje se najljubša izvirna slovenska knjiga in najljubša v slovenščino prevedena mladinska knjiga. Glasovanje poteka v določenem časovnem obdobju v knjižnicah, ki jih obiskujejo mladi bralci do približno 15. leta starosti. To pa so mladinski oddelki splošnih knjižnic in knjižnice na osnovnih šolah (šolske knjižnice).

»Moja najljubša knjiga« je pri nas edina literarna nagrada, ki jo podeljujejo mladi svoji **naj-knjigi** oz. **naj-avtorju**. Nagrajenim avtorjem se podeljuje vsako leto ob 2. aprilu, mednarodnem dnevu knjig za otroke, običajno v Pionirski knjižnici, enoti Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani (le leta 1999 je bila podelitev priznanj nagrajenim avtorjem v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu), kar ni nikakršno naključje, saj je bila prav ta knjižnica pobudnica nagrade in tudi nosilka akcije.

Podobne nagrade v tujini niso redkost (npr. na Švedskem, v Avstriji, v Veliki Britaniji in še v nekaterih evropskih deželah ... ter tudi v ZDA in Kanadi).

Takšne nagrade, imenovane tudi '**otroški izbiri**' ('Children's Choice') vzbujajo veliko pozornost med mladinskimi literarnimi ustvarjalci, založniki, uredniki, starši, strokovnjaki s področja mla-

dinske književnosti in vsemi, ki jih tako ali drugače zanima mladinska književnost in odnos (relacija) med otrokom in knjigo, saj najbolj neposredno 'kažejo' bralne interese mladih oziroma njihov bralni okus.

Na Švedskem je ta akcija močno povezala knjižnice, založnike in raziskovalne ustanove s področja mladinske književnosti. Finančno jo podpira tudi država. Želimo si, da bi bilo v prihodnje tako tudi pri nas.

Nekateri 'otroški izbori' obstajajo v tujini že kar precej časa, kot npr. kanadsko-ameriška nagrada **Young Reader's Choice Award**, ki ima že 60 –letno tradicijo (ustanovljena je bila leta 1940), kar nedvomno dokazuje, da ima takšna nagrada svoj smisel in tudi to, da odrasli znajo spoštovati 'otroške izbire', čeprav podeljevanje nagrad (bodisi da jih podeljuje strokovna žirija bodisi mladi bralci) sproža diskusije in dileme v javnosti in strokovnih krogih.

In kako je potekal letošnji slovenski izbor naj-knjige? Kako so se letos odločili slovenski mladi bralci? Katere knjige in katere avtorje so nagradili z nagrado »Moja najljubša knjiga«?

V letošnjem letu so slovenski mladi bralci že tretjič v svojih splošnih in šolskih knjižnicah izbirali knjigo za nagrado »**Moja najljubša knjiga**«. V pošte v so prišle knjige, ki so izšle v zadnjih petih letih. S tem so odločili, kateri knjigi in kateremu avtorju (**najljubša knjiga slovenskega avtorja in najljubša v slovenščino prevedena mladinska knjiga**) bo podeljena nagrada »**Moja najljubša knjiga 2000**«.

Letos se je v akcijo vključil tudi **PIL**. Tako so lahko mladi iz vse Slovenije za svojo najljubšo knjigo glasovali tudi v omenjeni reviji. Svoj izbor so tudi utemeljili.

Akcijo je tudi letos vodila Pionirska knjižnica, enota Knjižnice Otona Župančiča, v Ljubljani, v sodelovanju s

slovenskimi splošnimi in šolskimi knjižnicami.

Tudi letos je za potek te slovenske akcije skrbel odbor knjižničarjev, v katerem so sodelovali predstavniki mladinskih in šolskih knjižničarjev iz vseh slovenskih pokrajin.

4. aprila je bila v Pionirski knjižnici v Ljubljani svečana proglasitev »**Moje najljubše knjige 2000**«. Izbranim avtorjem je priznanja podelila 11-letna Tanja Zajc iz 4. razreda OŠ Trnovo v Ljubljani.

Nagrado »**Moja najljubša knjiga 2000**« so mladi bralci podelili naslednjim knjigam:

SLOVENSKI KNJIGI:

- **Košarkar naj bo!**, pisatelja **Primoža Suhodolčana**.

Suhodolčan, Primož: *Košarkar naj bo!* Ilustr. Uroš Hrovat. Ljubljana: Karantanija, 1994. 1999. (Krtek). in

- **Silvija**, zelo mlade pisateljice (17-letne gimnazijke) **Nejke Omahen**. Omahen, Nejka: *Silvija*. Ljubljana: DZS, 1999. (Dober dan, roman).

Obe knjigi sta prejeli enako število glasov.

V SLOVENŠČINO PREVEDENI KNJIGI:

- **Matilda**, pisatelja **Roalda Dahla**. Dahl, Roald: *Matilda*. Prev. Bogdan Gradišnik. Ilustr. Quentin Blake. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990. (Pisanice); 1993. (Domen); 1997. (Pisanice); 1998. (Pisanice).

Mladi so izbrali 27 tujih in 17 domačih avtorjev, 28 naslovov domačih knjig in 36 naslovov prevedenih knjig. Od 140 glasov so **slovenskim knjigam** (avtorjem) takole namenili svoje glasove:

1. mesto **Košarkar naj bo!**, pisatelja **Primoža Suhodolčana**.

in

Silvija, mlade pisateljice Nejke Omahen.

2. mesto *Debeluška*, pisateljice Janje Vidmar.
3. mesto *Lažniva Suzi*, pisateljice Dese Muck.
4. mesto *Kolesar naj bo!*, pisatelja Primoža Suhodolčana.

Med prevedenimi knjigami so se na prva 3 mesta uvrstile naslednje knjige:

1. mesto *Matilda*, pisatelja Roalda Dahla.
 2. mesto *Pika Nogavička*, pisateljice Astrid Lindgren.
 3. mesto *Črni lepoteč*, pisateljice Anne Sewell.
- Moj divji fant*, pisatelja Sama Whita.
Knjižna zbirka Pet prijateljev, pisateljice Enid Blyton.

in

Živeti hočem, pisateljice Marliese Arold.

Med prvih šest najbolj priljubljenih pisateljev so se uvrstili naslednji avtorji:

1. mesto Primož Suhodolčan
2. mesto Roald Dahl
3. mesto Nejka Omahen
4. mesto Janja Vidmar
5. mesto Astrid Lindgren
6. mesto Enid Blyton

Ugotovitve:

V izboru je sodelovalo 26.000 mladih bralcev iz 48 slovenskih krajev. Mladi so za svojo najljubšo knjigo glasovali v 217 slovenskih knjižnicah (39 splošnih in 178 šolskih knjižnicah). V izboru se je »pojavo« 44 avtorjev (27 tujih in 17 slovenskih) in 64 naslovov knjig (36 tujih in 28 slovenskih).

Kaj nam pokaže letošnji izbor v primerjavi z lanskim?

Številke nam dokazujejo, da se je **močno povečalo število otrok**, ki so sodelovali v tem izboru, in sicer kar za 9000. V lanskem letu je v tej akciji sodelovalo 17.000 slovenskih mladih bralcev, letos pa kar 26.000. Za primerjavo naj navedem podatek, da je v švedskem izboru (The Book Jury- vote for the best books 1998 for children and young adults) sodelovalo 25.000 mladih. Slovenski mladinski knjižničarji smo resnično lahko ponosni, da smo uspeli v izbor vključiti tako veliko množico mladih.

Prav tako se je **število vseh sodelujočih knjižnic (splošne in šolske knjižnice) močno povečalo** (l. 1999 – 93 knjižnic: 30 SIK in 63 šolskih knjižnic, letos 217). Predvsem se je izrazito povečalo število v akcijo vključenih šolskih knjižnic (l. 1999 63 šolskih knjižnic, letos že 178).

Pomembno je tudi to, da se je letos v akcijo vključila še revija *PIL*. Novinarka *PIL-a*, gospa Zarja Koliševska, in sodelavka iz Pionirske knjižnice, knjižničarka Lili Ozim, sta predvsem pripomogli, da so lahko s pomočjo omenjene revije otroci širom Slovenije glasovali za svojo najljubšo knjigo in hkrati povedali tudi svoje mnenje o njej. Tudi to je eden od razlogov, da smo v izbor vključili še več mladih.

Tudi letos nam dobljeni številčni podatki dokazujejo, da moramo s tem delom nadaljevati, saj se je izkazalo kot zelo uspešno.

Kakšni so glavni nameni 'otroškega izbora' (MOJE NALJUBŠE KNJIGE)?

V prvi vrsti želimo knjižničarji v knjižnicah, ki jih obiskujejo že otroci v predbralnem obdobju pa vse do približno 15. leta starosti, spodbujati branje otrok in mladih. Pokazati jim želimo, da odrasli spoštujemo njihovo izbiro, da so oni tisti, ki imajo možnost izbirati in na koncu tudi izbrati. Prav gotovo je to tudi veliko priznanje mladinskim avtorjem in spod-

buda za nadaljnje delo, saj so jim mladi z izborom sporočili, da imajo za seboj množico mladih bralcev, da so njihove knjige »žive« (brane) ...

Podatki so zanimivi tudi za vse, ki ustvarjajo mladinsko književnost, jo objavljajo (založniki, uredniki – njihovi založniški programi), jo posredujejo mladim (vzgojitelji, učitelji, knjižničarji), jo proučujejo (strokovnjaki s področja mladinske književnosti) ...

Med drugim lahko spodbudijo tudi raziskave strokovnjakov z različnih strokovnih področij, ki bi skušale najti odgovore na vprašanje, na kontroverznost, ki se »vleče« skozi celotno zgodovino pode-

ljevanja nagrad (predvsem v tujini in tudi pri nas), kdo je tisti, ki odloča in končno tudi odloči, kaj je najboljši in kakšna je definicija najboljšega (spomnimo se le na mnogokrat citirano misel Walterja de la Mara, da je le »*najboljše dovolj dobro za otroke*«). Navsezadnje so odrasli tisti, ki pišejo, izdajajo, ocenjujejo in tudi kupujejo mladinske knjige.

Naj svoj prispevek zaključim z besedami enega od mladih bralcev, ki je sodeloval v letošnjem izboru: »*Zares dobra knjiga je tista, ki ti ostane v spominu.*«

Darja Lavrenčič

PETI ROJSTNI DAN PRVEGA IN NAJVEČJEGA OTROŠKEGA KNJIŽNEGA KLUBA CICKLUB

Otroški knjižni klub Ciciklub praznuje v januarju 2000 svojo peto obletnico. V teh letih se je v njem izmenjalo 22.000 članov. Svoje poslanstvo – širjenje bralne kulture med slovenskimi otroki in s tem znanja, zabave, veselja, ki ga prinašajo knjige – Ciciklub uspešno uresničuje. Pred njim so novi cilji ter vizija nadaljnjega razvoja.

Ciciklubov rojstni dan bo praznovalo 6600 članov, ki jim je klub v znak zvestobe in zahvale poslal drobna knjižna darila.

Ciciklub je nastal v okviru Založbe Mladinska knjiga, ki ima bogato tradicijo izhajanja knjig za otroke in petindvajsetletne izkušnje s klubsko dejavnostjo. V svoj skrbno izbrani program, prilagojen starosti otrok, uvršča tudi knjige drugih založb. Kriterij za uvrščanje v program je kakovost knjig, igrač, videokaset, avdiokaset. Klub želi članom ponuditi najboljše, kar obstaja na sloven-

skem trgu. Poleg nižjih cen je njegova prednost tudi v načinu naročanja, saj lahko starši z otrokom v miru pregledajo ponudbo. Katalog Cicikluba je informacija o izdanih knjigah v slovenskem prostoru – vključuje tudi knjige za šolsko in predšolsko bralno mačka, avdio- in videokasete ter igrače.

V Ciciklub so včlanjeni otroci od 3. do 10. leta starosti. Vsak mesec prejmejo člani brezplačen barvni katalog. Do danes so izdali že 60 katalogov. V katalogih so predstavljene knjige, avdio- in videokasete, igre in igrače. Za kratkočasenje pa še rebusi, uganke, križanke in risanje naših članov na določeno temo. Poleg knjig domačih avtorjev, ki so jih ilustrirali priznani slovenski ilustratorji, so v knjižnem programu tudi uspešnice, ki jih prebirajo otroci po vsem svetu. Pri izbiri knjig iz kataloga otrokom in staršem pomagajo liki polžka, veverice in sovce, ki označujejo starostno stopnjo otrok.

Posebnost v katalogu je tudi stran za starše. Predstavljene so knjige, ki pri-
našajo nasvete za vzgojo otrok. Ciciklub
nagrajuje svoje zveste člane, in sicer s
popusti pri knjigah. Popust je tem večji,
dlje časa si član. Ciciklub ima tudi svojo
himno z naslovom *V deželi branja*. Na-
pisal jo je Tone Pavček, poje pa jo Ro-
mana Kranjčan.

Pravila delovanja Cicikluba

1. Vsakega prvega v mesecu člani Cici-
kluba prejmejo barvni katalog z več
kot 60 knjižnimi naslovi, avdio in vi-
deokasetami ter igračami. Katalog je
brezplačen.
2. Program za otroke je razdeljen v tri
starostne skupine. Pri izbiri knjig ot-
rokom in staršem pomagajo liki:
a) polžek – do 3. leta;
b) veverica – od 3. do 6. leta;
c) sovica – od 6. do 10. leta
3. Cene so v povprečju za četrtno nižje.
Knjige meseca pa so tudi do 50 od-
stotkov cenejše.
4. Vsak mesec v katalogu ponudijo od
10 do 15 novosti.

5. Edina članska dolžnost je nakup ene
knjige, avdio- ali videokasete ali pa
igračke do 21. v mesecu.
6. Člani lahko naročajo po pošti, po te-
lefonu ali po internetu. Naročeno jim
na dom prinese poštar. Večji del stro-
škov pošiljanja plača Ciciklub, član
prispeva le 190 tolarjev.
7. Novi član prejme ob vpisu v Ciciklub
darilo. Članarine ni.

Od jeseni preteklega leta je Ciciklub
tudi pokrovitelj predšolske bralne znač-
ke Slovenije.

Predšolska bralna značka Slovenije in
Ciciklub imata pred seboj isti plemeniti
cilj: navajanje na branje in razširjanje
ljubezni do knjige med mlade bralce.
Bralna značka sicer navaja predvsem na
obiske šolskih in splošnih knjižnic, obe-
nem pa vendarle opozarja na pomen
lastne knjižnice in pomen knjige kot
darila. Ciciklub pa omogoča dostop do
knjig, saj prihaja k bralcem po vsej Slo-
veniji, tudi v najbolj oddaljena naselja in
zaselke, kjer ni knjigarn in knjižnic.

OD TEMA DO GODKE

Marjeta Avguštin: 4 Slovenski bienale ilustracije

IBBY NOVICE

Tanja Pavček: 20 let v IBBY Slovenija

Marjeta Avguštin: 4

Marjeta Avguštin: 4

OBČENE – POROČILA

Ljudja Ušenič Gomboc: 20 let v IBBY Slovenija

Ljudja Ušenič Gomboc: 20 let v IBBY Slovenija

Monica Šturm: 20 let v IBBY Slovenija

Tanja Pavček: 20 let v IBBY Slovenija

Bratstvo slovenskih mladostnikov in študentov

Peči najstni dar, pravega in napačnega otroškega knjižnega kluba Ciciklub

VSEBINA

RAZPRAVE

Marjana Kobe: <i>Sodobna pravljica</i>	5
Alenka Glazer: <i>Perspektive v zgodnjih Župančičevih otroških pesmih</i>	13
Tatjana Hojan: <i>Mladinski list Zvonček (1900–1939)</i>	23
Marinka Svetina: <i>Pišem, kakor vlak pripelje – enkrat za otroke, drugič za odrasle (Ob 70-letnici pesnice Neže Maurer)</i>	33

OKO BESEDE 1999

Mladinska književnost v času o času

Bogdan Novak: <i>Književnost ohranja iluzijo o času</i>	49
Bina Štampe Žmavc: <i>V času o času pravljič</i>	50
Vlado Žabot: <i>Čas kot literarna kategorija</i>	55
Janja Vidmar: <i>Mladinska književnost v času o času</i>	58

POGLED NA SVOJE DELO

Alenka Sottler: <i>O ilustriranju</i>	62
Ljudmila Conradi: <i>Štajerc, ki ga je Istra sprejela za svojega, ali »frkolin« pri šestdesetih (Ob šestdesetletnici pisatelja Marjana Tomšiča)</i>	65

ODMEVI NA DOGODKE

Maruša Avguštin: <i>4. Slovenski bienale ilustracije</i>	70
--	----

IBBY NOVICE

Tanja Pogačar: <i>Poslanica ob 2. aprilu 2000, mednarodnem dnevu knjig za otroke</i>	74
Marija Lucija Stupica med finalisti za Andersenovo nagrado	75

OCENE – POROČILA

Lidija Gačnik Gombač: <i>»Saj niso nič drugačne od ljudi, saj so vile za vsakdanjo rabo!«</i>	77
Danica Štumerger Novosel, Anja Štefan: <i>O Pustu in zakletem gradu</i>	78
Darja Lavrenčič: <i>»Moja najljubša knjiga 2000« po izboru mladih bralcev slovenskih mladinskih in šolskih knjižnic</i>	81
Peti rojstni dan prvega in največjega otroškega knjižnega kluba Ciciklub	84

CONTENTS

ARTICLES

Marjana Kobe: <i>A Modern Fairy Tale</i>	5
Alenka Glazer: <i>Perspectives in Oton Župančič's Early Poems for Children</i>	13
Tatjana Hojan: <i>A Children's Magazine »Zvonček« (1900–1939)</i>	23
Marinka Svetina: <i>Neža Maurer's 70th Anniversary</i>	33

OKO BESEDE 1999

Children's Literature in Time about Time

Bogdan Novak.....	49
Bina Štampe Žmavc.....	50
Vlado Žabot.....	55
Janja Vidmar.....	58

A VIEW OF ONE'S OWN WORK

Alenka Sottler: <i>About Illustrating</i>	62
Ljudmila Conradi: <i>»An Urchin« In His 60s</i>	65

RESPONSES TO THE EVENTS

Maruša Avguštin: <i>The 4th Slovene Biennial for Illustration</i>	70
--	----

IBBY NEWS

Tanja Pogačar: *The Message of the International Children's*

<i>Book Day 2000</i>	74
<i>Marija Lucija Stupica Among the Finalists for the</i>	
<i>Andersen Award</i>	75

REVIEWS

Lidija Gačnik Gombač: <i>Fairies for a Daily Use</i>	77
Danica Štumerger Novosel, Anja Štefan: <i>The Carneval and the</i>	
<i>Enchanted Castle</i>	78
Darja Lavrenčič: <i>Young Reader's Choice Award in Slovenija</i>	81
<i>The Fifth Anniversary of the First and the Biggest Slovenian</i>	
<i>Children's Book Club Ciciklub</i>	84

OTROK IN KNJIGA

49

Glavna in odgovorna urednica Darka Tancer-Kajnih

Revijo sta ob finančni podpori Ministrstva za kulturo založili
Mariborska knjižnica in Pedagoška fakulteta Maribor

Naklada 700 izvodov

Letna naročnina 3000 SIT

Cena posamezne številke 1800 SIT

Lahko bi torej rekli, da je za pravljico in poezijo značilna neukinljiva kontinuiteta časa, ki sta ji preko arhetipov in metafor zavezani že od samega skrivnostnega začetka, sta torej že od nekdaj in lahko bi sklepali, da sta tudi zdaj.

Bina Štampe Žmavc: *V času o času pravljič*

Zdi se torej, da pravljичni model s pripovednim sedanjikom samemu pripovedovalcu tako rekoč odvzema subjektiviteto, se pravi, da v resnici sploh ni pomembno, kdo pravzaprav pravljico pripoveduje – to pa tudi pomeni, da ta, ki pripoveduje, nima nobene pravice kakorkoli po svoje znamenovati same pripovedi.

Vlado Žabot: *Čas kot literarna kategorija*

Material je vse. S tem mislim na likovni material – barve, papir, tuše, peresa, čopiče, črkovni material. Njegove lastnosti so zakon, iz njih raste ideja. Vsa umetnost je v tem, da ustvarjam z materialom takšne pogoje na papirju, ki prebudijo domišljijo, asociacije in presenečajo; da se začnem igrati.

Alenka Sottler: *O ilustriranju*

Zaradi spremenjenega načina življenja postaja knjiga tista, ki ljudsko pripoved ohranja pri življenju. Tisto, kar je bilo najdeno kot živa govorjena beseda, mora – če naj se med ljudmi ohrani – zaživeti kot zapisana beseda, torej književnost. Sprejeti mora pravila neke druge igre. In tu prihajamo do dileme. Kako poskrbeti za izročilo? Tako, da ga ohranjamo zgolj v nespremenjeni obliki ali tako, da ga postavimo ob bok drugim besedilom, ki jih današnji bralci jemljejo v roke. Menim, da je potrebno oboje.

Anja Štefan: *O Pustu in zakletem gradu*

